Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Viborg-egnen under anden verdenskrig

BIND 2

Viborg-egnen under anden verdenskrig

Bind 2

Af

A. Vejen Andersen

VIBORG
1984

Viborg-egnen
under
anden verdenskrig
bind 2

af A. Vejen Andersen

er baseret på artikler, bragt i ugebladet
Viborg Nyt, i perioden
oktober 1983-juli 1984

Grafisk tilrettelæggelse: Erik Jensen
Forsidetegning: Lisbeth Overby
Foto: Finn Mackenhauer, private arkiver m. fl.

Viborg Stifts Folkeblads bogtrykkeri

Udgivet af
»Fonden Besættelsestidens Viborg«

ISBN 87-981517-1-1

Forord

Hermed foreligger bog nummer to med titlen »Viborg-egnen under anden verdenskrig«, baseret på artikler i ugebladet Viborg Nyt.

Den meget positive modtagelse, som blev den første bog til del, bidrog i høj grad til beslutningen om, at også de sidste 32 artikler i serien burde udsendes i bogform.

Med sine i alt 58 artikler, fordelt med 26 i bind 1 og 32 i nærværende bog, har forfatteren, A. Vejen Andersen, afdækket væsentlige dele af besættelsestidens historie, som den udspilledes på Viborg-egnen.

Indtægterne ved salget af bogen går, ligesom tilfældet er med bind 1, ind i »Fonden Besættelsestidens Viborg«, der har til formål dels at udbrede kendskabet til besættelsestiden på Viborg-egnen, dels at yde støtte til istandsættelse og vedligeholdelse af lokale mindesmærker for begivenheder under anden verdenskrig eller andet, som falder inden for fondens formål.

I bestyrelsen for denne fond sidder A. Vejen Andersen, markedskonsulent Villy Laursen, Sparekassen SDS, underdirektør N. A. Brændgaard, Jyllands Kreditforening, samt undertegnede.

Jeg bringer en tak til kollegerne i bestyrelsen, til fondens kasserer, overassistent Hans-Henrik Madsen, til fru Vejen Andersen for renskrivning af mange sider, til faktor Erik Jensen for engagement i den grafiske tilrettelægning og til Viborg Stifts Folkeblad, som har stillet dele af sit tekniske apparat vederlagsfrit til rådighed. Det skal være mit håb, at også denne anden udgave af »Viborg-egnen under anden verdenskrig« må blive godt modtaget og derved yde sit bidrag til oplysning om en på mange måder vanskelig periode i vor nære fortid.

Knud Mogensen
Redaktør, Viborg Nyt

En Viborg-soldats oplevelser omkring 9. april 1940 (I)

Ved verdenskrigens udbrud den 3. september 1939 oplevede Viborg som garnisonsby nogle hektiske dage med indkaldelse af en betydelig sikringsstyrke, hvoraf den største del dog blev sendt hjem efter ret kort tids indkaldelse.

Viborg garnison havde dog i vinteren 1939/40 en stor mandskabsstyrke, idet de tre bataljoner, 6., 9. og 20. bataljon alle havde mandskab. 9. og 20. lå i kantonnement i Vendsyssel, medens 6. bataljon havde rekrutter i Viborg. Som afslutning på denne rekrutskole blev der den 6. april afholdt en bataljonøvelse på Klostermarken, som sluttede med en festlig faneparademarch gennem byen. Den march blev den sidste samlede præsentation af garnisonen under krigen. Tre dage efter invaderede den tyske værnemagt byen, og de danske soldater i Viborg førte derefter i mange måneder en ren skyggetilværelse.

En af disse soldater, der lå som rekrut i vinteren 1939/40, og som ønsker at være anonym, fortæller om, hvordan han oplevede dagene omkring 9. april og tiden efter, den tyske værnemagt havde besat Danmark.

Vor fortæller beskriver rekrutlivet i den kolde vinter med op til 26 graders frost, hvor der blandt andet var vagttjeneste ved de internerede tyskere i Haldlejren og om, hvordan soldaterne glædede sig til at blive udstationeret i området Esbjerg-Bramminge. Så kommer de dystre dage først i april med engelsk mineudlægning i de danske farvande og tyskernes reaktion derpå, hvilket havde til følge, at lørdag-søndags orloven den 6.-7. april blev inddraget.

»...Mit kompagni var indkvarteret i den gamle skole i Grønnegade, og her blev vi om mandagen under

Tyske flyvere over Viborg kaserne den 9. april om morgenen.

middagshvilet purret og fik ordre til at gøre klar til hurtig udrykning, ligesom der blev sendt bud efter skarp ammunition til geværerne.

Jeg havde fået en pakke hjemmefra med forskelligt godt til et lille gilde, som vi ville holde, inden vi om onsdagen skulle rejse til Sønderjylland. Vi delte nu godterne, og alt medens vi pakkede vores udrustning, spiste vi på livet løs. Soldater mister jo aldrig appetitten.

Klokken 15 blev vi kaldt i gården og fik udleveret skarpe patroner. Vi gik nu i gang med at lade magasiner op til rekylgeværer og gjorde klar til luftmålsskydning. Alt, hvad der hørte til kompagnikontoret, blev flyttet ned i gården, så vi var klar til hurtig udrykning. Der blev sat dobbelt vagt ved porten med skarpt i geværerne. Klokken 17 var alt klar, og vi trådte af til hvil.

Hen på aftenen fik vi ordre til at lægge udrustningen, og vi måtte sove, men vi skulle være fuldt påklædte. Vi fik at vide, at vi lå i højeste alarmberedskab, men vi fik ikke at vide hvorfor. Vi troede, at englænderne havde gjort landgangsforsøg, eller at det måske var tyskerne, der spekulerede på et eller andet.

Ved midnatstid var vi klar over, at der ikke blev noget ud af at sove denne nat. Der var nu nogen, der foreslog, at vi skulle synge en sang, og et øjeblik efter tonede soldaterviser og fæd relandssange, blandet med revyviser og tidens slagere, akkompagneret af en mandolin og harmonikaer. Snart var også de andre stuer med i sangen, ligesom et par af underofficererne deltog i løjerne. De fleste havde for en stund glemt øjeblikkets alvor. Sådan gik tiden, vekslende med sang og historier. Ud på natten trådte pludselig vores kompagnichef ind ad døren, og inden vi nåede at komme i retstilling, som der ellers blev holdt strengt på, gjorde han tegn til os, at vi skulle blive siddende. Han foreslog os nu, at vi skulle se at få noget søvn, idet man aldrig vidste, hvad der ventede os, og at det derfor måske kunne vare længe, inden vi igen fik lejlighed til at sove. Der var nu ikke stor stemning for forslaget, og først ved tretiden blev der ro på stuen, men alle lå uden at sove. Tanker holdt os vågne, man tænkte på dem derhjemme og på vennerne, man havde. Vi talte sagte sammen og drøftede tankerne, ligesom for at trøste hinanden med, at vore kære nok tænkte på os i denne alvorlige stund. Ind imellem lå vi fuldkommen tavse og prøvede at forestille os, at vi nu skulle i krig for alvor. Det var en så fremmed tanke, at vi ikke kunne forestille os den.

Pludselig blev stilheden afbrudt af motordrøn. Alle lyttede. Det var en motorcykel, der for fuld fart kørte gennem porten. Et øjeblik efter lød der et råb gennem kasernen. »Alarm, Alarm«. Vi sprang ud af fjerene og fik fat i geværerne. Der var kommet ordre til afgang med minutters varsel. Samtidig fik vi at vide, at vi kunne vente angreb fra luften. Vore rekylgeværer, der var beregnet til brug ved luftmålskydning, blev sat i høje trefødder og magasiner blev stablet op ved siden af, så de var klar til brug.

Et øjeblik efter, at vi havde gjort klar, lød de første motordrøn og de sorte flyvere var over os. Selv om det endnu var mørkt, var vi klar over, at det ikke var danske maskiner, der overfløj byen.

Den sidste ordre, vi havde modtaget, var, at vi ikke måtte skyde før nærmere besked indløb, så derfor holdt vi os i ro. Nogle minutter senere drønede godt og vel en snes bombeaeroplaner ganske lavt hen over os, og vi ventede hvert øjeblik, at der skulle falde bomber, eller at vi skulle få en salve fra deres maskingeværer, men intet skete. Vi var nu klar over, at det var tyske flyvere, vi havde over os. Der var stadig mange maskiner i luften, såvel bombere som jagere, og vi ventede hvert øjeblik, at de skulle begynde at sprede død og ødelæggelse over os.

Endnu troede vi, at tyskerne havde tvunget en overflyvningstilladelse igennem, for at komme til England. Ingen af os troede, at Danmark var i gang med at blive besat, uden at der blev ydet modstand. Vi fik at vide, at Jydske Division, som lå i Viborg, var uden forbindelse med København, og man ventede ordre fra Krigsministeriet, før vi måtte foretage os noget.

Senere blev der nogen stilstand i overflyvningerne, og vi benyttede pausen til at drikke morgenkaffe. Stadig kom og kørte motorordonnanserne, uden at der blev givet nogen ordre til at tage kampen op med flyvemaskinerne.

Efterhånden bredte der sig en modløshed blandt os og som følge deraf en stærkere og stærkere trods over intet at udrette. Enkelte, deriblandt befalingsmænd, begyndte at tale om at skyde på maskinerne, men

6. bataljons faneparade den 6. april, fire dage før den tyske besættelse.

dette blev dog afslået af de ansvarshavende. Nu bagefter er vi klar over, hvor skæbnesvangert det kunne være blevet.

I de følgende timer gik vi rundt uden at foretage os noget, vi gik kun i skjul, når der kom flyvere. Klokken ni kom så ordren til afmobilisering, og kompagniet fik ordre til at træde an. Kaptajnen trådte frem foran os og vi var straks klar over, at der var noget galt. Han stod nogle »lange« sekunder, uden at sige noget, men så ned i jorden. Endelig rettede han sit skarpe blik på os og sagde: »Landet har overgivet sig. Fra nu af står vi under tyskernes beskyttelse og kommando«. Hans stemme rystede, og han vendte sig hurtigt bort. Straks lød der rasende råb fra geleddet. En officer råbte »hold kæft« og trak sin pistol. Gemytterne faldt til ro, og der blev stilhed. Lidt efter var det, som vi vågnede af en drøm. Det kunne ikke være rigtigt, hvorfor skulle vi ikke forsvare os. Skulle tyskerne virkelig have Danmark uden kamp.

Så kom ordren til, at vi skulle aflevere de skarpe patroner, en ordre, som måtte gentages flere gange med negativt resultat. Der var steget en uforklarlig trods op i alle soldaterne. Så kom kaptajnen atter frem og talte til os. Ikke som officer, der kommanderer, men som en ældre, fornuftig kammerat, der kunne se, hvad der ville ske, hvis ikke ordren blev efterfulgt. Først da blev der ro i geledderne, og ammunitionen blev samlet ind. Men vi gik modløse og slukørede på vore kvarterer«.

Vor anonyme soldat slutter sin beretning med at konstatere, at samtlige 140 mand i kompagniet havde været rede til at kæmpe for fædrelandet, selv om de derved havde nægtet at adlyde kongens og ministeriets ordre. Så ingen skal sige, at den danske soldat svigtede Danmark.

I en kommende artikel skal vi bringe uddrag af vor anonyme vens beretning om den trange tid som soldat i Viborg under den tyske besættelse.

En Viborg-soldats oplevelser omkring 9. april 1940 (II)

I sidste uge bragte vi uddrag af en ung mands tanker og oplevelser omkring 9. april 1940, da han som soldat aftjente sin værnepligt ved garnisonen i Viborg.

Vi bringer her uddrag af anden del af hans beretning, som han kalder »Fra 9. april og derefter«, en beskrivelse, som fylder seks tætbeskrevne A4 sider.

Vor ukendte soldat fortæller først om de følelser af afmagt, der greb de unge mennesker i dagene efter 9. april. I mange måneder havde de spildt deres ungdom på at lære at forsvare fædrelandet, og da det så gjaldt, fik de bare besked på at aflevere de skarpe patroner. Da de nogle dage efter erfarede, at Norge stadig forsvarede sin frihed, var der mange, der drøftede, hvordan de kunne komme op og hjælpe nordmændene.

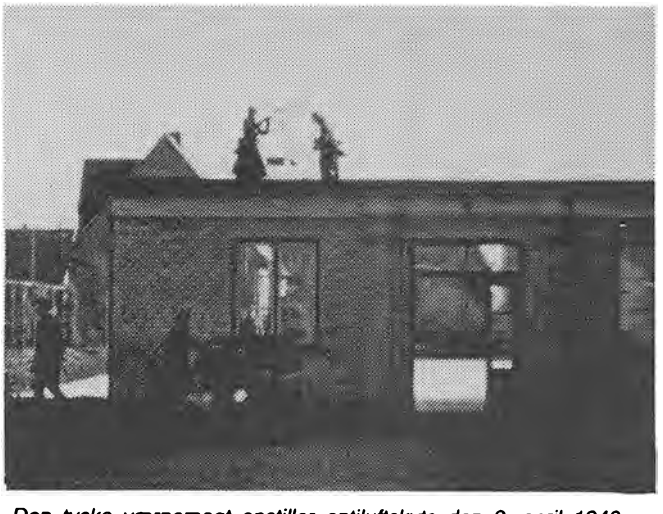
»..Den 9. april var en forvirret dag. Om morgenen alarmtilstand, om formiddagen aflevering af ammunition, om middagen rømning af kasernen (garnisonsskolen i Grønnegade) og om eftermiddagen og aftenen til kasernen på Rødevej, hvor de 140 mand blev indkvarteret på samlings- og pudsestuer samt på gangene.

Der var 35 mand på hver stue, som kun var beregnet til 12 mand. Hver mand fik en madras og et tæppe som sovested, medens udrustning og private ting lå i en dynge ved siden af.

Lige udenfor på den gamle markeds- og eksercerplads havde tyskerne slået lejr. Selv om vi var godt arrige på dem, kunne vi ikke lade være med at beundre deres organisationssans. Allerede den 9. april hen under aften havde de indrettet en helt selvstændig by med værksteder, posthus, kostforplejning osv., og der var stillet luftværnsskyts op alle vegne.

Under disse trange forhold og med udsigt til den tyske lejr boede vi nu i seks dage. Vi blev mere og mere desperate, og rygterne var mange. En aften gik rygterne, at vi i løbet af natten ville blive alarmeret for at forsøge at drive tyskerne ud af byen. Vi tog meget kærligt på vores gevær den aften og pudsede det en ekstra gang. Vi gik også og håbede på, at vi snart ville høre fra englænderne, men efterhånden som tiden gik, stod det os klart, at det med at drive tyskerne ud af byen var fri fantasi.

Den følgende tid drysse-de vi rundt på kasernen. Officererne forsøgte at få sat noget idræt og sport i gang, men det mislykkedes totalt. Den eneste idræt, der kunne trives, var slagsmål.

Den tyske værnemagt opstiller antiluftskyts den 9. april 1940 om eftermiddagen.

Den gamle eksercerplads ved kasernen den 9. april om eftermiddagen. Den tyske værnemagt rykker ind på pladsen, hvor nu Tinghallen ligger.

Alle var vrisne, og det ene ord tog det andet og gav ufred blandt ellers gode kammerater.

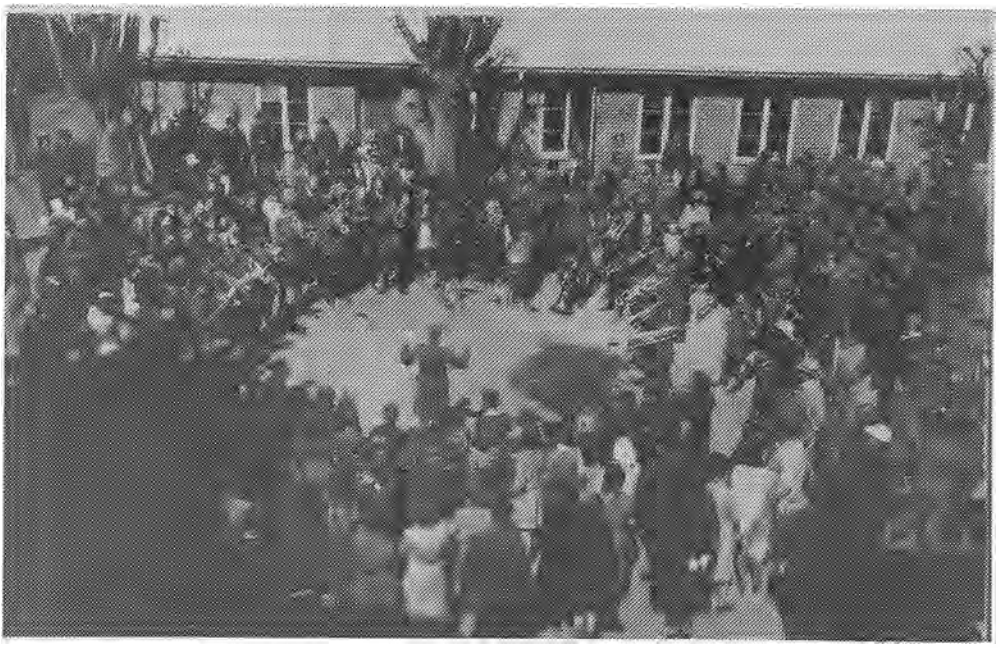
Efter nogen tid begyndte rygterne om, at vi eller nogle af os skulle hjemsendes, og alle håbede på at komme hjem, for derved at blive fri for fangenskabet, som vi på en måde befandt os i. Det ville også blive en befrielse at komme bort fra den daglige omgang med de tyske soldater, samt den daglige tortur, det var at vise sig nede i byen i dansk uniform.

Så kom ordren til, at 20% skulle blive inde til vagttjeneste. Det skulle fortrinsvis være frivillige. Der meldte sig to mand. Resten af os uheldige måtte blive og nyde torten sommeren igennem, hvor vi blev indrulleret i noget, der hed 6. bataljons 3. kompagni«.

Vor soldat går derefter over til at omtale sommerens tjeneste og nogle af de episoder, der opstod mellem danske og tyske soldater.

Græshopperne, som vi kaldte dem i daglig tale, var os en evindelig kilde til dårligt humør, og vi forsømte aldrig at vise dem vores ringeagt. Der var adskillige eksempler på, at danske soldater rottede sig sammen med civile og bankede tyske soldater. Også vore hjemlige nazister chikanerede os. En dag, da vi var nogle stykker, der gik en tur på Borgvold, blev vi genstand for grove udtalelser fra en af disse landsforrædere. Da vi syntes, at nu kunne det være nok, fangede vi ham og smed ham i søen, efter at vi havde befriet ham for særlige kendetegn, så som lange støvler og armbind. Hvad der særligt glædede os var, at det var til stor morskab for nogle tyske soldater, som overværede optrinet.

En anden episode danskere kontra besættelsesmagten skete en dag, da vi var nogle danske soldater, der var vidne til, at en tysk feltwebel ville hjælpe en gangbesværet ældre dame op ad en stejl trappe. Da han rakte hånden frem for at støtte hende, slog hun ham over fingrene med sin stok, alt mens hun lånte ham et blik, som var han det giftigste kryb, og manden gik skamfuld bort. Vi sprang derefter til og tilbød vores hjælp, som blev mod-

Musikkorpset og musikdirigent Beyer har fulgt soldaterne hjem, og en del civile er fulgt med - både for at høre musikken og vel også for at give til kende, at de er glade for at se danske soldater.

taget med et stort smil.

Med lignende små episoder gik denne krigssommer i 1940, indtil vi om efteråret blev hjemsendt og atter trådte ind i den civile hverdag«.

I samme forbindelse kan her beskrives, hvordan en dengang 16-årig ung mand oplevede en mere festlig militær begivenhed i den ellers så triste sommer 1941.

Garnisonens musikkorps var grundet forholdene garnisoneret i Randers, men kom nogle gange til Viborg og spillede dels for soldaterne og dels for Viborgs borgere. Viborg-soldaterne havde en sådan dag været på øvelse og blev på Holstebrovej hentet af regimentsmusikken. Med musikkorpset i spidsen og med kompagnichefen til hest og med skuldret sabel marcherede kompagniet nu ind ad Holstebrovej, fulgt af mange af byens borgere. Ved Sct. Mathiasgades begyndelse satte musikkorpset i med en fejende march, og efterhånden var gaden fuld af begejstrede borgere, ligesom vinduerne blev åbnet og blomster og dannebrogsflag blev kastet ud over soldaterne. Ud for posthuset blev der af en tilskuer udbragt et »længe leve«, som blev besvaret med et trefoldigt hurra, og fra en blomsterforretning blev der overrakt en blomsterbuket til musikdirigenten.

Da man nåede Preislers Hotel med de to tyske skildvagter, præsenterede vagterne gevær, og den danske kompagnichef hilste reglementeret med sin sabel.

De danske soldater fortsatte deres march gennem Sct. Mathiasgade, stadig fulgt af en begejstret menneskemasse og hilst af utallige tilskuere, der fulgte dem lige til garnisonssygehuset i Rosenstræde, hvor kompagniet på dette tidspunkt var indkvarteret. Ved ankomsten til sygehuset fortsatte tilskuerne forbi skildvagten ind i gården, hvor orkestret spillede et par numre, som udløste et bragende bifald fra tilskuerne.

»Det er en oplevelse, som nok ikke huskes af mange, men det var en begivenhed, lig den vi oplevede omkring befrielsen og var vel en kombination af fest og demonstration mod besættelsesmagten. Der vil derfor være god grund til at huske dette, de danske soldaters indtog i Viborg under den tyske besættelse«, slutter vor fortæller

Besættelsesminder fra Hvolris

Den ivrige lokalhistoriker Karl Rind i Hvolris fortæller minder fra de fem besættelsesår 1940/45 og beskæftiger sig især med tre episoder, som har brændt sig fast i hans bevidsthed og skilt sig ud fra alle andre hændelser i de bevægede krigsår.

- Jeg tjente i vinteren 1939/40 hos Laust Nielsen i Ejstrup, hvor jeg oplevede den første krigsvinter og tyskernes besættelse af Danmark. I løbet af efteråret 1939 kom et københavnsk telegrafkompagni til Skals, hvor mandskab og de mange heste blev indkvarteret på gårdene i Skals og omegn med samlingsplads ved Anders Giversens gård.

Kompagniet var i Skals hele vinteren og blev alarmeret natten til den 9. april, men mere blev det jo heller ikke til. Da de tyske flyvere kom, blev kompagniets køretøjer kørt i flyverskjul. En enkelt tysk flyver må alligevel have opdaget det danske militær, for den kredsede flere gange rundt over Skals. En af de danske soldater benyttede da også lejligheden til at sende et riffelskud efter maskinen, uden at den tog nogen notits af det. Måske opdagede den det slet ikke. Bagefter undskyldte soldaten sig med, at han ikke havde hørt, at der var udstedt forbud mod at skyde på en eventuel fjende.

I løbet af natten mellem den 9. og 10. april ankom et tysk kompagni til Skals, vel nærmest for at neutralisere og holde øje med de danske soldater.

Tyskerne rykkede også ind på gårdene i Skals, som de fyldte op med deres mange køretøjer. På en af gårdene opdagede man, at en af deres lastbiler var fyldt med danske militær-

Stævnbakgaard i Pederstrup i krigsårene. Som det ses, var tre af gårdens længer stråtækt.

Den ivrige lokalhistoriker Karl Rind under en af sine historiske studier med at finde en gammel båd ved Skals å.

geværer, de, der dengang blev betegnet som gevær M/89. Imellem de danske våben lå der også en dansk hjelm, der var gennemhullet af et skud. Våbnene, der stammede fra træfningen i Sønderjylland mellem de danske og tyske styrker, da tyskerne den 9. april om morgenen rykkede ind i Danmark, blev ved en kontakt mellem cheferne for det danske og det tyske kompagni afleveret til den danske kaptajn, inden det danske telegrafkompagni få dage efter besættelsen afrejste fra Skals med København som mål.

En anden af besættelsestidens hændelser, Karl Rind husker, som det var i går, indtraf efter at han var blevet gift og flyttet til sit nuværende hjem i Hvolris. Han var en dag nede i sin eng i nærheden af den såkaldte Vammen bro, for at hente græs til kreaturerne. »Pludselig kom der en af de dengang så kendte sorte tyske Junkers transportmaskiner, der opførte sig mærkeligt. Den gik meget lavt og så ud, som om den havde motorvanskeligheder. Maskinen forsvandt over en bakkekam ned mod landsbyen Hærup, og et øjeblik efter lød der et brag, efterfulgt af en eksplosion og en røgsky steg op mod himlen. Jeg var klar over, at maskinen var styrtet ned og næste dag, der var en søndag, startede min kone og jeg cyklerne og kørte til Hærup for at se, hvad der var sket. Det viste sig nu, at maskinen var styrtet ned på en græsmark, der tilhørte gårdejer Niels Jensen i Hærup, efter at den havde forsøgt en mislykket nødlanding.

Pladsen var imidlertid afspærret af tysk militær, men fra en nærliggende høj kunne vi se, hvordan maskinen var fuldstændig sprængt i tusinde stykker og maskindelene lå spredt over et stort område. Det eneste der var nogenlunde hel, var de tre motorer, der må være faldet af under nedstyrtningen«.

Senere fortalte Niels Jensen Karl Rind om selve nedstyrtningen og om, hvor heldige de havde været med, at gårdens køer umid-

delbart før nedstyrtningen skete, var blevet sat på stald. Niels Jensen havde ligeledes fortalt om, hvor forfærdelig en oplevelse det havde været at se maskinens besætning som lemlæstede forkullede lig ligge mellem vragresterne.

Den tredie episode, som Karl Rind var vidne til, foregik også over Vammenengene. En dag under tørvegravning kom to tyske Messerschmitt jagere lavt hen over engene, hvor de øvede eller morede sig med at agere luftkamp. Pludselig affyrede den ene af maskinerne en salve fra sit maskingevær eller maskinkanon, hvorefter de to maskiner forsvandt sydpå.

De to maskiners »afprøvning« af deres våben kunne let have fået katastrofale følger for den lille fredelige landsby Pederstrup, som projektilerne røg ind over. Et af dem gik gennem det hundredårige stuehus på Stævnbakgaard og videre gennem en dør, og endte med at rasere en gammel dragkiste, hvis indhold blev ødelagt. Gårdens beboere tør slet ikke tænke på, hvad der kunne være sket, hvis kuglen havde ramt stråtaget, så ville den gamle slægtsgård måske være blevet ildens bytte. At gårdens frue den pågældende dag havde opholdt sig med forskelligt arbejde i denne stue og lige havde forladt den, da skuddet kom, kommenterer en af gårdens døtre med ordene, »ja, kuglen kom lige i hælene på min mor«.

Et andet af kugleregnens projektiler ramte ind i det dengang lige ved Stævnsbakgaard liggende forsamlingshus, hvor det har siddet som et minde om besættelsestiden, indtil forsamlingshuset for nogle år siden blev nedlagt og fjernet.

Den nuværende ejer af Stævnbakgaard, der som ung søn på gården oplevede episoden, er i tvivl om, om det var de samme maskiner, som Karl Rind så, der forårsagede skærmydslerne i Pederstrup. Han var også ude i engene den pågældende dag, og han mener, at kuglerne stammer fra en luftkamp mellem en tysk og en engelsk maskine. Han blev opmærksom på den dramatiske hændelse ved, at han hørte kanonsalven og i samme nu kom de to sorte maskiner som et lyn hen over ham og var borte. Men, som gårdejer Søren Andersen siger under et besøg, undertegnede aflagde Stævnbakgaard her i de for landmanden så travle forårsdage, det er jo fyrre år siden, der blev skudt med skarpt i Pederstrup by, så der kan jo være ting, man ikke husker så godt. Desværre blev alt repareret straks efter skuddramaet. Vi må vel nok i dag erkende, at det ville have været en attraktion, hvis vi her i den gamle slægtsgård kunne vise skudhullet som et minde fra de fem besættelsesår.

På et spørgsmål til Karl Rind om, hvordan han oplevede den 4. maj 1945, fortæller han stærkt bevæget, at det er et af de største øjeblikke i hans 72-årige liv, da han i den engelske radio hørte befrielsesbudskabet.

- Det var med dystre udsigter, at vi her i kommunen, ligesom vel alle andre steder i landet, havde forberedt evakuering af kommunens befolkning i tilfælde af krigshandlinger i området. Kommunen havde ligeledes efter ordre fra myndighederne gjort foranstaltninger til at modtage og underbringe såvel danske som tyske flygtninge.

- »Jeg var blandt dem, der var udtaget til hjælpemandskab i påkommende tilfælde. Det var blandt andet med det som baggrund, at vi med bange anelser oplevede de sidste hektiske besættelsesdage i foråret 1945, indtil vi den 4. modtog den glædelige meddelelse fra England, at der var sluttet våbenhvile«.

Danske i den finske frihedskrig

Da tyskerne den 1. september 1939 begyndte at rykke ind i Polen, og i løbet af efteråret trængte nærmere og nærmere frem mod den russiske grænse, begyndte russerne at røre på sig for at sikre sine grænser. De baltiske stater måtte således allerede i oktober 1939 afgive støttepunkter til Rusland. Derefter kom turen til Finland, hvor Rusland krævede tre øer i den finske bugt samt en grænseflytning på det Karelske Næs og anlæggelse af en flådebase ved indløbet til den finske bugt.

Efter lange og trange resultatløse forhandlinger og påståede talrige grænseepisoder gik de russiske styrker den 30. november over den finsk-russiske grænse flere forskellige steder, blandt andet på det Karelske Næs, og den finsk-russiske vinterkrig var en realitet.

Krigen afstedkom, at den finske befolkning i grænseområderne over hals og hoved måtte evakueres længere ind i landet.

Dette overfald på Finland skabte en bølge af medfølelse og sympati for det finske folk, og fra hele verden og især fra de nordiske lande strømmede det ind med sympatitilkendegivelser i form af penge og tøj med videre til det krigsramte land.

Snart begyndte frivillige fra hele verden at melde sig til krigstjeneste i Finland, og sidst på året 1939 rejste mellem 300 og 400 danskere til Finland for at kæmpe mod kommunismen.

Også fra Viborg og Viborg-egnen begyndte unge mennesker at melde sig til den finske frihedskrig. Dels i de kæmpendes rækker og dels som civilarbejdere, hvoraf Finland især manglede metalarbejdere. Sygeplejersker og Røde Korsfolk drog også til Finland for at hjælpe det nødstedte land.

Den første viborgenser, der meldte sig som finlandskæmper, var kreditforeningsassistent Helmer Wøldike, der den 12. januar afrejste til Finland, efter at han havde søgt to års orlov fra Kreditforeningen. Flere og flere meldte sig nu til den finske frihedskrig, og blandt disse var daværende gårdejer Poul Andersen, Hald Hovedgaard, der senere tog navneforandring til Arkner. Han tog sin afsked som reserveofficer ved Viborg garnison og blev senere udnævnt til kaptajn og chef for et af finlandskompagnierne.

Den 7. februar 1940 tog oberst Valdemar Tretow-Loof sin afsked fra hæren for at tage til Finland som chef for det korps af danske frivillige, der var blevet oprettet. Senere deserterede hans søn, premierløjtnant Ove Tretow-Loof, fra hæren, for også at deltage i kampen mod kommunismen.

Ove Tretow-Loof, der nu som pensioneret major bor i Mønsted, fortæller, hvordan han, efter at være nægtet orlov fra hæren, illegalt søgte forbindelse med en finsk statsborger, der skaffede ham et finsk pas, som gjorde det muligt for ham at rejse til Finland, hvor han meldte sig til det danske korps i Uleåborg. Her nægtede hans far imidlertid i første omgang at modtage ham, da han var deserteret fra den danske hær. Da Tretow-Loof truede med at rejse videre til det internationale kontingent, der var garnisoneret længere nordpå, indvilligede hans far dog i at optage ham i korpset.

I den danske lejr var der travlhed med at uddanne de mange frivillige til krigstjeneste, ligesom der var en del vagttjeneste ved blandt andet et stort benzindepot samt en bro, der førte over en flod uden for byen.

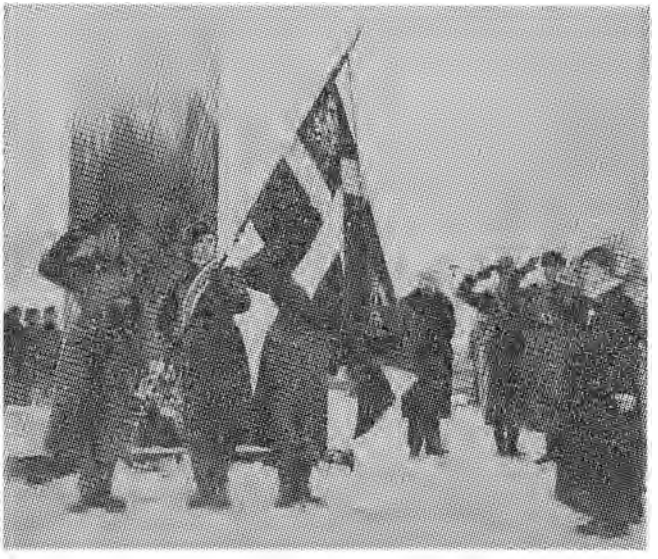
Det frivillige korps var stærk præget af de mange forskellige slags mennesker, det bestod af. Der var således mange såkaldte »eventyrere«, der mere var taget til Finland af eventyrlyst end af trang til at kæmpe for Finlands frihed. Det gav sig blandt andet

udslag i en episode, da vagterne ved benzindepotet mente sig beskudt. Da der blev udtaget folk til en opklaringspatrulje, dannede nogle af de folk, der ikke kom med på denne patrulje, en selvbestaltet patrulje, hvilket gjorde, at de to hold var på nippet til at have skudt hinanden.

Nogle dage hen i marts kom så ordren om at gøre klar til at tage til fronten. Men da materiel og gods var indladet i banevogne, og korpset var klar til afgang, kom så freden den 13. marts. Det danske korps var nu overflødigt og begyndte derfor at gøre klar til hjemrejse. Cirka halvdelen af de mest krigslystne blev imidlertid i Finland for at deltage i den omfattende vagttjeneste. Blandt disse var godsejer Andersen, Hald Hovedgaard, og kreditforeningsassistent Helmer Wøldike.

Resten af styrken rejste hjem til Danmark, hvortil de kom påskelørdag. Den hurtige og for danskerne overraskende fred i Finland kom ubelejligt for mange andre danskere, der var på vej til Finland eller stod for at skulle rejse derop. Der var således et par landmænd fra Viborg-egnen, som havde forpagtet deres gårde ud for at deltage i den finske frihedskrig, men da de ikke nåede at komme af sted, stod de nu uden gård og uden arbejde.

Fra paraden i anledning af oberst Valdemar Tretow-Loofs tiltræden som chef for det danske frivillige korps i Finland.

Premierløjtnant Tretow-Loof og hans far rejste straks efter fredsslutningen hjem til Danmark, hvor premierløjtnanten meldte sig tilbage til hæren, som idømte ham otte dages vagtarrest for desertering. Nogle dage efter besatte tyskerne imidlertid Danmark og dette gjorde, at den idømte straf blev konverteret til betinget i fem år, så den bortløbne premierløjtnant kom aldrig til at afsone de otte dages vagtarrest.

I løbet af foråret og sommeren vendte så resten af finlandskorpset tilbage til Danmark, hvor en stor del af dem senere indgik i modstandsbevægelsen. Blandt disse var jo Wøldike, som blev henrettet af tyskerne i 1944. Pastor Sandbæk i Hersom, der var i Finland som feltpræst,

Billedet her blev bragt i Viborg Stifts Folkeblad den 12. marts 1941 og viser en parade på Hald Hovedgaard, da de finlandsfrivillige blev dekoreret. Godsejer, løjtnant Poul Andersen hæfter medaljen på brystet af Helmer Wøldike. Til venstre ses daværende præst i Hersom, Harald Sandbæk.

blev jo også senere i krigen arresteret af tyskerne, men blev på mirakuløs måde reddet ud af Gestapo-hovedkvarteret i Århus, da englænderne bombede universitetet.

I 1941 blev der dannet en landsforening af finlandsfrivillige, ligesom der blev dannet lokale kolonner af foreningen, hvor der blandt andet var en midtjydsk kolonne med godsejer Andersen som formand.

Søndag den 9. marts 1941 afholdt Midtjydsk Kolonne af Finlandsfrivillige mindeparade og faneindvielse. Samtidig blev 14 mand af kolonnen dekoreret med den finske krigsmedalje. Blandt disse var Helmer Wøldike, Viborg, Chr. Harbo Berthelsen, Viborg, fabrikant Ejler Ohlin, der var søn af urmager Ohlin, samt pastor Harald Sandbæk, Hersom.

Ved denne parade holdt godsejer Poul Andersen en stærkt nationalt præget tale, hvor han, efter at have mindet finlandstiden, kom ind på den alvorlige situation, Danmark befandt sig i med den tyske besættelse. Vel nærmest med en kommende modstandsbevægelse i tankerne sagde han blandt andet:

»..... Vort fædreland har sandelig hårdt brug for mænd med en dyb og sand nationalbevidsthed. Mænd, der i et ægte dansk kammeratskab er tømret sammen til en enhed...«

I Finland begyndte krigen jo igen i 1941, efter at tyskerne var gået til angreb på Rusland og derfor invaderede Finland for sammen med finnerne at oprette en ny front mod Rusland. Denne krig gjorde, at der blev stor nød i Finland, hvilket resulterede i, at Danmark i løbet af 1942 modtog et stort antal flygtningebørn fra Finland. Om dem vil vi beskæftige os i næste nummer af Viborg Nyt.

Finske flygtningebørn i Danmark

Da russerne, som omtalt i sidste uges artikel, i november 1940 brød ind over den finske grænse, måtte befolkningen i grænseegnene over hals og hoved flygte fra deres hjem, kun medbringende det allernødvendigste. Som følge af den store flygtningestrøm blev det vanskeligt at skaffe boliger til de mange hjemløse mennesker, ligesom det også kneb med mad.

Mange lande sendte hjælp i form af penge, fødevarer og beklædning, og især de nordiske lande begyndte at forberede sig på at modtage flygtningebørn, som led mest under krigsudbruddet i den strenge vinter, der herskede i Finland på dette tidspunkt.

I Viborg blev der således først på året 1940 dannet en komite med borgmester Aggerholm i spidsen. Denne komite skulle forberede og tilrettelægge modtagelse af flygtningebørnene. Komiteens arbejde med at skaffe kvarterværter var langt fremme, da den noget overraskende fred mellem Rusland og Finland kom den 13. marts, og modtagelsen af børnene blev derfor skrinlagt. Knap en måned efter, den 9. april, kom Danmark ved den tyske værnemagts overfald selv i krigszonen, og det danske folk fik andet at tænke på.

Den finsk-russiske fred varede som bekendt kun godt et år, så var Finland igen involveret i en krig med den store nabo mod øst. Det var en krig, der gik hårdt ud over befolkningen i grænseegnene.

I begyndelsen af året 1942 var nøden i Finland så stor, at det igen blev aktuelt at modtage finske flygtningebørn i Danmark. Den i 1940 oprettede flygtningekomite trådte igen sammen, og den 22. februar 1942 udsendtes

Søstrene Aino og Aini Leminen, da de i 1943 var plejebørn i Østerbølle

Billedet her viser de finske børns ankomst til Viborg banegård.

gennem dagbladene en opfordring til danske hjem om at tage et flygtningebarn i pleje.

Opfordringen blev fulgt af mange, der trods tysk besættelse, rationering med videre, ønskede at hjælpe det finske folk og deres sultne børn. Der skulle dog gå endnu et halvt år, inden alle formaliteter til modtagelse af børnene var i orden.

Den 11. juni kom så det første hold børn til Viborg. Holdet bestod af 30 piger og drenge, der sammen med en finsk lotte ankom med toget fra København til Viborg banegård. Her var 28 plejeforældre fra by og land mødt op for at byde de små feriebørn velkommen. De trætte og noget betuttede børn fik straks noget at spise, idet de i den dengang nye rutebilstationsrestaurant hver fik en halv liter mælk og boller, som blev fortæret med største velbehag. Da den værste sult var stillet, begav de sig med deres plejeforældre til deres nye hjem. Næste dag bar Viborg præg af de nye borgere, idet de danske plejemødre havde dem med i byens forretninger for at få dem ekviperet.

Nogle dage efter, den 18. juni, kom der nok et hold flygtningebørn til Viborg. En del af disse kom til egnen omkring Aalestrup, og blandt disse var den otte-årige Aino Eliina Leminen, der i dag er gift Madsen og er gårdmandskone i Fjelsø.

Den nu ca. 50-årige fru Madsen fortæller her om, hvordan hun sammen med sine forældre og ni søskende for 44 år siden måtte flygte fra Det Karelske Næs, da russerne i 1940 brød ind i Finland:

»Mine forældre havde et lille landbrug i nærheden af den russiske grænse. En dag, da min mor var ovre hos min bedstemor for at sy kjoler til min søster og mig, kom hun pludselig løbende hjem og sagde, at vi hurtigst muligt skulle forlade vort hjem, for nu kom russerne. Min mor og vi børn gik så ind i byen, hvor vi sammen med andre flygtninge blev læsset i et kreaturtog, som vi kørte med i flere dage. Min far kom drivende med vore køer, som vi også måtte redde fra russerne. Min storesøster var ude at tjene, og vi var ikke klar over, om hun var blandt flygtningene. Min far søgte derfor efter hende hele tiden undervejs længere ind i Finland og fandt hende da også omsider. Vi blev nu indkvarteret i forskellige skoler, indtil vi til sidst kom ud på gårdene, hvor vi skulle være. Vi flygtninge var nu ikke særlig velkomne inde i landet. Befolkningen troede blandt andet, at vore køer havde mund- og klovsyge, fordi deres yvere var indskrumpne af den stærke kulde, køerne havde været ude for undervejs.

Den fred, som kom i foråret 1940, varede jo ikke så længe, så havde vi krig igen, og vi havde meget lidt at spise. Selv om vi ikke ligefrem sultede, så har min mor dog fortalt, at hun tit gik sulten i seng, for at vi børn kunne blive nogenlunde mætte. I 1942 var nøden så stor, at mange af flygtningebørnene måtte hjemmefra, og min søster og jeg var blandt dem, der skulle til Danmark.

Men først skulle vi igennem mange lægeundersøgelser, og vi skulle vaccineres. Under rejsen herned, hvor vi kom gennem Sverige, blev vi også lægeundersøgt. Endelig efter mange dages rejse kom vi til Viborg, hvor min søster og jeg var blandt dem, der skulle til Aalestrup. Jeg husker, at da vi kørte mod Aalestrup, skulle jeg sådan tisse, men jeg kunne ikke gøre mig

forståelig over for min plejemor. Til sidst var jeg så trængende, at jeg rystede over hele kroppen, og så endelig blev mor Dalsgaard klar over, hvad der var i vejen med mig og fik mig hjulpet på wc.

Jeg kom til at bo hos Jens Dalsgaard i Østerbølle, og min søster kom på en gård lidt derfra. Mine plejeforældre og jeg kunne jo ikke forstå hinanden, men i løbet af et par måneder forstod og talte jeg dansk så godt, at jeg kunne komme i skole. Hos Dalsgaards var jeg til efter fredsslutningen i 1945, og jeg havde det godt og længtes aldrig hjem. Vi fik jo dejlig mad og klæder, noget vi ikke var forvænt med hjemme i Finland. Da min søster og jeg kom hjem til Finland igen, havde vi glemt det finske sprog.

Mine plejeforældre her i Danmark ville imidlertid gerne have mig herned igen, da de ingen børn havde, så i 1952 rejste jeg herned igen og blev pige i huset hos Dalsgaards. I 1957 fik jeg så dansk indfødsret, og i 1960 blev jeg gift, og vi flyttede her til Fjelsø. Her bor jeg stadig sammen med min mand og vore tre dejlige børn«.

Hjemmet i Fjelsø bærer præg af fruens herkomst, idet det finske flag pryder en af stuerne. Fru Madsen er også i besiddelse af sin mors gamle rok, som var en af de ting, familien fik med sig, da de fygtede fra Det Karelske Næs.

KOPI

Gammelby den 18 maj 1945.

Till lärare och elever vid Fiskbäk skola!

Eleverna vid Gammelby folkskola i Pernå socken i Finland önskar härmed genom mig få sända en varm hälsning till lärare och elever vid Fiskbäk skola. Maj-Britt Lindén vill särskilt sända sin hjärteverma hälsning till er alla och framför sammanlagt sitt tack för den tid hon fick vistas i edert kära land. Maj-Britt har nu alldeles glömt bort det danska språket och talar endast svenska, såsom vi alla tala i denna trakt.

Orsaken till att vi nu önskat avsända denna hälsning till er är den, att vi denna dag i vår skolradio fingo höra en utsändning på "den goda viljans dag". Vi hava alla den goda viljan att fred och frid skall råda på jorden. Vi gladje oss med er över att Danmark åter är fritt. Måtte fred få råda i världen!

Gud välsigne Danmark!

med broderlig hälsning

Lärare J. Sigf. Holmström.

Adress: Gammelby.

Finland.

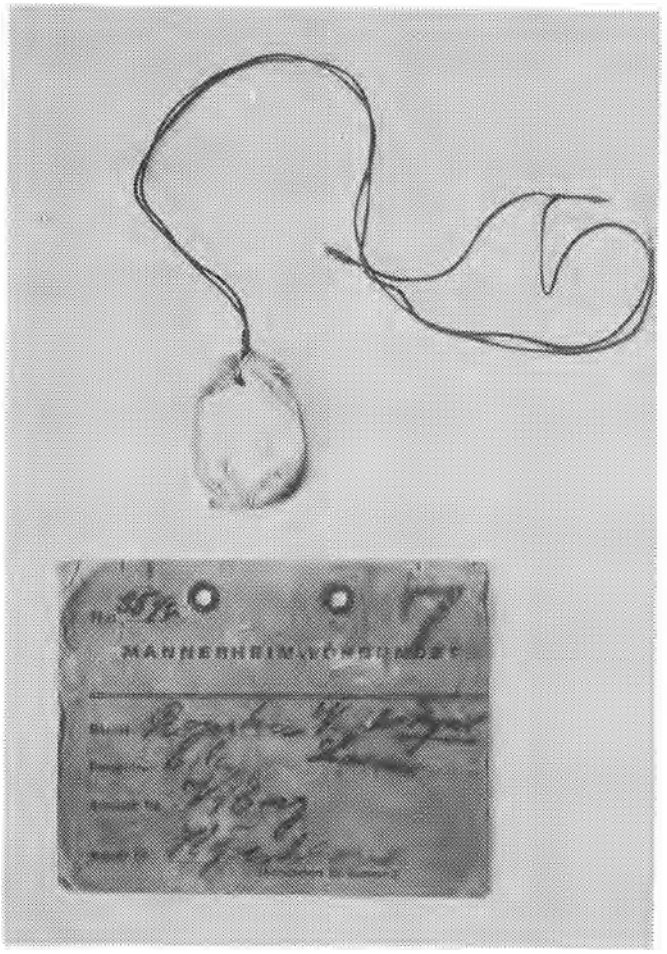
Her gengives takkebrevet til lærere og elever ved Fiskbæk skole

Allerede omkring nytår 1943 begyndte de første flygtningebørn at rejse hjem og resten sivede så langsomt tilbage til Finland, indtil de sidste rejste hjem efter krigsafslutningen i 1945. Enkelte blev dog hernede og er nu dansk gift.

Efter krigen modtog de danske plejeforældre og skolerne, hvor børnene havde gået, megen tak fra børnenes forældre, ligesom den finske stat sendte alle plejeforældrene et takkediplom og en medalje som tak for den hjælp, de havde ydet Finland under den finsk-russiske krig.

En finsk flygtninge-drengs oplevelser

I fortsættelse af historien om finske flygtningebørn, som vi bragte i sidste uge, har konsulent Papio Juhl ved hjemmeværnsregion II i Viborg fortalt om sin spæde barndom som finsk flygtningebarn. Medens faderen var finsk soldat, måtte moderen sammen med deres to små drenge flygte fra Det Karelske Næs, da Finland i 1941 atter kom i krig med Rusland.

Her ses Tapios mærkeseddel og det forsuttede nummerskilt.

Hjemmeværnskonsulent Tapio Juhl

Konsulent Tapio Juhl, der nu er dansk statsborger, er født den 23. marts 1941, umiddelbart før den anden Finlandskrig brød ud. Hans forældre havde en lille landejendom i nærheden af byen Koivisto i den sydlige del af Det Karelske Næs. Hvor kaotisk forholdene har været i Finland på dette tidspunkt, ser man deraf, at Tapio Juhl, hvis finske døbenavn er Viikko Tapio Rouskou, på sin dåbsattest står opført som født i en by ved navn Anjalo, medens hans mor påstår, at han er født på Det Karelske Næs.

På grund af de forfærdelige forhold, den lille familie levede under som flygtninge i det krigshærgede Finland, var Tapio Juhl og hans fem år ældre bror blandt de børn, der kunne komme en tur til Danmark,

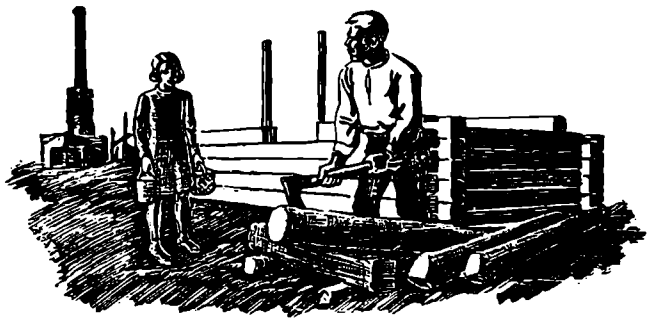
selv om forholdene i det af tyskerne besatte Danmark begyndte at blive problematiske.

Efter mange forberedelser med vaccinering, tuberkuloseundersøgelse med videre begyndte den lange rejse til Danmark. Fra denne rejse mener den dengang kun to-årige Tapio at kunne huske et russisk angreb på toget, der skulle føre dem ud af Finland.

»...Det står for mig som et billede, der står lysende klart, at jeg lå på en baneskråning og på sporet holdt et tog, der var ild i. I kupevinduerne var der folk, som råbte og vinkede til mig. Jeg har senere gennem min bror via min kone fået bekræftet, at hændelsen virkelig har fundet sted. Da vi skulle rejse til Danmark over Sverige, foregik den første del af turen gennem Finland med et lazarettog, der førte sårede soldater bort fra fronten. Selv om toget var behørig påmalet Røde Kors mærker på taget, så angreb de russiske flyvere alligevel, og toget brød i brand. For at redde vi børn, der ikke selv kunne gå, måtte de medfølgende lotter kaste os ud af vinduerne. Da angrebet var forbi, og toget igen kunne køre videre, havde man i forvirringen glemt mig, der stadig lå på baneskråningen. Min bror gjorde dem opmærksom på, at jeg endnu ikke var reddet ombord i toget.

Om den ellers så lange rejse til Danmark husker jeg intet, men af det nummerskilt, jeg havde om halsen, ser det ud til, at jeg har trøstet mig med at sutte på det undervejs.

Endelig den 21. marts 1943 ankom min bror og jeg så til Kolding, hvor min

Vore danske Hjælpere.

TIL DEN FARVERIGE HISTORIE DER BLANDT ANDRE ER SKREVET OM DE NORDISKE FOLKS LIV UNDER DE NUVÆRENDE SMERTENS TIDER, HAR DERES FOLK FØJET ET SÆRLIGT SMUKT KAPITEL. DET HAR HJULPET SINE FINSKE BRØDRE I NØD.

FORUDEN DEN HJÆLP, HVORIGENNEM DET DANSKE FOLK HAR LETTET DEN DIREKTE BYRDE, VORE KRIGE HAR FORAARSAGET OS, ER DEN STORE OG TROFASTE HJÆLP DET HAR YDET VORE BØRN UNDER BEGGE VORE KRIGE DEN, SOM LIGGER OS NÆRMEST OG BEVÆGER OS MEST. VED AT TAGE VORE BØRN I PLEJE HAR DET OGSAA GIVET PLEJE TIL VORE SMERTEFYLDTE HJERTER. DISSE VENLIGE HANDLINGER VIL BEVARES I VOR ERINDRING OG SKABE STADIG NYE BAAND VORE FOLK IMELLEM.

Til Dem Peter Møller og Familie,

SOM HAR MEDVIRKET I DET VELSIGNEDE ARBEJDE AT GIVE VORE BØRN BESKYTTELSE OG PLEJE, FREMFØRER VI HERMED VOR INDERLIGSTE TAK.

MAA GUD HJÆLPE VORE FOLK!

I FINLAND, 30/9 1943

Hilma Landgren

En gengivelse af det takkediplom, der blev sendt til de finske børns plejeforældre.

plejemor, fru Karen Juhl, tog imod mig.

Mor Karen, der var blevet enke nogle år før, havde to piger i konfirmationsalderen, så jeg rykkede straks ind i hjemmet som søn af huset og er vel nok blevet noget forkælet af de to piger og deres mor.

Efterhånden som tiden gik, besluttede min plejemor at adoptere mig, så jeg må vel have opført mig nogenlunde ordentlig. Nu var det ikke så let en sag at få lov til at beholde de finske flygtningebørn. Selv om der var stor nød i Finland, så ville landet have sin ungdom hjem igen, for at de kunne være med til at bygge landet op på ny.

Min far, som jeg aldrig har set, deltog først i vinterkrigen i 1940 og senere i den nye krig, da tyskerne i 1941 kom til Finland for at oprette en ny front, og endelig deltog han i krigen mod tyskerne efter fredsslutningen med russerne i 1944,

hvor Finland forpligtede sig til at smide tyskerne ud af landet. Efter deltagelse i disse tre krige var min far blevet psykisk invalid, og han blev aldrig til menneske mere. Det var på grund af disse forhold, at den finske stats gav lov til, at jeg kunne blive i Danmark. I 1946 gik adoptionen i orden, og jeg fik efternavnet Juhl.

Min bror rejste derimod hjem til Finland, så han kunne fortsætte sin skolegang. Nogle år efter flygtede han imidlertid til Sverige og kom senere til Danmark, hvor han er i dag. Han har dog været hjemme i Finland for at aftjene sin værnepligt.

De kaotiske forhold, som min bror har oplevet under og efter krigen i Finland, har sat sit præg på ham. Han er således ikke til at formå til at tale om Finland under krigen. Så af ham får jeg intet at vide om min spæde barndom som flygtningebarn fra Karelen. Muligvis er grunden den, at han mener, at da jeg nu er dansker, skal jeg ikke tænke på landet højt mod nord mellem Sverige og Rusland.«

I dag lever og tænker Tapio Juhl som dansker, selv om han vel nok aldrig glemmer sit fødeland.

Dette takkedokument, udfærdiget i Finland i juli 1943, er skrevet på dansk.

En »tilfangetagelse« den 9. april

Blandt de mange henvendelser og bidrag, vi har modtaget til artikelserien »Det skete under anden verdenskrig«, har vi fra en af Viborg Stifts Folkeblads medarbejdere, typograf Flemming Dahl, modtaget følgende selvskrevne beretning om hin begivenhedsrige 9. april 1940:

Det er vist almindeligt kendt, at de tyske officerer ved besættelsen af Danmark den 9. april 1940 havde fået udleveret en trykt formular, der skulle oplyse dem om den danske folkekarakter og derigennem give dem en forståelse af vor - ud fra et tysk synspunkt - helt fremmedartede handle- og væremåde.

Tyskerne fortolkede det jo - som vi alle erfarede - på deres helt specielle måde.

Men at krig og besættelse også »papirmæssigt« på anden måde var vel forberedt, kan følgende lille tildragelse belyse:

Jeg var den 9. april 1940 12 år gammel, og gik i 6. klasse på Østre Skole.

Vi var jo mødt op på skolen til sædvanlig tid kl. 8 den 9. april, mens de tyske flyvere brummede over vore hoveder, og kort efter det »store« frikvarter kl. 10 blev vi sendt hjem.

I løbet af eftermiddagen besatte de tyske tropper skolen, og set med drengeøjne var det jo bare skønt, at vi ikke skulle i skole den næste dag.

Jeg selv og en del af mine skolekammerater havde jo, som de fleste viborgensere, taget opstilling ved krydset Sct. Mathiasgade-Dumpen for at overvære de tyske troppers indtog i Viborg.

Nå, vi skulle som andet godtfolk hjem ved 18-tiden og have noget til føden, og vi havde i mit hjem lige fået sat os til bords, da en af mine skolekammerater dukkede op for at spørge mine forældre, om jeg måtte få lov til at møde op ved ovennævnte kryds kl. 23 samme aften, da der da ville ankomme en større afdeling tyske tanks og panservogne.

Det var selvfølgelig en tanke, der udløste den kraftigste modstand hos min far, med henvisning til, at landet jo på det nærmeste var i krig, og to 12 års drenge kunne jo på ingen

Fra tyskernes ankomst 9. april 1940.

Tyske soldater hænger telefontråde op i Mathiasgade den 9. april 1940.

måde løbe rundt i gaderne i en mørkelagt by og med fjendtlige soldater huserende i gaderne.

Jeg kan i dag ikke forklare, hvordan jeg fik lov at drage af sted ved 23-tiden om aftenen for at overvære, hvordan tyskerne yderligere pumpede tropper ind i landet, men min mor blandede sig i det - og det endte altså med, at min far bøjede sig - og så var jeg kl. 22.45 iført en varm jakke og halstørklæde sammen med min kammerat på plads i krydset i Mathiasgade-Dumpen.

Nå, klokken blev 23, og den blev 23.15, og der skete intet andet, end at vi immervæk i mørket kunne høre de tyske støvletramp i gaderne, og vi besluttede da - sådan lidt halvflove - at vi hellere måtte begive os hjem.

Vi foretog så en langsom retræte op igennem Gravene, og vi var vel efterhånden nået op omkring den nuværende busterminal, da vore ører opfangede lyden af kraftige motorer, og min kammerat kom med slet skjult triumf i stemmen med bemærkningen: »Nu kommer de!«

Efter et kort »krigsråd« blev vi så enige om at gå op til »Trekanten« ved Gl. Vagt for at overvære det krigsmæssige skue derfra.

Vi var ikke mere end nået op til Gl. Vagt, før den forreste af den lange række af tanks og panservogne gjorde holdt, og ud af panservognen steg en officer i panservåbnets sorte uniform.

Hvordan han i mørket fik øje på os to drenge, ved jeg ikke, men han stilede lige mod os og rettede nogle spørgsmål til os, som vi i vor befippelse og nervøsitet ikke, efter hans mening, opfattede hurtigt nok. Han sprang derefter meget ilter ind i panservognen og kom tilbage med en lygte og nogle ark papir.

Han lyste på papiret og kaldte mig hen til sig, mens han med pegefingeren løb ned over den trykte tekst. Jeg nåede at opfatte, at de første linjer må have været på engelsk og fransk - og så kom der en række linjer med dansk tekst, men inden jeg rigtigt havde opfattet den danske tekst, standsede hans pegefinger ved sætningen: »Følg med - du er taget til fange«!

Den tyske officer nåede end ikke at blinke med øjenlågene, før jeg var i starthullerne og i fuld spurt ned gennem Gravene. Min kammerat må være startet 1½ sekund efter mig, for jeg kunne ind imellem min pusten og hiven efter vejret høre hans trampen i fliserne lige bag mig.

Tysk panserofficer, iført den sorte uniform, der blev indført i 1935, og som efter Frankrigs kapitulation i 1940 delvis blev erstattet med den grågrønne feltuniform.

D. Erkundung: Ortſchaft (ſ. auch Anfang dieſes Abſchnitts)

Sind Sie der Bürgermeiſter (Pfarrer, Lehrer)?	är dih borgermeſtern (präſten, lärern)?	Er De borgermestern(præsten, læreren)?
Öffnen Sie alle Schränke(Kaſten)	öhppne alle ſkohp (kaſſer)	Åpne alle skap (kasser)
Wo iſt die Kaſſe?	wohr är kaſſen?	Hvor er kassen?
Wieviel Kronen ſind darin?	wohr mange kruhnur inneholler den?	Hvor mange kroner innehåller den?
Schreiben Sie die Zahl hier auf	ſkrihw tallet härpoh	Skriv tallet herpå
Haben Sie noch mehr Geld?	har dih ännüh mere penger?	Har De ennu mere penger?
Ich beſchlagnahme die Gelder	je beſlaglägger pengene	Jeg beslaglegger pengene

En side af den parlør de tyske soldater havde fået udleveret inden angrebet på Danmark.

Vi nåede lige at runde hjørnet af teatret, så kunne vi ikke løbe videre, men lænede os op ad muren for at puste ud. Og så kom det ganske logiske spørgsmål fra min kammerat: »Hvorfor løb du?«

Jeg fik så imellem pusten og hiven efter vejret fortalt ham, at der på papiret havde stået, at jeg var taget til fange.

Og så kom der en bemærkning fra min kammerat, som jeg kan høre den dag i dag: »Jo, men så kom de alligevel, som jeg sagde«.

Vi stod så lidt og så på hinanden i mørket og skiltes så med de opmuntrende tanker: i morgen bli'r der osse en masse at opleve!

Forklaringen på dette lille natlige intermezzo fik jeg ca. et år efter, da min far i et tjenstligt anliggende var i forbindelse med en tysk officer. Under deres samtale springer låget på den tyske officers kuffert op, og ud vælter hans tøj, papirer osv. Og blandt disse papirer nogle ark med korte sætninger på engelsk, fransk og andre sprog.

Min far fik forklaret officeren, at hans søn den 9. april 1940 var blevet præsenteret for papirer af lignende art. Hvad var det for papirer?

Officeren forklarede efter nogen tøven, at papirerne var til brug ved fronten, når den tyske hær tog fanger, så man ved hjælp af disse sætninger kunne enten udspørge dem eller give ordrer.

Jeg er i dag klar over, at jeg den 9. april om aftenen er blevet præsenteret for en helt forkert sætning.

Der er ingen tvivl om, at den tyske officer blot har villet spørge om vej.

Rindsholm mølle under anden verdenskrig

På Rindsholm mølle, hvor man i mellemkrigsårene havde formalet store dele af landets brødkorn, var anden verdenskrig et slemt afbræk i dagligdagen.

Johannes Laursen, der sammen med sin bror, Hans Henrik Laursen, måtte overtage den daglige drift af den store virksomhed, efter at mølleejer Johannes Laursen senior få måneder efter, at tyskerne havde besat landet, var afgået ved døden, fortæller her på en regnfuld efterårsdag, hvor bladene drysser ned over den hvide villa på Rindsholmvej 97, hvordan man oplevede besættelsens fem år på møllen:

»Den 9. april vågnede jeg - ligesom de fleste andre danskere vel gjorde - ved den evindelige motorstøj fra de tyske flyvemaskiner. Lige da jeg nåede ned til møllen ved 7-tiden, kom der en meget lavtgående af disse Junker 52 maskiner ind over møllen. Jeg for instinktmæssigt ind under en vogn, som stod i gården, af skræk for at blive beskudt. Der skete imidlertid intet, men maskinen gik så lavt, at jeg tydeligt så folkene i den, og de vinkede ned til os.

Det problem, der meldte sig først på møllen den 9. april var, hvordan vi skulle få de store bygninger mørkelagt, da vi på dette tids-

Rindsholm Mølle fotograferet i 1983.

Møllerejer Johannes Laursen senior i sit kontor kort tid før han døde.

punkt også arbejdede om aftenen. Problemet blev imidlertid klaret ved, at vi havde nogle tykke sække, som vi sprættede op og brugte som mørklægning for husenes vinduer.

Drivkraft manglede vi ikke på møllen under besættelsen. Dels havde vi jo vandturbiner, og dels havde min far været så fremsynet, at han allerede under de truende krigsudsigter i 1938 havde tænkt på at få et gasanlæg til træ, så vi kunne benytte træ fra vores egen skov. Da krigen så brød ud i efteråret 1939, bestilte han straks et sådant anlæg.

Han opnåede nu aldrig at se det i gang, for han døde den 7. juli, og anlægget kom først i gang hen i august 1940. Med dette anlæg, der virkede ligesom de så kendte bilgasanlæg, klarede vi den drivmiddelfattige tid. Vi fyrede med al slags brændsel, træ, grankogler og kvas, ja, sågar tørv og affald lavede vi om til gengas.

Min far tog sig tyskernes besættelse af landet meget nær. Jeg husker, hvordan han den 9. april græmmede sig, og slet ikke stod op af sengen. Han døde så et par måneder efter, og blev grundet forholdene begravet i stilhed på Viborg kirkegård. Han blev ligesom sin far, der døde i møllen 1912, ført til graven på en møllevogn, og vi drenge fulgte ham til fods. Jeg husker, hvordan det tyske militær viste ham den sidste ære ved at gøre front og aflægge honnør. Det var jo på det tidlige tidspunkt af besættelsen, hvor tyskerne gjorde alt for at gøre et godt indtryk på befolkningen. Senere blev det jo så som så med høfligheden.

Snart måtte vi give plads gennem vores skov til den tyske telefonledning, der kom op gennem Jylland til Skagen og vel fortsatte til Norge.

Senere på krigen begyndte tyskerne at presse for at få mel. Det var en streng tid, men ved evindelige møder lykkedes det os at forklare dem, at vi kun kunne levere mel ved aflevering af kort eller ved en rekvisition fra kornkontoret i København. Siden kom der fra de danske myndigheder besked på, at vi skulle levere den tyske værnemagt 5000 kg rugmel og noget flormel. Vi

var meget kede af denne ordre, da det jo ville gå ud over vore faste danske kunder. Vi havde imidlertid en sending dårlig rug, der grundet dårlig tørring var blevet muggent. Det formalede vi, og efter at have trukket leveringen ud med begrundelsen, at vi ikke kunne få jernbanevogne, fik vi fra tyskerne sendt de manglende vogne. Så fik tyskerne deres mel, og vi benyttede nogle af vognene til levering af mel til vore danske kunder. Vi var nu ikke stolte ved det dårlige mel, vi havde leveret til værnemagten. Det var jo af en sådan kvalitet, at det grænsede til sabotage, men vi hørte nu ikke noget til det. Først efter krigen fortalte en Aalborg-kollega os, at han var blevet kontaktet af tyskerne vedrørende det dårlige mel, som de havde fået i Holstebro. Aalborg-kollegaen havde forklaret det dårlige mel med, at tyskerne havde behandlet magasineringen af melet forkert, og da det samtidig var på slutningen af krigen, var der ikke sket mere i melsagen.

Der skete mange mærkelige ting i de fem besættelsesår. Vi var her på møllen udsat for en særdeles mystisk episode. Vi havde et par jagtgeværer, en jagtriffel og så vidt jeg husker også en pistol, som vi, da besættelsen strammede til, smurte ind i fedt og gravede i jorden til bedre tider. En dag sidst i 1944 fik vi et anonymt brev om, at vore våben skulle afleveres. De skulle, indrullet i avispapir, afleveres til toiletmanden på det underjordiske toilet på Hjultorvet. Min bror og jeg var meget betænkelige ved det mystiske brev og henvendte os i den politiløse tid, som det var, til en juridisk sagkyndig i Viborg. Han foreslog os at se tiden an. Et stykke tid efter kom der nok et anonymt brev, hvori der blev truet med, at såfremt våbnene ikke snart blev afleveret, ville de blive »afhentet«. En bekendt anbefalede os, at vi stadig ikke skulle aflevere våbnene, og en tid efter blev jeg på en tandklinik i Viborg ført sammen med en mand, som ikke ville ses. Han spurgte mig, om vi ønskede manden med de anonyme breve straffet som stikker, da man havde en formodning om, hvem det var. Det ønskede jeg ikke, og vi har aldrig hørt mere til den mærkelige hændelse.

En overgang havde vi »underjordiske« gæster boende. Blandt andet havde vi politimesteren fra Tønder boende et stykke tid på møllen. Det var stabslæge Tarp, der spurgte, om vi ikke kunne have en pensionær, som boede på Tjele, men som nu havde behov for et nyt opholdssted. Min mor indkvarterede ham så i møllens hovedbygning. Overfor egnens beboere var han revisor, der skulle tage en kritisk gennemgang af møllens regnskaber.

Ja, det var fem lange, mørke år, men så kom endelig befrielsen, og det var på årets allerskønneste tid, hvor skoven begyndte at grønnes om den gamle Rindsholm mølle«, slutter Johannes Laursen sin beretning om møllen og dens beboere under besættelsen.

Da spærreballonerne hærgede Viborg-egnen

I den anden verdenskrigs første år og især i efteråret og de første vintermåneder i 1940 var Danmark og ikke mindst Midt- og Vestjylland plaget af løsrevne spærreballoner, der under storm og stærk blæst drev ind over landet og var til stor gene og til tider til fare for landet.

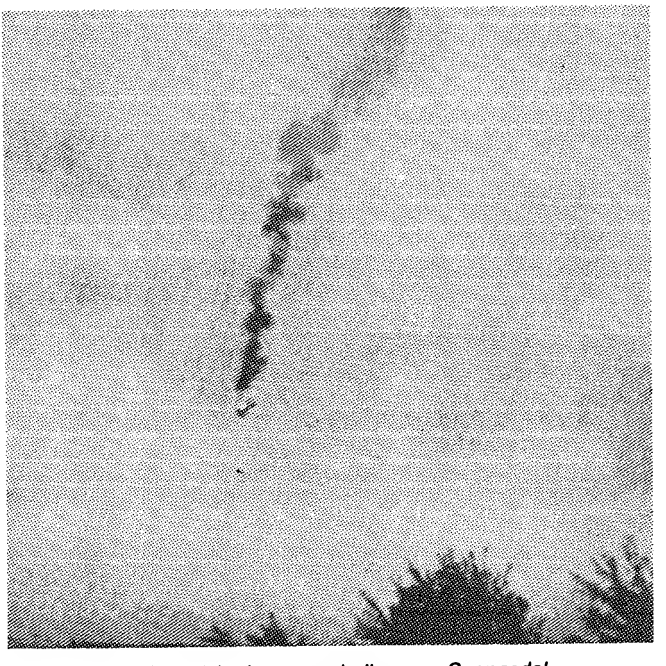
Spærreballonerne, der benyttedes til luftbeskyttelsesforanstaltninger, var en engelsk opfindelse og blev især benyttet i England. Det var professor F. A. Lindemann ved Oxford universitet, der var ballonernes fader. Han var en god ven af Winston Churchill og skal have været med i udtænkningen af mange af Churchills krigsprojekter.

Det siges, at englænderne, da de så de første af disse balloner, grinede ad dem, men at de senere skiftede mening, da det gik op for dem, til hvilken nytte disse balloner var for det engelske luftforsvar, idet de fjendtlige flyvere på grund af disse balloner ikke turde eller kunne bombe byerne fra lav højde.

Systemet gik ud på, at anbringe spærreballonerne i en ring om vigtige bombemål, såsom industriområder, byer og så videre. Ballonerne kunne så ved hjælp af forankringskabler sendes op i store højder, under gunstige forhold helt op til 7000-8000 meters højde. De fjendtlige bombefly var derfor tvunget til, at kaste deres bombelast fra stor højde, hvorved træfsikkerheden var stærk forringet. I skyet vejr, hvor flyverne ikke kunne se ballonerne, kunne de uforvarende ramme mod kablerne og styrte ned.

I stormvejr var spærreballonerne meget sårbare og mange rev sig løs og drev derfor med vinden ind over Europa og blandt andet ind over Danmark, som især først på krigen var meget plaget af disse drivende spærreballoner, der slæbte et til tider flere kilometer langt stålkabel efter sig og ødelagde telefon- og elektriske ledninger, ligesom de greb fat i møllevinger med videre.

Fra efterårsstormenes begyndelse i 1940 drev der således gang på gang en eller flere - alle benævnte - »engelske spærreballoner« ind over Midtjylland og Viborgegnen, hvor de foranstaltede strømsvigt, spærrede veje og jernbanelinier.

Den brændende nedskudte spærreballon over Spangsdal.

Mandag den 7. oktober bragte Viborg Stifts Folkeblad således en omtale af week-endens spærreballonplage og skrev blandt andet:

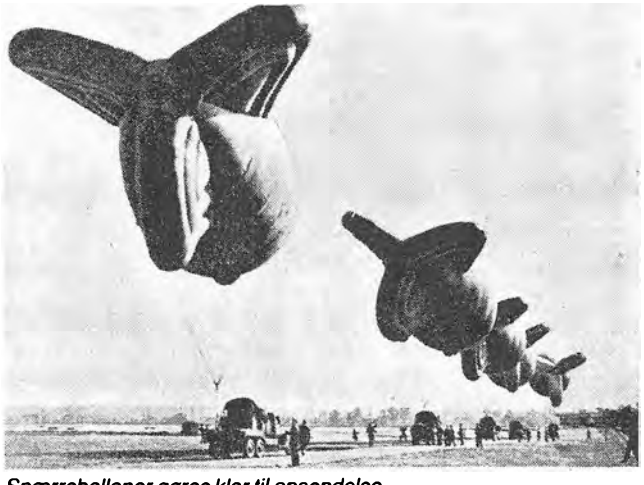
»...I de sidste døgn har Danmark atter, som andet steds omtalt, haft besøg af en sværm af spærreballoner. Fra hele Jylland meldes om den ravage, ballonerne har anrettet på elektriske ledninger og telefonledninger. På Viborgegnen har der været 8-9 spærreballoner. Tidligt lørdag eftermiddag meldtes det fra Ringkøbingegnen, at flere balloner var på vej ind over Jylland, og snart kunne man spore deres ødelæggelsesværk på Egos ledningsnet. Kl. 16 indløb den første melding om brud på ledningsnettet og et kvarters tid efter var selskabets fire hovedledninger og dets 184 transformatorer afbrudt...«

Hele week-enden kom der imidlertid drivende balloner ind over Viborgegnen, så efterhånden som Egos ledningsfolk fik elledningerne repareret, kunne de begynde forfra.

Viborg politi modtog i løbet af lørdag og søndag en mængde meldinger om observerede spærreballoner og ødelæggelser, som ballonernes kabler foranledigede.

I Kjellerup dalede der således pludselig en spærreballon ned over sygehuset og i Sdr. Rind hang en ballon fast i et vejtræ. Flere balloner kunne ses fra Viborg by og vakte en del opsigt. I Spangsdal sad en ballonwire fast i en elmast. Det store hylster svævede i luften i en halv kilometers højde og kunne ses viden om og vakte stor opsigt. Da det var ganske umuligt for det danske politi og det tyske militær, at få ballonen ned, blev det nødvendigt, at få den samt et par andre skudt ned ved hjælp af det tyske flyvevåben, der sendte et par jagere op, som med brandprojektiler skød ballonerne i brand, så de ikke forårsagede flere ulykker.

I Loldrup lige nord for Viborg kom der en oktoberdag en stor spærreballon med en lang wire efter sig drivende. Uheldigsvis hagede wiren sig fast i møllen på gården Thougaard og som følge af det kraftige træk, var møllen lige ved at vælte.

Spærreballoner gøres klar til opsendelse.

Gårdejer Peter Møllers søn, Frits Møller, der dengang var 10 år gammel, fortæller her om, hvordan han for godt 43 år siden oplevede den store spærreballon, der hang fast i møllen:

»Jeg kom tilfældigt ud i gården og så ballonen, der var på størrelse med gårdens lade, komme glidende ind over gården. Pludselig kom wiren, som slæbte efter ballonen, ind i møllevingerne, som gik. Ballonen, der var nået nogle hundrede meter mod nordøst, lagde sig til hvile på marken mellem søen og gården. Heldigvis var ballonen beskadiget, idet en af halefinnerne var punkteret, så dens kraft var ikke så stor, selv om blæsten ruskede slemt i den store kolos. Gårdens folk fik nu travlt med at komme ned til ballonen, og for at den ikke skulle komme i luften igen, kravlede vi alle op på den og forsøgte at finde påfyldningsstudsen, så vi kunne få gassen, eller hvad det nu var, ud af den, hvad også lykkedes.

Snart efter kom landpolitibetjent Engelsholm og en anden politimand til stede, for at se på skaden og tage stilling til, hvad der skulle ske med uhyret. Jeg husker, at der i forbindelse med påfyldningsstudsen var et langt stykke gummislange, en ting, som på dette tidspunkt var en stor mangelvare. Det blev derfor hurtigt skåret fra og båret væk. Mon ikke det har gjort god gavn ved havevanding i de slangefattige krigsår?

Jeg husker også, at min far, straks vi havde hold på ballonen, skyndte sig hjem, for at befri møllen for wiren, hvilket skete ved, at

Spærreballon med St. Pauls Cathedral i London i baggrunden. Bemærk de mange fortøjningskabler.

han huggede den fingertykke stålwire over. Det frigjorte stykke blev nu lagt væk til bedre tider.

I løbet af dagen kom så tyskerne og tog ballonen, som de straks betegnede som en engelsk spærreballon, i øjesyn. Mærkeligt nok stod der »Made in Germany« på ballonhylsteret, så mon ikke den stammede fra Hamborg, hvor de vist også benyttede sig af ballonspærring som luftforsvar?

Tyskerne afhentede så vores ballon, men nogle dage efter kom de igen og ved tegn og fagter forsøgte de at forklare os, at der blandt andet manglede et stykke af wiren, men den dag forstod min far mærkelig nok ikke et ord tysk.

Den »røvede« wire lå i mange år hjemme på gården, men den var så stiv, at det var umuligt, at bruge den til noget. Jeg mener, at vi engang havde besøg af en mand fra et af omegnens menighedsråd, der ville forsøge, at bruge den til at hænge en kirkeklokke op i. Det var jo næsten umuligt at skaffe den slags ting under krigen. Men om den blev brugt til formålet, husker jeg ikke,« slutter Frits Møller sin beretning om spærreballonen på Thougaard.

Den omtalte påfyldningsstuds blev af Frits Møller senere foræret til Viborg Garnisonsmuseum, hvor den nu er indgået i museets beholdning af ting fra anden verdenskrig.

Året 1940 ud blev der med mellemrum ved med at komme løsrevne spærreballoner ind over Jylland. Så sent som lige op under jul var Viborgegnen plaget af drivende balloner. Om de krigsførende magter, efterhånden som kampflyvemaskinerne blev mere moderne, holdt op med at benytte balloner som luftforsvar, vides ikke, men resten af krigen mærkede man ikke til de drivende uhyrer.

To ungersvendes mislykkede rejse til England

Da vi i april 1940 blev besat af den tyske værnemagt, var visse dele af befolkningen ikke lige tilfredse med den danske regerings og dermed store dele af befolkningens holdning og samarbejde med besættelsesmagten.

Blandt disse utilfredse var to håbefulde ungersvende, der mente, at der skete for lidt modstand mod værnemagten. Nok havde der i de første år været lidt uddeling af illegale blade med videre, men nogen virkelig bekæmpelse af tyskerne var der ikke. De bestemte derfor, at de ville forsøge at komme til England, for der at blive optaget i de allierede styrker og på den måde bekæmpe Hitler og hans tredie rige.

De to 17-årige, der på dette tidspunkt begge stod i lære, var ivrige deltagere i terrænsportsforeningen, ligesom de var medlem af Frivilligt Drengeforbund og andre ungdomsorganisationer. De havde rygtevis fået at vide, at en ny sekretær ved F.D.F., som lige var kommet til Viborg, skulle have visse forbindelser, der kunne skaffe folk til England via Sverige.

Ved at gå den nye sekretær hårdt på klingen, fortalte han, at de jo kunne prøve at kontakte daværende præst ved Budolfi kirke i Aalborg, Poul Schou, den senere så kendte domprovst i Haderslev. Efter at have fået denne oplysning, besluttede de unge mennesker at rejser til Aalborg og opsøge præsten.

De begyndte nu en grundig forberedelse til en eventuel udlandsrejse. Begge skrev de afskredsbreve til deres forældre, hvori de i højtravende vendinger forklarede, at de nu drog i krigen hen, for at redde land og rige. Forsynet med soveposer med videre og parat til at melde sig under de engelske faner, tog de med toget til Aalborg.

Velankommet til limfjordsbyen fandt de frem til præsteboligen, hvor de blev vel modtaget af præstefruen, som viste dem ind i præstens studereværelse og bad dem vente, til hendes mand var klar til at modtage dem. Da pastor Schou kom, fremførte de deres ønske om at komme til Sverige, for derfra at komme videre til England, hvor det var deres agt at gå i allieret tjeneste. Pastor Schou lod i første omgang uforstående overfor de to unge menneskers tanker og fortalte dem, at den slags ting var ulovligt og at han

Præsten formanede drengene *(Tegning: Lisbeth Overby)*

som præst selvfølgelig ikke havde med den slags ting at gøre, der stred mod landets love. Det klogeste ville derfor være, at de snarest rejste tilbage til Viborg, for at passe deres arbejde. De to vordende krigere lod sig imidlertid ikke spise af med de præstelige ord, men erklærede, at de var overbevist om, at præsten kunne hjælpe dem, hvis han ville og at de ikke forlod præsteboligen, før han havde hjulpet dem til Sverige.

Pastor Schou beklagede meget, at de ikke ville tro på ham, men da han havde travlt, så han ikke anden udvej, end at de satte sig til at vente, indtil der gik et tog til Viborg. Derefter forsvandt han og håbede vel på, at de skulle tabe modet og rejse hjem.

Drengene blev imidlertid siddende i flere timer, indtil præstefruen forbarmede sig over dem og gav de efterhånden godt sultne ungersvende noget at spise.

Hen på aftenen kom præsten så igen og på ny blev der diskuteret rejse til Sverige, som han stadig ikke ville høre tale om. En overgang fortalte han drengene, at der også i Aalborg var politi, som han jo i nødstilfælde kunne tilkalde.

Heller ikke trusler om politi afskrækkede de unge helte, så endelig ved midnatstid mente præsten, at han kunne finde en mand,

Nu afdøde domprovst Poul Schou

der havde noget med rekruttering til England at gøre. Derefter forsvandt han og et stykke tid efter kom han tilbage med en mand, som fortalte dem, at det ikke var så unge mennesker, man havde brug for i England, og at det var bedre, at de blev hjemme og var klar til at kæmpe her i landet. Hvis de nu tog hjem til Viborg og passede deres arbejde og ikke lavede dumheder, så skulle de måske senere høre fra ham, når tiden var inde. De skulle så til den tid få at vide, hvordan de skulle forholde sig.

Omsider indså de unge krigere, at de ikke kunne komme videre og efter at have overnattet i pastor Schous studereværelse, rejste de dagen efter noget slukørede tilbage til Viborg.

Her fik vores fortæller, der i dag er en gråhåret, distingveret herre, besøg af sin far, der straks, efter at have modtaget sin krigslystne søns afskedsbrev, havde begivet sig på vej til Viborg, for at tale et alvorsord med ham, og eventuelt true med nedsatte lommepenge, for at få ham til at slå slige tanker ud af hovedet.

De to herrer fra Aalborg holdt imidlertid ord. Nogle måneder senere blev vores fortæller kontaktet af den senere byleder, bankassistent C. O. Pedersen og så var den sag i orden.

De to ungersvende, som i første omgang var uheldige helte, fik senere deres lyst styret i modstandsbevægelsen, hvor de deltog i mange farlige aktioner. Først deltog de ved modtagning af nedkastede engelske våben og senere ved sabotagehandlinger, hvoraf kan nævnes den store jernbanesabotage ved Rindsholm.

Efter fredsslutningen kom de begge i trøjen. I den forbindelse mødte vores fortæller sin kontaktmand fra Aalborg, som nu var modstandskaptajn, og begge gjorde deres pligt ved opbyggelsen af et dansk forsvar.

En frihedskæmperkones oplevelser under krigen

De mange beretninger om hændelser og oplevelser under den tyske besættelse af Danmark i årene 1940-45 drejer sig for det meste om, hvad mændene har oplevet på godt og ondt i de begivenhedsrige krigsår.

I denne artikel ønsker en kone, hvis mand under anden verdenskrig var engageret i modstandskampen, at berette om, hvordan det var, at være gift med en mand, der drev alskens lyssky virksomhed mod tyskerne og mod det, som den daværende lovlige regering kaldte fædrelandsskadelig virksomhed. Et arbejde, der som regel var henlagt til nattetimerne.

Den nu aldrende dame fortæller løst og fast om de mange ensomme nætter med en mindreårig datter, medens hendes mand med livet som indsats modarbejdede den tyske besættelsesmagt og samtidig satte sig op mod den lovlige regering.

»Jeg husker tydeligt en nat«, fortæller vedkommende, som ønsker at være anonym, »hvor mit to-årige barn og jeg som sædvanlig var alene hjemme. Pludselig blev det et forfærdeligt uvejr med torden, lyn og regn. Jeg vidste, at der på loftet lå en del sprængstof, beregnet til en jernbanesprængning, ligesom der også lå en mængde maskinpistolammunition. Jeg var skrækslagen for, hvad der kunne ske, hvis lynet slog ned i huset. Efter at have tænkt meget over tingene, besluttede jeg at bære det farlige og kostbare krigsmateriel ud på en nærliggende mark, hvor jeg efter bedste evne gemte det. Tordenvejret holdt imidlertid op, og resten af natten forlystede jeg mig med at bære godset tilbage til dets oprindelige gemmested.

Jeg kan også fortælle en lille sørgmunter historie til belysning af, hvad vi krigspiger kunne blive udsat for. Et af gruppemedlemmernes forlovede, som opholdt sig i København, havde planlagt en tur til Viborg for at besøge sin kommende ægtemand og begav sig på den dengang så besværlige togrejse gennem det besatte Danmark. Den samme dag havde man imidlertid i England bestemt, at der skulle droppes en sending krigsmateriel ved Tjele Langsø. Meddelelsen modtog gruppen i den engelske presse næsten samtidig med, at den unge dame skulle ankomme til Viborg. Det blev derfor mig, der måtte modtage og forklare den intetanende unge pige, at hendes forlovede desværre havde fået vigtigere ting at tage sig til den kommende nat. Vi to piger benyttede så det meste af natten til at drøfte illegalt arbejdes nødvendighed, inden den noget skuffede pige og jeg kravlede i mine ægtesenge og bad om, at det natlige eventyr måtte ende godt.

En af mine mest ubehagelige oplevelser under besættelsen indtraf en nat, da jeg fik besøg af det tyske politi. Der havde den pågældende nat været skærmydsler mellem det tyske politi og medlemmer af modstandsbevægelsen. Tyskerne havde standset nogle unge mennesker for at spørge dem om vej. Da de unge mennesker var ude i illegalt ærinde, blev de nervøse og tyskerne forsøgte derfor at arrestere dem. Det kom imidlertid til skyderi og de »farlige forbrydere« undslap. Uheldigvis havde en af dem i skyndingen efterladt forskellige ting, som kunne identificere ham, og tyskerne satte nu en eftersøgning i gang. Pludselig vågnede jeg, der også denne nat var alene med mit barn, ved, at en bil standsede udenfor, og de dengang så frygtede bildøre smækkede. Jeg var straks klar over, at jeg nu kunne vente besøg af gestapo og tænkte straks på min mand. Et øjeblik efter blev der da også banket hårdt og bestemt på døren, og på tysk blev den forlangt åbnet. Ind trådte nu nogle tapre krigere med maskinpistoler rettet mod mig, og de forlangte at se mit legitimationskort og

Tegning: Lisbeth Overby

spurgte samtidig, om jeg kendte en person ved et bestemt navn. Dette benægtede jeg, men da den omtalte person havde samme efternavn, som jeg benyttede på mit illegale legitimationskort, fandt jeg heldigvis mit rigtige kort, som jeg viste dem. Under al den ståhej var min lille pige vågnet og pludselig stod hun i stuen, og da hun så de svært bevæbnede mænd, spurgte hun betuttet: »Mor, hvad vil de sorte mænd?« Stående med ryggen mod væggen og med min lille pige i hånden måtte jeg nu igennem et forhør om, hvorfor jeg var alene, og om jeg ikke havde en mand o.s.v. Jeg var så rasende indvendig, at jeg med skam må indrømme, at det ikke var særlig vanskeligt at beskylde min mand for at være en slyngel, der svinede pengene væk på kvinder, kortspil og deslige. Min indignation må åbenbart have virket ægte, for omsider forlod de huset. Da jeg var helt sikker på, at alle var kørt også de, der holdt vagt udenfor, løb jeg over til naboen for at forsøge at få den eftersøgte person advaret. Under denne tur var jeg så uheldig i mørket at falde over en harve, og jeg slog mig forøvrigt slemt. Jeg så vist både oprevet og forslået ud, da jeg fik mine venner banket op af deres nattesøvn og spurgt dem, om de kendte en person af det navn, som tyskerne havde nævnt. Et par dage efter mødte jeg en af de tyske officerer fra denne nat i en af byens forretninger. Han hilste belevent på mig, og det irriterede mig så grænseløst, at jeg reagerede ved at vende ham ryggen.

Der var mange oplevelser af forskellig art i de bevægede år. Jeg husker blandt andet, hvor hysterisk jeg blev en morgenstund, da et af gruppens medlemmer efter en natlig operation ville aflade sin pistol, hvorved der ved et uheld gik et skud igennem gulvet. Alle var jo

Tegning: Lisbeth Overby

mere eller mindre amatører inden for krigshåndværket.

Alle mine fortrædeligheder var jo imidlertid for intet at regne imod de af mine medsøstres, der havde deres mænd i koncentrationslejr, enten det så var i Frøslevlejren eller i de tyske rædselslejre, for slet ikke at tale om dem, der mistede deres mænd ved tyske henrettelser og clearingmord.

Jeg husker, hvor vanskeligt det var at trøste en af mine veninder, hvis mand efter at være arresteret af gestapo sendte sin tandprotese hjem for at få den repareret, da den var revnet. Det var umuligt at overbevise hende om, at det var det hårde brød, de fik i arresten, der var skyld i skaden.

Jeg var også alene den 4. maj, da den glædelige meddelelse om tyskernes kapitulation kom i den engelske radio. Jeg var vist på dette tidspunkt af krigen meget stresset, for jeg husker, at jeg midt i al glæden sagde til mig selv: - Nu gælder det om, at overleve natten! I morgen klokken otte er vi reddet. Jeg sov såmænd den sidste krigsnat med en skarpladt maskinpistol under sengen, for i påkommende tilfælde at sælge friheden dyrt«, slutter den nu let gråsprængte frihedskæmperkone sin beretning om de mørke og begivenhedsrige år under den tyske besættelse under anden verdenskrig.

Da Viborg garnison blev forvist fra byen

Efter at den tyske værnemagt den 9. april 1940 havde besat Danmark, blev størsteparten af de danske hærstyrker hjemsendt, og kun en beskeden rekrutuddannelse blev tilladt og opretholdt.

I Viborg blev regimentstaben, de 3 bataljonstabe samt 3 rekrutkompagnier opretholdt. De danske soldater måtte således døje den tort at færdes i byen samtidig med, at de grønne uniformer i stedse stigende grad prægede gadebilledet. Det var en prøvelse for såvel befalingsmænd som menige, der loyalt efterkom kongens og regeringens beslutninger.

Så kom efteråret 1942, hvor tyskerne foregav, at de ventede en engelsk invasion på den jyske vestkyst, og af den grund ønskede man alle danske styrker fjernet fra Jylland.

Viborgs garnison blev derfor forlagt til Fyn, hvor den blev indkvarteret på hotel Nyborg Strand og vandrerhjemmet i Nyborg. Forlægningen skete den 13. november pr. tog. Der var intet meddelt i bladene, ligesom afrejsetidspunktet var tys tys.

Afrejsen foregik i de tidlige timer en grå og regnfuld morgen, hvor den forgræmmede styrke nærmest sneg sig gennem sidegaderne ned til banegården. En lille

Viborg garnison opmarcheret ved Nyborg banegård efter ankomsten den 13. november 1942.

skare af familie og venner var mødt op for at sige farvel til garnisonen, der måtte vente på det forsinkede tog. Et lyspunkt i den ellers så triste morgen var, at byens borgmester, hospitalsinspektør Viggo Aggerholm, som den eneste fra det officielle Viborg var mødt op, og i en kort, men spontan tale beklagede, at garnisonen nu var forvist fra byen. »Jeg håber, at vore soldater snart må vende tilbage til byen, og jeg lover, at det skal blive til en flagsmykket by, I vender hjem«, sluttede borgmesteren.

Ankomsten til Nyborg blev en glædelig overraskelse for Viborg-soldaterne. Fra den grå og dystre by i Jylland kom man til det smilende Fyn, hvor nyborgenserne bød soldaterne velkommen med en flagsmykket by. Regimentet kvitterede da også for velkomsten ved, at det med faner og regimentsmusik i spidsen marcherede gennem byen til indkvarteringsstederne.

I Nyborg førte Viborg-soldaterne nu en efter forholdene rolig tilværelse, indtil de urolige dage i august 1943 med generalstrejke m.v., som resulterede i, at tyskerne forlangte, at den danske regering skulle erklære landet i undtagelsestilstand. Da regeringen nægtede dette, måtte man forvente drastiske repressalier fra tysk side. De kom i form af, at overlegne tyske styrker natten mellem den 28. og 29. august overfaldt alle danske garnisoner, der efter en kort, men heftig kamp måtte overgive sig.

Viborg-soldaterne på Nyborg Strand og vandrerhjemmet blev også angrebet, og blev udsat for heftig beskydning, hvorved kaptajn C. L. Wesenberg, kornet K. B. Madsen og menig I. Jacobsen blev dræbt.

Enkelthederne i denne kamp har før været offentliggjort, og af pladshensyn må disse udlades her. Kun et uddrag af de optegnelser, som nattens tilsynsførende kornet på vandrerhjemmet har sk revet, skal beskrives her:

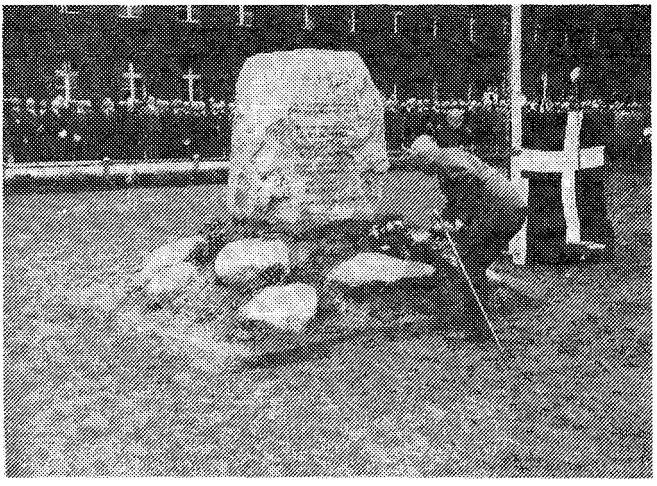
»..Jeg lå på en bænk under et af vinduerne i samlingsstuen og læste i en bog, da der kl. 4.35 faldt en håndbombe efterfulgt af et skud, og så brød larmen løs fra alle slags våben. Det var

Garnisonen vender tilbage til Viborg den 5. juni 1945.

unødvendigt for mig at alarmere. Projektiler, glassplinter og kalk røg om ørerne på os. Basserne kom ud af sengene i en fart som aldrig før. Tøjet og støvlerne lå over fodenden af sengene, våben og ammunition var klar på stuerne. Men vi var klar over, at det var en ren dødsfælde, vi var i. Indespærret bag vor pigtråd, der ganske vist holdt prøjserne ude under kampen. Der var imidlertid ikke tegn til panik eller lignende.

Så snart skydningen begyndte, stak jeg min maskinpistol ud under mørklægningsgardinet og skød i retning af ildglimtene fra et tysk maskingevær. Jeg fik selvfølgelig dets ild rettet imod mig. Det må kaldes et under, at jeg ikke blev truffet. Dagen efter talte jeg i væggen bag mig 8 3 huller. Pludselig tav min maskinpistol, det var en klemmer, og mens jeg var ved at afhjælpe den, gik mørklægningsgardinerne op, og da der var lys i stuen, var jeg en god skydeskive. Jeg smed mig ned på gulvet og skød med min pistol efter lysekronen, som jeg ramte med det 3. skud. Det var umuligt at nå hen til kontakten. På det tidspunkt var der ikke en hel rude i vandrerhjemmet. Jeg lå nu i fuldkommen mørke og rodede rundt i en hoben glassplinter, og skar mine fingre og knæ«. Kornet Olsen fortæller videre om kampens forløb, og om hvordan de menige gik i stilling ved vinduerne og

Afsløring af mindestenen ved Nyborg Strand.

besvarede tyskernes ild, indtil der kom ordre til at indstille kampen.

»Efter at vi havde indstillet kampen, kom tyskerne ind i bygningen. Jeg troede, det havde været et helt blodbad, men vi havde kun en dræbt, 336 I. Jacobsen, og to alvorligt sårede. Tyskerne havde i de tre kvarter, kampen ved vandrerhjemmet varede, syv faldne og 14 hårdt sårede«, slutter kornet Olsen sin beretning om kampen ved vandrerhjemmet i Nyborg.

Nogle dage efter kampen blev Viborg-styrken interneret forskellige steder på Fyn bl.a. på Hindsgavl ved Middelfart, indtil interneringen blev hævet sidst i oktober måned.

Efter tyskernes kapitulation den 5. maj 1945 blev der hurtigt taget skridt til genoprettelse af det danske forsvar, og den 1. juni etableredes 3. regiment i Viborg. Den 5. juni bød Viborg sin garnison velkommen tilbage, og byen gjorde ikke sin gamle borgmesters ord til skamme om, at garnisonen skulle vende hjem til en flagsmykket by. Ved en storstilet parade på Nytorv bød den daværende borgmester Egon Lauritzen soldaterne velkommen til Viborg igen.

Som et synligt minde om kampen ved Nyborg den 29. august 1943 blev der for få år siden ved en udgravning ved hotel Nyborg Strand fundet resterne af et dansk rekylgevær, der havde været i brug natten mellem den 28. og 29. august 1943. Rekylgeværet befinder sig nu i Viborg garnisonsmuseum som et klenodie, der altid vil minde om denne begivenhed.

Jeg var oldfrue hos von Hanneken

Den næsten 80-årige Alma Jensen fortæller her om 8 måneder på den tyske værnemagts hovedkvarter på Silkeborg Bad under den anden verdenskrig:

I efteråret 1943, da krigsheldet svigtede for den tyske værnemagt, frygtede den, at de allierede skulle oprette en tredie front, som efter tyskernes mening ville komme på den jyske vestkyst. Denne formodning gjorde, at værnemagten satte ekstra fart på udbygningen af forsvarsværkerne i Vestjylland. Hvor alvorligt tyskerne så på mulighederne, ser man deraf, at værnemagten via dr. Best krævede, at der blev stillet den fornødne danske arbejdskraft til rådighed for udbygning af forsvarsværkerne, så de akutte militære opgaver kunne løses. Der stilledes en overgang krav om, at der blev fremskaffet omkring 100.000 arbejdere til rådighed for fæstningsanlæg, selv om det skulle afstedkomme, at visse private og offentlige danske virksomheder måtte nedlægges. Værnemagten var så nervøs, at den en overgang stillede krav om militær undtagelsestilstand i Jylland.

I forbindelse med denne forstærkning af forsvaret i Jylland blev det hidtidige værnemagtshovedkvarter i København flyttet til Jylland, hvor det blev oprettet på kurstedet Silkeborg Bad, hvor den øverstkommanderende i Danmark, von Hanneken, rykkede ind med hele sin stab.

I forbindelse med indretningen af Silkeborg Bad til værnemagtshovedkvarter blev der foretaget visse forandringer, ligesom der blev bygget en del mandskabsbarakker.

Den nu næsten 80-årige Alma Jensen med sine kæledægger.

Dette arbejde blev udført af danske firmaer og danske arbejdere, ligesom der blev ansat en del danske damer til rengøring af kontorer og officerskvarterer. Vores fortæller, Alma Jensen, var efter et mislykket ægteskab flyttet fra Viborg og havde taget ophold i Silkeborg, hvor hun havde været beskæftiget i en tørvemose i nærheden. Da hun en overgang var arbejdsløs, fik hun af sin fagforening besked på at henvende sig til det danske firma, der havde med Silkeborg Bad at gøre, da det søgte nogle damer til rengøring.

»Jeg var nu ikke særlig glad for det tilbudte job, da jeg var lovet arbejde på et gartneri på et senere tidspunkt af sommeren. Min fagforening insisterede imidlertid på, at jeg tog det tilbudte arbejde, da den mente, at jeg havde det fornødne ben i næsen til at holde mig fri af de tyske senge. Så jeg begyndte som rengøringsassistent for værnemagten.

Jeg havde det såmænd meget godt derude bortset fra, at det jo ikke just var landets gæster, jeg arbejdede for. I de 8 måneder, jeg var der, oplevede jeg da også mangt og meget og så

en del til de høje tyske officerer, der daglig kom og gik i det store hovedkvarter. Jeg nåede da også et par gange at være på nippet til at blive arresteret, dels for uærbødighed for det tyske flag og også for at arrangere sabotage.

Det med flaget skete en dag, da det tyske naziflag som sædvanlig skulle hejses. Når dene ceremoni skulle foregå, måtte der ikke være trafik på pladsen foran kurstedet. Jeg havde den pågældende dag ikke været opmærksom på, hvad der foregik, så jeg gik uden den nødvendige ærbødighed forbi. En af vagterne forsøgte ved tilråb at standse mig, men da jeg jo ikke var opmærksom på, hvad der foregik, svarede jeg ham næsvist med et »å, hold da kæft« og fortsatte min vej. Senere blev jeg kaldt til en tysk officer, der i brøsige vendinger foreholdt mig, at jeg havde vist ringeagt for det tyske flag, og at jeg risikerede at blive straffet. Jeg gjorde imidlertid den tyske officer, som jeg kendte i forvejen, opmærksom på, at jeg respekterede alle fremmede landes flag i deres eget land. Jeg gjorde det derimod ikke, når man, uden at være inviteret, brød ind i vort land og der hejste sit flag. Med besked om, at jeg ville høre nærmere, fik jeg ordre på at forsvinde. Jeg hørte nu aldrig mere til episoden.

Sabotagen var nu ganske ubevidst fra min side. Jeg var en dag under min inspektion af værelserne inde på et værelse, hvor der var meget koldt. Jeg lukkede derfor op for radiatorerne uden at bemærke, at de var under reparation. Resultatet blev, at der blev oversvømmelse og nogle papirer i et rum nedenunder tog skade. Der blev et farligt hus med trusler om at blive anklaget for sabotage mod værnemagten, men jeg klarede nu frisag. Jeg har en lille mistanke om, at der alligevel har været noget galt med »utætheden«. Vi havde nemlig et par danske elektrikere, der senere viste sig at være tilknyttet modstandsbevægelsen i Silkeborg, og mon ikke de var blandt vandrørenes »reparatører«?

Hermann von Hanneken, øverstkommanderende for de tyske styrker i Danmark.

På Silkeborg Bad gik de store tyske feltherrer ud og ind. Den øverstkommanderende for de tyske styrker i Danmark, general von Hanneken, var jo en af de daglige beboere, indtil han blev hentet til Tyskland og af Hitler straffet for bedrageri.

Engang inviterede han mig på en spadseretur i haven og sagde i spøg, at det var en ordre. Spadsereturen endte med, at jeg skulle se hans soveværelse, hvor han kastede sig over mig på sengen. Jeg har nu altid været rask i vendingen, så jeg var oppe og for ud af værelset, inden han fik sig rejst. Siden slog han episoden hen med, at det var en spøg. Det krævede i det hele taget en god kondition og karakter for en 36-årig ungmø at holde de mange mandfolk fra livet, de var jo så godt som alle i den kvindekære alder.

Medens jeg var på Silkeborg Bad, havde vi også besøg af general Rommel. Han var en slem lille undermåler, men berømt for sin

Dette billede fra krigens tid viser Silkeborg Bad som tysk hovedkvarter med pigtrådsspærring omkring.

ørkenkrig var han jo, selv om Hitler til sidst tog livet af ham.

Jeg var også vidne til flere barske ting, medens jeg var på Silkeborg Bad. En dag kom de kørende med en mand, som jeg den dag i dag mener var digterpræsten Kaj Munk. Vedkommende sad på bagsædet i en bil mellem to tyskere og han så ud, som om han var død. Da jeg spurgte en vagt, om manden var død, svarede han »Nej endnu ikke«.

Jeg så også en soldat blive skudt af en tysk officer. Hvad han havde gjort, ved jeg ikke, men officeren råbte og tog på vej og sluttede med at trække sin pistol og skyde ham. Jeg tror nu ikke, den gode officer fra det tredie rige var klar over, at jeg så det.

Jeg husker også engang, der kom et hold højere officerer, om hvem man fortalte, at de lige var hentet ud af en »lomme«, hvor en masse tyske soldater var omringet af russiske tropper. De havde været omringet i 70 dage og havde næsten ingen mad fået. De så forfærdelige ud af frost og sult.

Ja, det var 8 begivenhedsrige, men vanskelige måneder af de 5 besættelsesår, som jeg oplevede i det tyske hovedkvarter på Silkeborg Bad. Men krigsårene er nu ikke en tid, jeg mindes med glæde, slutter den nu næsten 80-årige pensionist, der nyder sit otium i Søparken i Viborg, hvor hun for tiden er i gang med at skrive sine erindringer helt fra dengang, da hun som en lille pige blev bortadopteret til et indremissionsk ægtepar.

Var det et vådeskud?

I disse dage for 40 år siden, den 3. december 1943, indtraf der en mærkelig hændelse i Viborg. Hændelsen tog sin begyndelse i det gamle centralmejeris gård i Vendersgade, der i krigsårene blev benyttet som central og lagerplads for L.A.B.-spildindsamlinger.

Spildindsamling var i besættelsesårene »en national opgave«, som der stod på plakaterne, der reklamerede for indsamling af alt spild. Folk kunne dengang tjene en god dagløn ved at samle spild, det være sig gamle klude, papir, dåser, medicinflasker med videre. En stor tandpastatube kunne således dengang indbringe mellem fem og 10 øre hos en produkthandler.

Visse spildsamlere havde specialiseret sig i at samle køkkenaffald fra restaurationer og større husholdninger. Dette affald blev så igen solgt til landmænd som svinefoder, og til lagerplads benyttede man centralmejeriets gård i Vendersgade.

Oskar Peter Nielsen, der tjente som forkarl hos gårdejer Anton Handberg, Lykkeborg på Aalborgvej, var den 3. december 1943 inde i Viborg for at levere et læs pyntegrønt på kirkegården og skulle derefter fortsætte ind på L.A.B.-centralen, for at få et læs køkkenaffald med hjem. Under vejning og læsning af dette køkkenaffald mærkede Oskar Nielsen pludselig et stik ind i lænden. Han tænkte imidlertid ikke mere på det under resten af opholdet i gården, så efter at han var færdig med læsningen, kørte han mod Lykkeborg. Undervejs hjem til gården blev han imidlertid dårlig og fik så store smerter, at han ikke kunne sidde på vognen. Han stod derfor af vognen og blev næsten slæbt hjem til gården, hvor han ikke var i stand til at spænde hestene fra vognen. Hans bror, der også tjente på Lykkeborg, måtte træde til, Oskar Nielsen gik i seng, og der blev sendt bud efter læge Kromann.

Det viste sig, at læge Kromann, der lige havde stillet sin vogn i garagen,

Oskar Peter Nielsen

som lå ved siden af L.A.B.s lagerplads, havde bemærket den unge mand, som stod foroverbøjet og så lidende ud.

Ved den første undersøgelse af Oskar Nielsen bemærkede læge Kromann ikke noget særligt, og da han ikke havde feber, besluttede man at se tiden an. Senere blev det dog værre med smerterne, og ved et senere besøg konstaterede læge Kromann en lille prik i højre side af lænden. Oskar Nielsen blev straks indlagt på Viborg Sygehus, hvor han blev røntgenfotograferet. Her viste det sig, at der var gået en kugle ind i maven på den unge mand, og han kom straks på operationsbordet, hvor overlæge Bartels forsøgte at fjerne kuglen. Det viste sig imidlertid, at kuglen havde perforeret mave og tarme, så det var umuligt i første omgang at fjerne kuglen.

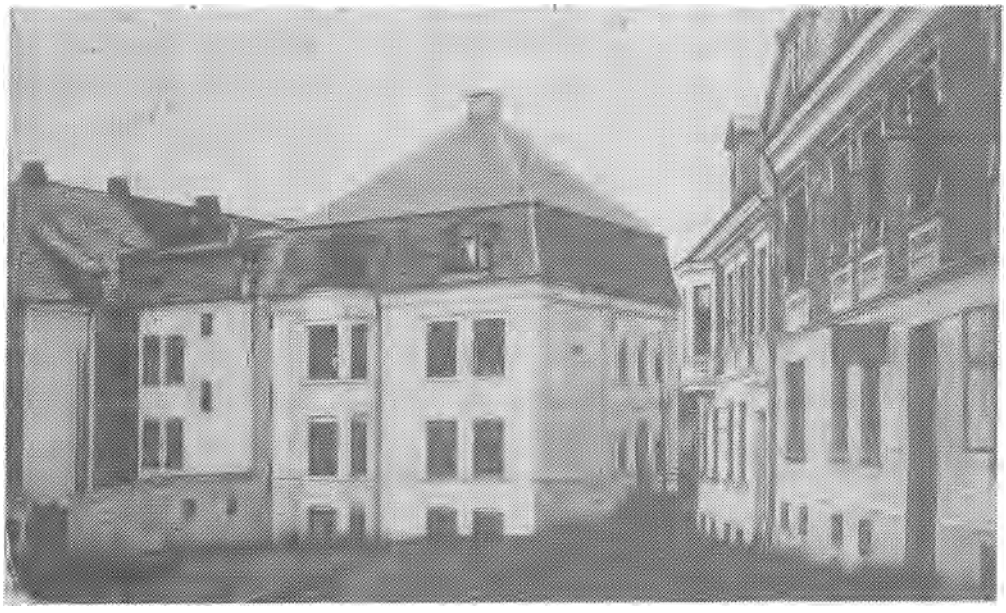
Da man på sygehuset blev klar over hvor alvorligt det stod til med Oskar Nielsen, blev politiet alarmeret, for i første omgang at finde hans forældre, der boede på Nederhede i Skals. Jens Kristiansen, der dengang havde Bjerregaard og var nabo til Oskar Nielsens forældre, fortæller om, hvordan han den mørke decembernat blev vækket af politibetjent Vejsmose, der bad ham være behjælpelig med at finde frem til forældrenes hus, så han kunne få dem med til deres dødssyge søn.

Det viste sig hurtigt, at Oskar Nielsens liv ikke stod til at redde, og otte dage efter ulykken døde da også den 29-årige unge mand, der uden at vide af det var blevet skudt. Oskar Peter Nielsen blev begravet den 17. december på kirkegården i Skals, alt medens Danmark begyndte at forberede sig til nok en krigsjul under mørklægningsgardinernes skygge.

Politiet blev nu sat ind på at finde ud af, hvordan den mærkelige skudulykke var foregået. Politiet fik assistance fra kriminalpolitiet i Århus, og man arbejdede ihærdigt med sagen, som var meget vanskelig i den mærkelige, lovløse tid af krigen. I første omgang hældede man til den teori, at skuddet kunne være kommet fra en tysk flyvemaskine, der kredsede over byen den pågældende eftermiddag.

Men efter kuglens kaliber gik man fra denne teori og kom til det resultat, at skuddet måtte være affyret fra den tyske Ortskommando, der var installeret nederst i Gravene, og hvis bagside vendte ud til L.A.B.s lagerplads, og at det måske var et skud, der var gået af i utide, for eksempel under rengøring af en pistol.

Tyskerne var ikke til at tale med om sagen, men til sidst og efter lange og trange forhandlinger tilbød de at give Oskar Nielsens

Vendersgade, hvor centralmejeriet lå.

Gården Lykkeborg på – Aalborg vej i 1940-erne.

forældre en symbolsk erstatning på 2000 kroner for tabet af deres søn.

Således endte den tragiske ulykke, hvor en ung mand under krigen blev skudt, uden han selv vidste af det. Om det var et vådeskud eller ikke, det er aldrig blevet opklaret.

Hvad en arbejdsløs oplevede under anden verdenskrig

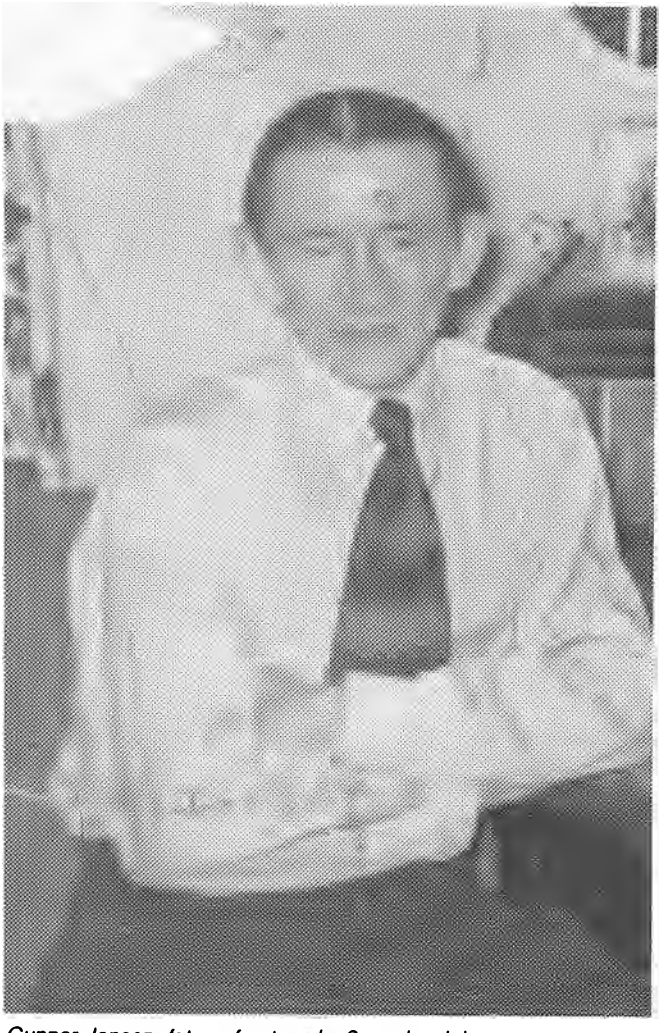
Onsdag den 23. november 1983 bragte ugebladet Viborg Nyt i artikelserien »Det skete under anden verdenskrig« beretningen »Var det et vådeskud?«. Historien om den unge mand, der den 3. december 1943 blev ramt af en kugle, da han var i færd med at læsse spild i det gamle centralmejeris gård i Vendersgade.

Nogle aftener efter artiklens fremkomst blev skriveren af disse linier ringet op af den nu 72-årige Gunnar Jensen, Søparken, der fortalte, at han var med til at læsse det omtalte griseaffald, og at det kun var et minut fra, at det havde været ham, der var blevet ramt af den såkaldte vildfarne kugle.

Gunnar Jensen og en arbejdskammerat var som arbejdsløse beskæftigede ved L.A.B., Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse, hvor de arbejdede med indsamling af køkkenaffald, der blev solgt som grisefoder til egnens landmænd.

Den pågældende dag var de to mænd beskæftiget ved afvejning og udlevering af affaldet. Da Oskar Pedersen kom for at hente grisefoder til gårdejer Handberg, var man i gården i gang med at hejse en brøndring op. Hestene blev bange for det store treben, der blev brugt som hejsekran og det kneb derfor med at få vognen på plads ved vægten. Gunnar Jensen ville derfor, ved at rykke i vognhjulet, bringe vognen på plads.

»Oskar Pedersen, der var en kraftkarl, affærdigede

Gunnar Jensen, fotograferet under 2. verdenskrig.

mig med ordene: »Lad mig, din spirrevip« og tog selv i vognhjulet, og så skete det. Oskar Pedersen gav et sæt og sagde: »Hvad var dog det, jeg fik et stik eller et svirp i lænden«, hvorpå han vaklede ind i mejeriet, hvor han sad, medens vi læssede vognen. Vi troede ærlig talt, at det var fordi, han ikke ville arbejde med affaldet, og vi sagde til hinanden, at han var doven.

Næste dag, da vi kom, var gården imidlertid fyldt med politi, blandt andet Vejsmose, der fortalte, hvad der var sket, og han ville vide, om vi havde bemærket noget. Men som før nævnt, et minut før det skete, stod jeg der, hvor Oskar Pedersen blev ramt«.

Telefonsamtalen resulterede imidlertid i et besøg hos Gunnar Jensen, hvor han fortalte om, hvordan han som en af Danmarks mange arbejdsløse oplevede besættelsesårene.

Gunnar Jensen, der er født den 26. april 1912, var i sine unge dage et ivrigt medlem af Viborg Bokseklub, hvor han som en habil bokser blev jysk mester i myggevægt i 1933 ved et stævne, som blev afholdt i den gamle håndværkerforening i Mogensgade.

Plakat der opfordrede til indsamling af spild.

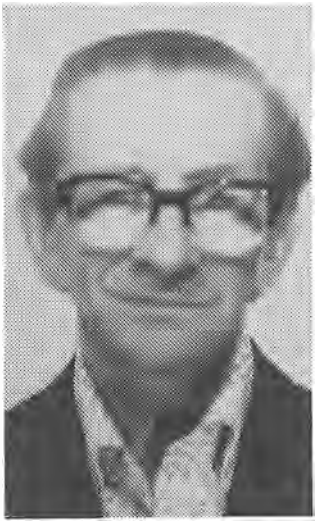
»I min skoletid arbejdede jeg som bydreng hos Mette Prahl, som havde konditori på hjørnet af Mathiasgade og St. Mikkelsgade. Efter min konfirmation blev jeg piccolo ved hotelejer Christensen, Preisler, hvor jeg tjente gode drikkepenge ved at bære gæsternes kufferter. Men arbejdstiden var lang, fra 7 morgen og til hotellet lukkede og det var til tider sent, når der var fest og dans. Jeg kunne dog redde mig et par fritimer om eftermiddagen, hvis ikke vores portier havde drukket for mange pilsnere hos Nørgaard, som han for det meste aflagde besøg hver formiddag.

Senere rejste jeg til København, hvor jeg blev gift. Men jeg vendte tilbage til Viborg i begyndelsen af 1940, lige efter at tyskerne var kommet ind i Danmark. En overgang arbejdede jeg på Karup flyveplads, men da jeg blev arbejdsløs, måtte jeg rejse til Tyskland for ar arbejde, idet jeg fik at vide, at jeg ikke kunne få understøttelse, når der var arbejde at få i Tyskland. Dette arbejde snød jeg mig nu fra ved at sige, at min familie var syg. Det var den eneste måde, man kunne komme hjem på.

Jeg kom så til et arbejdsløshedsprojekt, der hed »Det flyvende Korps«. Det var et statsstøttet projekt, hvor Hedeselskabet satte arbejde i gang med plantning af læbælter. Vi gravede så planterender og fik 1,50 kr. pr. løbende meter. Jeg tror, de var en halv meter brede, og jorden skulle læsses i en meters dybde. Det var til tider hårdt arbejde, og vi kunne ikke holde en ordentlig

Gunnar Jensen som piccolo på Preislers Hotel i 1928.

Pensionisten Gunnar Jensen.

dagløn. Vi var blandt andet ude ved Vinkel, hvor jorden var så hård, at det ikke var til at komme gennem allaget. Derimod var jeg en overgang ude i Vindt Mølle skov for at lave hegnspæle, det gav gode penge.

Omsider kom jeg så til L.A.B. og samlede køkkenaffald. Her var jeg et år, og jeg var sikret 90 kr. om ugen. Jeg måtte selv afsætte det, der hed tøraffald, såsom konservesdåser og andet metal, der så kunne give en ekstra skilling. Konservesdåserne solgte vi til bryggeriet Odin, som fik dem lavet i ølkapsler. Ja, vi fandt mange mærkelige ting i køkkenaffaldet. Masser af spisebestik og andet, som var gået med i affaldsposen. Jeg husker engang, at fru amtslæge Kjær kom og spurgte os, om vi ikke havde fundet hendes ur, som hun havde forlist, og hun mente, at det kunne være gået med køkkenaffaldet ud.

Ja, disse krigsår var en dyster tid, hvor der skete mange uhyggelige og mærkelige ting. Jeg var således blandt gæsterne på Kærvænget den tragiske sankthansaften i 1941, da smedelærling Harry Hvidberg blev stukket ned af tyske soldater, fordi han kaldte en pige, som var sammen med tyskerne, noget mindre flatterende. Hun var forøvrigt lige ved at blive lynchet af danskerne på Kærvænget og måtte eskorteres hjem af tyske soldater«.

Harry Hvidberg var Viborgs første offer for besættelsemagten. Et mord, der satte byens borgere på randen af oprør, hvilket afstedkom, at byens politimester dagen efter i byens aviser måtte indskærpe til ro og orden.

»Jeg husker også«, fortsætter Gunnar Jensen, »at en af min skolekammerater var på nippet til at blive skudt af tyskerne den aften, de skød de to døvstumme ved Privatbanken, fordi de ikke reagerede på deres tilråb. Der var noget med, at min kammerat kendte en pige i Boyesgade, og da han gik hjem efter et besøg hos hende, var han så uheldig at komme ind i kugleregnen, men han slap dog med skrækken.

Besættelsestiden var en mærkelig, uhyggelig tid, men den skabte for en tid et stort sammenhold i det danske folk.

Nu nyder jeg min pensionisttilværelse her i min lille, dejlige lejlighed i Søparken. Jeg har ikke i hele min 72-årige levetid haft det så godt, som jeg har det nu, og jeg har aldrig haft så mange penge mellem hænderne«, slutter en tilfreds folkepensionist.

Da besættelsesmagten henrettede Helmer Wöldike

I Danmark blev der under den fem år lange besættelse i årene 1940-45 af tyskerne henrettet 103 danske modstandsfolk, medens et antal på over 100 mistede livet ved de såkaldte clearingmord, som Hitler beordrede til erstatning for henrettelse i tiden januar 1944 til begyndelsen af 1945. Det første af disse clearingmord fandt sted den 4. januar 1944, da digterpræsten Kaj Munk brutalt blev skudt og smidt i en vejgrøft på Funder bakke ved Silkeborg.

Blandt de henrettede modstandsfolk var viborgenseren, kreditforeningsassistent Helmer Andreas Fabricius Wöldike, der den 31. maj 1944 blev dømt til døden for, som det hed i de tyske meddelelser, sabotage i henhold til krigslovene. Dommen blev eksekveret den 12. juni.

Helmer Andreas Fabricius Wöldike var søn af skovrider Wöldike, Stendalsgaard. Han var meget national interesseret og havde meget idealistiske meninger, som blandt andet gav sig udslag i, at han var blandt de første, der i sommeren efter krigsudbruddet mellem Rusland og Finland meldte sig som frivillig til den finske vinterkrig, som jo fik sin slutning, inden de danske frivillige nåede at blive sat ind.

Wöldike vendte hjem fra Finland i juli måned 1940,

Helmer Wöldike som finlandsfrivillig

Domme for Sabotage

Fra officiel tysk Side meddeles:

For Sabotage er de følgende i Henhold til Krigslovene blevet dømt til Døden:

Harald Mikkelsen, født den 18. 8. 1921 i Søby,
Leo Pallesen, født den 11. 4. 1910 i Stoholm,
Ole Christensen, født den 10. 11. 1909 i Taarup,
Tage Severinsen, født den 22. 9. 1902 i København,
Johannes Volke, født den 2. 5. 1905 i Viborg,
Jakob Alsbjerg, født den 31. 10. 1896 i Højslev,
Helmar Wøldike, født den 25. 9. 1913 i Virum.

For Deltagelse i Forsøg paa Sabotage er Lauritz Pallesen, født den 20. 2. 1902 i Daugbjerg, blevet dømt til 6 Aars Tugthus.

Christian Boldrup, født den 21. 9. 1898 i Feldingbjerg, er idømt 2 Aars Fængsel for at have haft Kendskab til en paatænkt Sabotageforbrydelse og undladt at underrette Politimyndighederne derom.

Der er endnu ikke truffet Bestemmelse, om Dommene skal fuldbyrdes eller Benaadning ske.

Viborg Stifts Folkeblad den 31. maj 1944

efter at tyskerne havde besat Danmark. Kort efter sin hjemkomst gik han sammen med andre finlandsfrivillige i gang med at oprette organisationen »National Værn«, som dannede militærgrupper til støtte for den danske hær og med front mod tyskerne. Fra denne organisaton blev modstandsbevægelsen i stor udstrækning rekrutteret.

Helmer Wöldike var da også mellem de første i Viborg, der beskæftigede sig med illegalt arbejde. Han var også blandt de første, der var med i modtagergrupperne, som modtog våben og sprængstof fra engelske flyvemaskiner. Han var blandt andet med i den ulykkelige aktion, hvor der ved en fejltagelse blev signaleret til en tysk maskine i stedet for den engelske, hvilket affødte et frygteligt skyderi af den tyske maskine. Det var nok denne aktion, der blev begyndelsen til enden for Wöldike, da den faldskærmsmand, som Wöldike arbejdede sammen med, blev arresteret af gestapo. Efter strenge forhør og umenneskelig tortur af besættelsestidens værste tyskerhåndlanger gav faldskærmsmanden op. Gestapo kunne nu gå i gang med at lede efter gruppens medlemmer, hvoraf Wöldike og Otto Volke blev arresteret. Otto Volke blev også dødsdømt, men dommen blev senere ændret til livsvarigt fængsel.

Den del af Wöldikes gruppe, som undgik at blive taget, forsvandt skyndsomst til Sverige efter at de gennem en kurer havde fået oplysninger om Wöldikes hårde medfart. Man havde nemlig inden for gruppen en aftale om, at man skulle forsvinde, hvis nogen af gruppen blev taget af gestapo. Wöldike havde selv sagt til sine folk »hvis først de begynder at rykke neglene af mig, så tror jeg ikke, jeg kan holde mund længere«.

Efter at afhøringerne af Wöldike var sluttet, blev han ført til Horserødlejren, hvor han var sammen med blandt andet pastor Severinsen fra Finderup. Volke og flere andre, der var blevet arresteret og dømt sammen med Wöldike, ventede på den tyske krigsretsdom.

Om Wöldikes tid i Horserød fortalte nu afdøde pastor Severinsen, efter at han var kommet hjem fra koncentrationslejropholdet i Tyskland:

»...Hans rolige livssyn og hans humor lyste op. Han

trøstede sig selv og os andre med, at vi nok ikke blev skudt for det, vi havde lavet. Han var en god kammerat, rolig overfor alt, hvad der kunne komme, og samtidig fuld af humør, med ofte ligefrem kåde indfald. Da han så en dag kom og fortalte os, at vi om eftermiddagen skulle af sted til København, det vil sige til krigsretten, var han stadig den samme rolige mandige kammerat. I den store celle, hvor vi og patrioterne fra Hvidsten alle sad sammen et par dage, talte vi meget sammen. »Ja, skyde os kan de«, sagde han, »men det egentlige kan de ikke tage fra os«.

Vi husker alle hans værdige holdning og optræden for krigsretten i Dagmarhus den 26. maj. Da vi fik lejlighed til at udtale os, sagde han, at han havde set det som sin pligt, at kæmpe for Danmarks frihed, fordi det var hans overbevisning, at et folk, som ikke vil det, ikke er værdigt til at leve. Han beklagede kun, at kampen ikke havde kunnet føres åbent.

Om dødsdommen udtalte Wöldike til krigsretten ganske kort: »Jeg synes, det er en hård dom«. Ikke klagende eller bedende, men bestemt og kort. Da vi var ført tilbage til Vestre Fængsel, nåede vi kun at veksle et kort håndtryk, og siden så jeg ham ikke mere. Han var en god dansk mand og en god kammerat«.

Af de syv dødsdomme, der blev afsagt den 31. maj 1944, blev kun Wöldikes eksekveret. Han nåede at skrive en sidste hilsen til sin kone, inden han den 12. juni blev skudt i Ryvangen.

I en samtale, som skriveren af disse linier havde med fruen, inden denne artikel blev til, gav hun sin tilladelse til dens offentlig-

Flere Sabotager paa Fyn.

Fra officiel tysk Side meddeles:

Natten mellem den 10. og 11. Juni 1944 er der forøvet Sabotage i Svendborg overfor A/S Svendborg Skibsværft og i Odense overfor to Automobilvirksomheder.

To Henrettelser for Sabotage.

Fra officiel tysk Side meddeles:

For Deltagelse i Sabotager er Lærer Hermann Boye, Sønderborg, født den 5. 7. 1913 i Marstal, blevet dømt til Døden og henrettet.

Endvidere er den for Sabotageforbrydelser dødsdømte Sparekasseassistent Helmar Wøldike, Viborg, født den 25. 9. 1913 i Vium ved Viborg, blevet henrettet.

Tre Dødsdomme for Sabotage og Spionage.

Fra officiel tysk Side meddeles:

For Deltagelse i Sabotage er følgende i Henhold til Krigslovene blevet dømt til Døden:

Ole Hovedskov, født d. 18. Februar 1923 i Randers,

Viggo Torstensson, født d. 2. August 1924 i Kristrup.

For Spionage er i Henhold til Krigslovene dømt til Døden:

Jørgen Menzel, født den 20. Juli 1912 i København.

Der er endnu ikke truffet Bestemmelse om, hvorvidt Dommene skal fuldbyrdes, eller Benaadning kan ske.

Viborg Stifts Folkeblad den 12. juni 1944

gørelse, men bad om at være fri for at udtale sig om den tragiske begivenhed.

Den illegale avis »Viborg Stifts Illegale Tidende«, der udkom med sit første nummer få dage efter Wöldikes henrettelse, svang pisken over viborgenserne og skrev under overskriften, »Hvorfor blev der ikke demonstreret«:

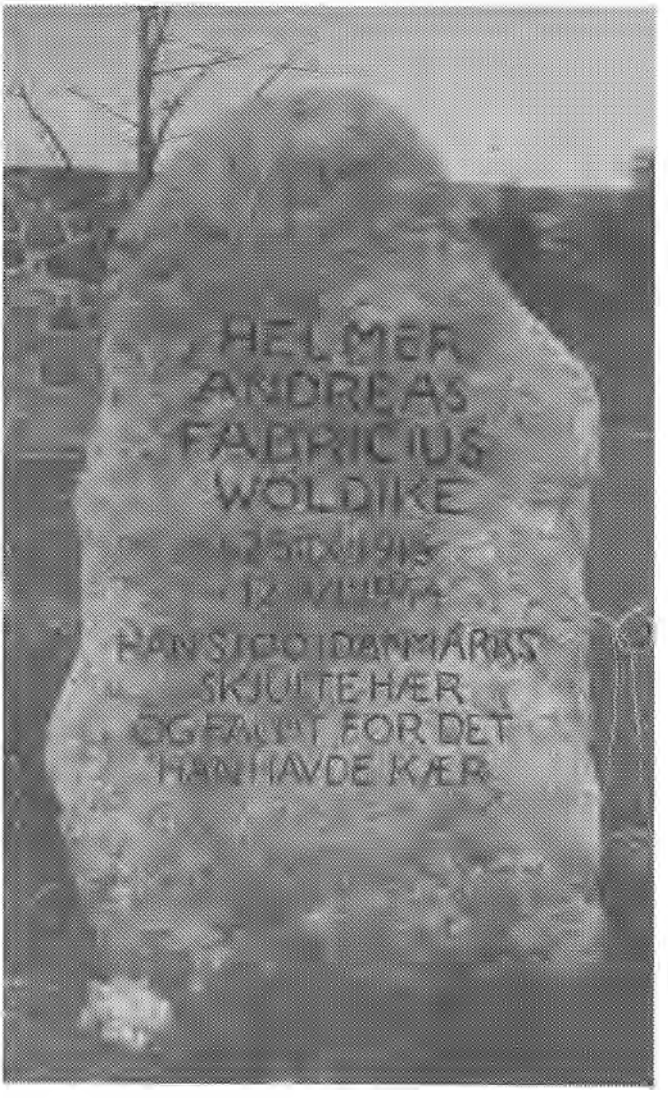
»Med henrettelsen af Wöldike blev den første frihedskæmper fra Viborg myrdet af fjenden. Omverdenen fik at se, at selv om der har været stille i Viborg, har der alligevel været nogle, der ville gøre en indsats for vort lands frihed.

Da meddelelsen om henrettelsen nåede frem, blev mange grebet af sorg og harme, og man tænkte uvilkårligt, at nu skulle der rigtig demonstreres, nu skulle tyskerne for alvor se, på hvilken side Viborgs borgere stod. Men ak, der skete intet...«

Senere i artiklen spørges om, hvorfor der ikke blev demonstreret i Viborg i lighed med, hvad der blev i andre af landets byer, når tyskerne havde henrettet deres patrioter, og artiklen fortsætter:

»...Mærkeligt at det står sådan til i Viborg. Viborg den gamle konservative by...Mon de konservative har glemt deres parole - Gud, Konge og Fædreland?...«

Efter kapitulationen blev Wöldikes begravelsesplads fundet og hans lig blev ført til Viborg, og lørdag den 23. juni 1945 blev han under usædvanlig stor deltagelse ført til Asmild klosterkirke, hvorfra begravelsen fandt sted. Frihedskæmpere stod æresvagt og den fra koncentrationslejren i Tyskland hjemvendte pastor Severinsen holdt begravelsesprædikenen. Ved graven blev der talt af forskellige foreningsformænd, og til sidst takkede Wöldikes bror, Tage Wöldike, for den store deltagelse, inden de mange faner blev sænket over graven som en sidste hilsen til en af Danmarks faldne sønner.

Mindestenen på Asmild kirkegård.

På to årsdagen for Helmer Wöldikes arrestation af gestapo, den 14. januar 1946 blev der af forskellige foreninger og institutioner, som Wöldike havde haft tilknytning til, på hans gravsted på Asmild kirkegård afsløret en mindesten, som til evig tid skal minde om, at Helmer Andreas Fabricius Wöldike gav sit liv for Danmarks frihed.

Flygtning og brigadesoldat

Af de mange flygtninge, der i besættelsesårene opholdt sig i Sverige, blev der som bekendt oprettet en dansk kampstyrke under navnet »Den danske Brigade«, der, da den var fuldt udbygget, talte ca. 5000 mand, hvis chef var generalmajor Kristian Knudsen.

Oprettelsen af styrken var kommet i stand efter en overenskomst mellem de danske og de svenske myndigheder, der sagde, at danske flygtninge kunne modtage »politimæssig« træning.

Blandt dem, der meldte sig til brigaden, var størstedelen af kreditforeningsassistent Helmer Wøldikes gruppe, der, efter at Wøldike var blevet taget af tyskerne, blev overført til Sverige.

Erhvervskonsulent Peter Giandrup Hansen, tidl. ejer af Boxca, der var medlem af denne gruppe, fortæller her om tiden i Sverige og om grunden til, at de måtte forsvinde fra Viborg.

- »Efter at Helmer Wøldike var kommet hjem fra sin deltagelse i Finlandskrigen, dannede han gennem National Værn en modstandsgruppe, som blandt andet modtog våben og sprængstof på en plads ved Birkesø på Gammelstrup hede. Gruppen var således med den dramatiske nat, da den engelske nedkastningsmaskine blev angrebet af en tysk natjager. En episode, som forfatteren Jørgen Hæstrup har givet en omfattende beskrivelse af i sin bog »Hemmelig Alliance« bind 1 side 76 med flere.

Efter at Wøldike var blevet taget af tyskerne, blev vi gennem en kurer beordret til København for overførsel til Sverige. Turen til København skete på normal måde med lyntoget og nogle dage efter foregik overførslen til Sverige med en fiskerbåd, der startede i Strandgade, og vi blev sat i land i Barsebæk. Vi var ca. 20 flygtninge i båden, hvoraf kan nævnes farvehandler Anders Petersen med familie, samt den senere så omtalte Jørgen Nash.

Efter at være kommet i land i Sverige, hvor vi blev godt modtaget, blev vi indkvarteret på et gods, der hed Møgelnæs. Her meldte vi os straks til brigaden. Der gik dog et stykke tid,

Peter Giandrup Hansen som brigadesoldat i 1944.

inden man var så langt med forberedelserne til kommandoet, at vi kunne modtages. Men oberstløjtnant E. von Freiesleben fik oprettet en befalingsmandsskole og som den inkarnerede livgarder, han var, blev det jo i første omgang gamle gardere, der kom på skolen, som lå i Veksø i Skåne.

Først på sommeren blev der oprettet regulære bataljoner, og von Freiesleben blev chef for 2. bataljon, hvor jeg blev udtaget til det, der på svensk hedder kommandoadjutant, som i Danmark svarer til en administrationsofficer. Vi blev nu flyttet til en teltlejr 150 km nord for Stockholm, der hed Håtunaholm. Her var vi hele sommeren, indtil vi om efteråret blev flyttet endnu længere nordpå og blev lagt i vinterkvarter.

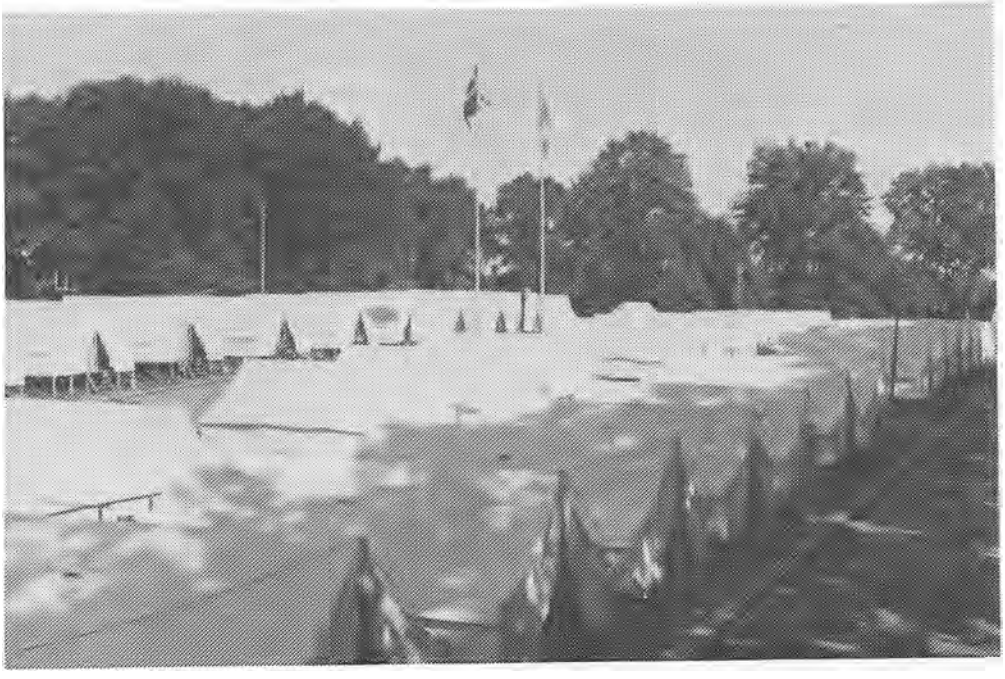
I begyndelsen kneb det med såvel udrustning som våben, en ting, som dog efterhånden bedrede sig meget. Træningen var hård og meget krigsmæssig, og der blev benyttet skrappe midler under øvelserne. Det var således med at holde halen godt nede, når man for eksempel skulle gennem krybegangene. Der blev nemlig skudt med skarpt hen over os, så rygsækkene var til tider gennemhullede, hvis man havde forsøgt at holde maven fri af pløret. Men mandskabet, der alle var fra modstandsbevægelsen, gik til opgaverne med godt mod. Alle var jo kun besjælet af én tanke: at komme hjem og smide tyskerne ud af Danmark.

Vi var jo helt uden nogen egentlig forbindelse med Danmark. Denne uvished om, hvordan familien derhjemme havde det under den tyske besættelse, gav mange problemer. Det var således til tider et vanskeligt job at administrere på det civile plan.

Vi havde også visse vanskeligheder med de svenske myndigheder, der holdt nøje øje med os. Det var således i lange tider forbudt at forlade lejren i uniform. Skulle man til byen, skulle man være i civil og være udstyret med et særligt pas.«

Giandrup Hansen fortæller således, hvordan han engang var rejst til Stockholm uden dette pas og blev taget af politiet, som tog ham med på politistationen, hvor han havde det største besvær med at undgå at komme i arresten, da man ikke kunne ringe lejren op, fordi vagtbygningen denne nat brændte.

»Det er helt mærkeligt at tænke de 40 år tilbage, hvor national man bliver, når man er flygtning. Jeg husker engang, vi havde fået

Brigadens teltlejr i Håtunaholm.

Pistolskydeøvelser i den svenske vinter 1944.

fat på en Viborg-avis, Viborg Stifts Tidende, hvor der var et billede af et dannebrogsflag og følgende tekst:

»Flaget foldes ud af en frisk sommerblæst - måtte det snart vaje i et frit Danmark!«

Jeg garanterer for, at der var ikke et øje tørt og vi Viborg-folk var stolte over det mod, vores avis udviste, ved at bringe den over for tyskerne så provokerende tekst. Jeg husker også tydeligt, hvilket indtryk det gjorde på os, da vi i en svensk avis læste, at Helmer Wøldike og pastor Severinsen var blevet dømt til døden. Der var vist mange af Wøldike-gruppen, der ikke fik søvn i øjnene den nat.«

Skriveren af disse linier kan da fortælle, at de to avisudklip med dannebrog og dødsdommen er indklæbet i Giandrup Hansens dagbog fra brigade-tiden.

I løbet af april måned 1945 blev brigaden flyttet ned i en teltlejr i nærheden af Malmø for at være klar til i påkommende tilfælde med kort varsel at blive sat over til Danmark for at være med til at befri fædrelandet.

»Den 4. maj om aftenen oplevede vi så frihedsbudskabet og tyskernes kapitulation. Nogle af os brigadesoldater var vel nok noget skuffet over, at de mange måneders strenge strabadser for at dygtiggøre os til at befri landet var spildt. Men såvel for landet som for os var det nok den bedste løsning på de fem besættelsesår.

Den 5. maj om formiddagen blev vi sat over til Helsingør og blev med tog transporteret til København, hvor vi blev indkvarteret på en skole. Nogle dage efter blev vi forlagt til Hanstholm, hvor vi fik bevogtningen af de store fæstningsværker, som tyskerne havde lavet ved vestkysten. Det blev en travl tid for en administrationsofficer. Der skulle skaffes forplejning med videre, ligesom der skulle holdes styr på frihed til de hjemvendte krigere, der vel nok tog lidt let på, hvad der var dit og mit af de tyske efterladenskaber.

I juli måned blev vi afmønstret. Det foregik for øvrigt på Viborg kaserne, som dannede afslutning på en lang, men begivenhedsrig periode af ens liv,« slutter Peter Giandrup Hansen sin beretning om Wøldike-gruppens brigadetid i Sverige.

Da Krathus var tysk hovedkvarter

Da Viborgs borgere den 6. juni 1944 åbnede dagens avis, kunne de blandt andet i Viborg Stifts Tidende på forsiden læse følgende glædelige meddelelse under overskriften:

»Invasionen åbnet i dag med landgang i Nordfrankrig.« Og med spærrede typer fulgte følgende meddelelse:

»Den længe ventede invasion fra englænderne og amerikanernes side er i de tidlige morgentimer begyndt ved nedsætning af luftlandetropper i området ved Seine-mundingen. Le Havres havn bliver i øjeblikket heftigt bombarderet. Søstridskræfter fra den tyske krigsmarine er foran kysten i kamp med fjendtlige landgangsfartøjer.«

Artiklen fortsætter med at beskrive, hvor heltemodigt den tyske værnemagt forsvarer invasionskysten og hvordan den engelske transportflåde blev beskudt, inden de nåede kysten og om invasionsstyrkens store tab.

Invasionen i Frankrig fik også følger for Viborg by og især for de omliggende plantager, idet den tyske garnison, der på dette tidspunkt bestod af en panserbataljon med blandt andet larvefodstrukne panservogne, rykkede fra kasernen og ud i plantagerne, hvor de indrettede såkaldte beredskabs- eller overlevelsesområder, da de i forbindelse med invasionen i Frankrig også ventede invasion på den jyske vestkyst og i den forbindelse kunne vente kraftige luftangreb på deres forlægninger.

I forbindelse med udrykningen til plantagerne beslaglagde tyskerne også dele af skovfogedboligen Krathus i Viborg Hedeplantage, der dengang beboedes af nu afdøde statsskovfoged Olaf Bendixen.

Sønnerne, fabrikant Poul Bendixen, Finderup og major Vagn Ejvind Bendixen, Aalborg, fortalte her afvigte tredie søndag i advent om den uhyggelige tid, da størstedelen af den gamle historiske skovfogedbolig blev benyttet som hovedkvarter

Kortskitse, som blev bragt i dagbladene den 6. juni 1944, viste de steder, hvor der kunne forventes invasion.

Vejen forbi Krathus. Bemærk skiltet i højre side, der viser ind til det tyske hovedkvarter.

af den tyske besættelsesmagt:

»Den 6. juni 1944 omkring klokken 18 ankom en tysk officer sammen med en dansk-talende tolk til Krathus og forlangte nogle værelser stillet til rådighed for en kortere eller længere tid, ligesom de meddelte, at skoven ville være beslaglagt. Da vores far gjorde ophævelse mod det tyske forlangende og gjorde opmærksom på, at det var statsejendom, blev der svaret høfligt men bestemt, at hvis man ikke kunne indordne sig med at have tysk indkvartering, ville hele gården blive beslaglagt og skovfogeden med familie og folkehold måtte forlade gården.«

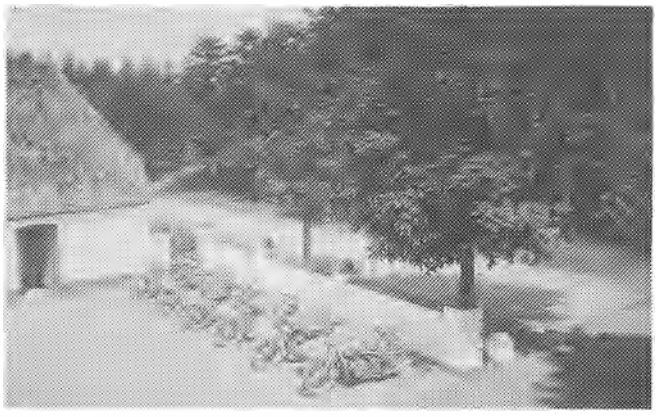
Da skovfogedboligen på dette tidspunkt drev landbrug og havde et stort kreaturhold på en snes kreaturer, besluttede skovfogedfamilien sig til at indrette sig under tyskernes forlangende og stille nogle værelser samt en del af stalden til tyskernes rådighed.

Major Bendixen, der i 1944 var skoleelev på Viborg Katedralskole, fortæller, at skovfogedfamilien var meget beklemt ved, pludselig at være i brændpunktet og befinde sig i et tysk hovedkvarter.

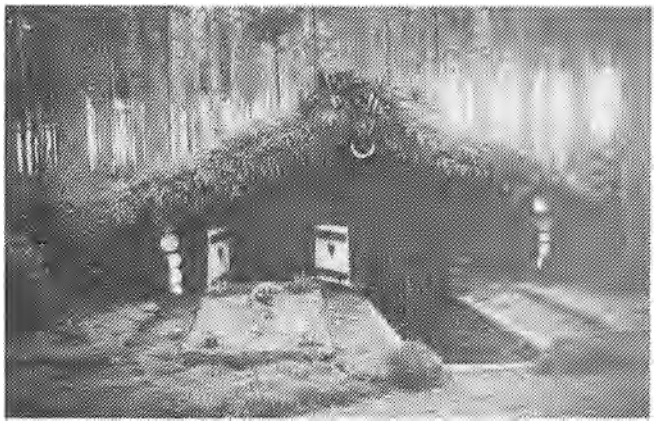
Bekymringerne blev ikke mindre, da den engelske hemmelige radio - som trods alt i hemmelighed blev aflyttet - bragte invasionsstyrkens chef general Eisenhowers opfordring til modstandsbevægelserne i de besatte lande om at være klar til, selv om det indledende angreb ikke havde fundet sted i deres land, at træde i funktion, da der kunne ventes invasion flere steder.

»Det blev en streng tid med den tyske indkvartering, hvor vi hele tiden følte os overvåget. Især en dansktalende sønderjyde, der fungerede som tolk, var irriterende. Vi tog ham flere gange i, at han lyttede og belurede os og opførte sig provokerende blandt andet over for vores mor. Vores far var meget ulykkelig over den måde, tyskerne behandlede skoven på. Når de skulle bruge træ, savede de træerne ned i en meters højde, ligesom de gravede deres køretøjer ned i skoven. Ja, skoven bærer såmænd den dag i dag mærker af de mange måneder, tyskerne huserede i Viborgs plantager.

Chefen for bataljonen boede på et værelse på loftet i Krathus, og der var til tider lystighed til langt ud på natten. En aften, der havde været gilde med drikkeri og deslige, blev det min far for meget med tyskernes støjen. Som den gamle korporal fra tjenesten, han var, gik han ind til selskabet og på god gammeldags soldatermaner skældte han dem bælgen fuld og forlangte ro og anstændig opførsel. De tyske officerer må have forstået meningen, for efter den tid var der ro på loftet. Kort tid efter blev der opført en barak i planteskolen, som fungerede som

Krathusets gård med de tyske militære motorcykler.

Et af tyskernes nedgravede blokhuse i Viborg Hedeplantage.

officersmesse i resten af tiden, tyskerne var i skoven.«

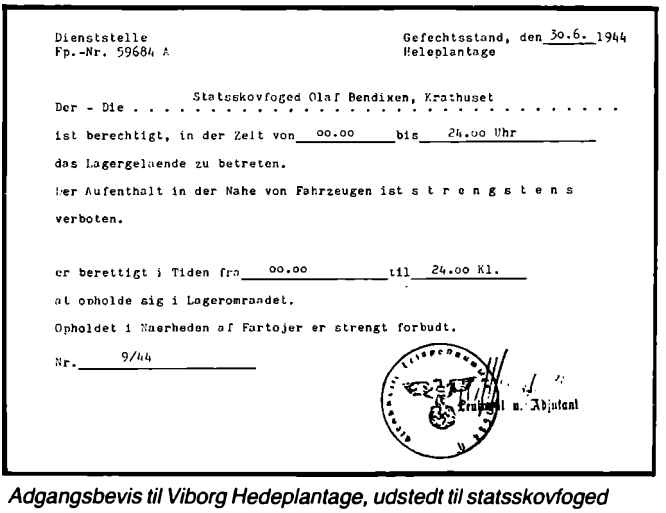
Den tyske menige soldat var meget fredelig, og for manges vedkommende var de godt klar over, hvor det bar hen, og at det kun var et spørgsmål om tid, inden de havde tabt krigen. Således fortæller major Bendixen, at da han en aften kom hjem efter en tur i Viborg, var der stærk overflyvning af engelske flyvemaskiner og en vagtpost, der stod ved indgangen til Krathus, sagde, alt medens han pegede op i luften: »I nat får vi kærligheden at føle hjemme i Tyskland.«

Blandt de tyske soldater, der var i skoven, var der også nogle Elsass Lothringer, som var tvunget ind i den tyske hær. De var lede ved soldatertjenesten og var meget interesseret i at indlede bekendtskab med danskere, og som bekendt var der jo også nogle af dem, som deserterede fra styrken, medens den lå i skoven.

»De tyske styrkers ophold i skoven gav også anledning til, at der kom besøgende i skoven. De såkaldte tyskerpiger færdes ivrigt på vejene omkring plantagerne, for at lede efter deres fyrige elskere, der så brat var blevet forlagt fra byen. Ja, visse af egnens beboere har fortalt, at der var en ren valfart af det svage køn i de måneder, da de tyske krigere befandt sig i Viborg-plantagerne. Den daglige omgang med de tyske soldater i Krathus kunne jo ikke undgåes, og flere af dem ville gerne indynde sig hos skovfogedfamilien, en ting, som gav sig udslag i, at de hilste høfligt, når de mødte folk fra Krathus inde i byen. Disse møder kunne godt være ubehagelige og kunne give anledning til misforståelser blandt byens borgere, der måske troede, at vi havde almindelig omgang med vore indkvarterede.

At Krathus var hovedkvarter og et vigtigt led i belægningen af skoven, fik en skovinspektør at føle en dag, han kom på inspektion for at se, hvordan det stod til i skovfogedboligen under den tyske belægning. Da han parkerede sin bil uden for gården, fik han fra et vindue en ordentlig overhaling af den tyske chef, der beordrede ham til omgående at flytte bilen, da han befandt sig i et krigsområdes hovedkvarter.

Svinestalden i Krathus blev benyttet som signalstation og derfra havde man direkte ledninger til Berlin. Denne signalstation var det sidste, som tyskerne forlod, da de endelig i september måned rejste fra Krathus og vi kunne ånde lettet op efter de fire måneder med tysk besættelse«, slutter brødrene Bendixen.

Dienststelle
Fp.-Nr. 59684 A

Gefechtsstand, den 30.6. 1944
Heleplantage

Der - Die Statsskovfoged Olaf Bendixen, Krathuset

ist berechtigt, in der Zeit von 00.00 bis 24.00 Uhr

das Lagergelaende zu betreten.

Der Aufenthalt in der Nahe von Fahrzeugen ist s t r e n g s t e n s

verboten.

er berettigt i Tiden fra 00.00 til 24.00 Kl.

at opholde sig i Lageromraadet.

Opholdet i Naerheden af Fartojer er strengt forbudt.

Nr. 9/44

Kommandant u. Adjutant

Adgangsbevis til Viborg Hedeplantage, udstedt til statsskovfoged Bendixen.

Hvordan en RAF-pilot undgik tysk fangenskab

Natten mellem den 29. og den 30. august 1944 bombede 600 engelske RAF-flyvere byerne Stettin og Kønigsberg i Tyskland. Alle disse bombefly overfløj den pågældende nat Jylland under deres anflyvning til bombemålene. Under denne overflyvning blev de angrebet af tyske natjagere og omkring 10 britiske bombemaskiner blev skudt ned over Danmark. En af disse maskiner styrtede ned i nærheden af Ålestrup, hvorved hele besætningen på 7 mand blev dræbt. En anden maskine, et Lancaster bombefly, blev også ramt af de tyske natjageres kugler, og den blev blandt andet set af gårdejer Ejvind Stoholm, da den brændende passerede hans gård på Viborg Nørremark. Denne maskine styrtede ned i Limfjorden ved Lovns, hvorved de 6 af den 7 mand store polske besætning blev dræbt og drev i land ved Lovns Bredning. Alle disse 13 flyvere blev begravet på Ålestrup kirkegård, hvor der senere er rejst en smuk mindesten på deres grave.

Piloten på denne maskine, flight lieutenant W. P., Wasik, reddede livet ved at springe ud med faldskærm. Han svømmede i land og blev ved modstandsbevægelsens hjælp sendt til Sverige, hvorfra han senere kom tilbage til England.

Om pilotens spændende redning og flugt fortæller blandt andet pensioneret lærer Møller Østergaard, der nu bor på Århusvej i Viborg og forhenværende gårdejer Kristen Kaldahl, der i 1944 ejede »Alstrup Vestergaard« i Alstrup.

Efter at piloten havde svømmet rundt i Limfjorden det meste af natten, nåede han hen på morgenstunden i land ved Alstrup. Han fulgte nu den instruktion, som allierede flyvere havde til brug ved nedstyrtning eller nødlanding i Danmark. Instruktionen gik ud på, at de skulle søge til den nærmeste kirke, for der at kontakte den stedlige præst. Det var dengang, den danske præstestand af de allierede blev betragtet som dem venlig stemte med et godt dansk sindelag.

Her i en træbevoksning opdagede Kristen Kaldahl ham om morgenen, da han var ude for at samle de staniolstrimler op, som de engelske flyvere havde kastet ud, for at vildlede den tyske radar.

Fra mindestensafsløringen for de nedstyrtede flyvere, der ligger begravet på kirkegården i Aalestrup.

»I første omgang«, fortæller Kristen Kaldahl, »troede jeg, det var en farende svend, som luskede rundt i min plantage. Men da han så så mærkelig ud i tøjet, gik jeg lidt efter op for at se, hvem det kunne være, og da var han forsvundet. Han var da søgt over til nabogården, hvor han var kommet ind i køkkenet og havde peget på kaffekanden. Konen i huset havde så givet ham et forsvarligt måltid, og hendes søn kom senere over til os for at søge hjælp, da man ikke forstod et pluk af de mange ord, han kom med. Vi havde på dette tidspunkt en ung vikar på skolen, og han kunne tale med ham. Gennem ham blev han så sendt til Ranum seminarium, som havde forbindelse til illegale kredse.«

Da tyskerne nogle dage efter aflagde besøg i Alstrup, for at finde flyveren, måtte konen, der havde bespist ham, vedgå, at der havde været en fremmed, som var sulten, og hun sluttede: »Der er aldrig nogen, der har bedt om mad, som er gået sulten ud af denne gård. Han fik mad her og hvis de herrer er sultne, kan I også få noget.«

Legitimationskort
Sikkerhedsområderne i Danmark.
Borgergade 13, Aalborg
Fødselsvejr
Underskrift
Det falske legitimationskort, som piloten blev udstyret med under flugten gennem Nordjylland.

Den nu pensionerede polskfødte RAF-pilot W. P. Wasik, da han i 1980 besøgte den egn, han 36 år tidligere var blevet skudt ned over.

I Alstrup blev han også klædt på i civilt tøj, som han fik af Kristen Kaldahl, ligesom han fik et par spidsnæsede træsko, da han under svømmeturen havde mistet sine støvler. Ved hjælp af det kort, han havde på sig, fik han nu anvist vejen til Ranum og fik derefter udleveret en cykel, som han kunne tilbagelægge turen på. I Ranum skulle han henvende sig til en af seminariets lærere, der boede ved siden af kroen. Her ved kroen havde nu den pågældende lærer taget opstilling for at få fat på piloten. Efter at kontakten var opnået, fik den engelske pilot en hårdt tiltrængt søvn, medens Ranum-folkene gik i gang med at tilrettelægge den videre flugt.

En mand blev sendt med rutebilen til Aalborg for at søge kontakt med modstandsbevægelsen dér, og senere på dagen modtog kroen besked på, at den ventede pakke ville blive afhentet samme aften klokken 19 ved Drastrup mejeri. Med en seminarielærer som vejviser, begyndte nu den lange cykeltur til Drastrup, som de ikke nåede til tiden. Her ventede en Falck-ambulance, hvis fører og hjælper blev urolige, da den ventede »patient« ikke kom, så de begyndte en eftersøgning af de to mænd på vejen omkring Drastrup. Endelig kom læreren, men nu var piloten pludselig forsvundet. De to mænd kørte af sikkerhedsmæssige grunde et stykke fra hinanden, og da piloten så ambulancen, troede han, det var en tysk vogn, så han flygtede ud på marken. Ved

Gårdejer Kristen Kaldahl, i hvis tøj og træsko den engelske pilot flygtede ud af landet.

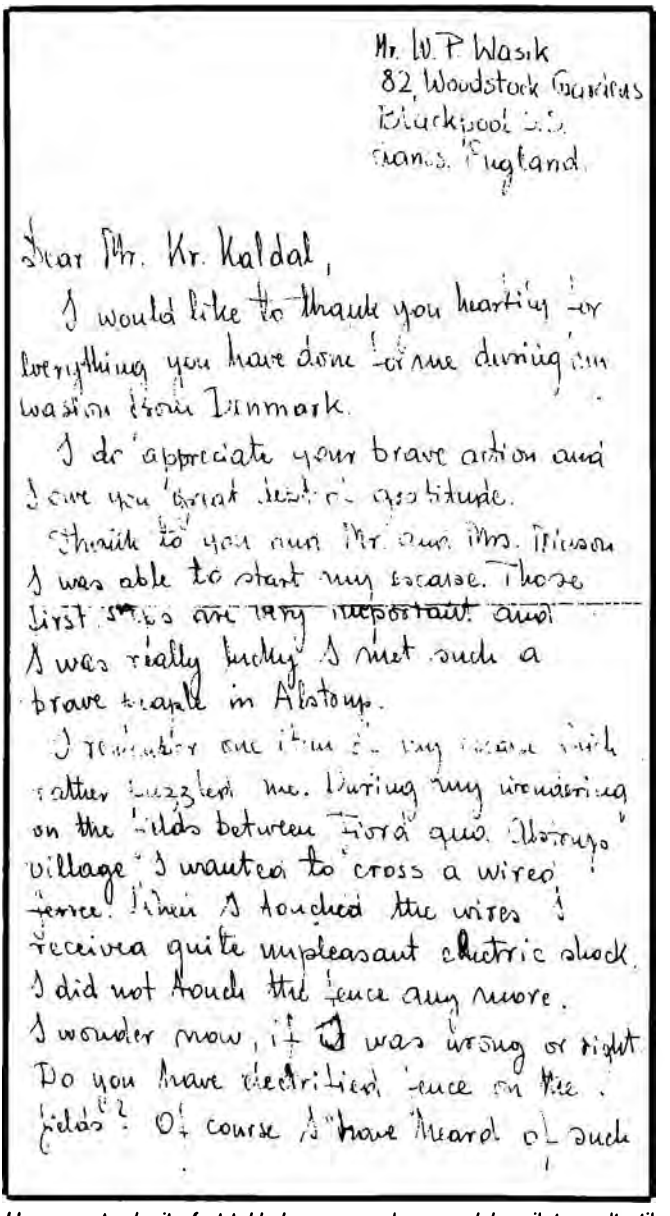
hjælp af aftalte fløjtesignaler, lykkedes det at få hold på piloten, der skyndsomst blev anbragt på ambulancens båre. Han fik nu besked på, at se lidende ud, da han var en patient, der havde blindtarmsbetændelse.

I Aalborg kom »patienten« straks under lægebehandling, ikke for blindtarmsbetændelse. men for et læderet knæ, som han havde pådraget sig under springet med faldskærm, og som var blevet dårligere af de lange cykelture først fra Alstrup til Ranum og senere til Drastrup 7 km fra Aalborg. Efter nogle dages hvile blev han af den senere havnemester i Sæby sejlet til Sverige, hvorfra han fortsatte hjem til England.

Efter krigens ophør sendte den polske pilot takkebreve til sine redningsmænd i Danmark, heriblandt Kristen Kaldahl, i hvis tøj og træsko han flygtede.

I takkebrevet til Kristen Kaldahl fortæller han om, hvordan han, efter at være kommet i land efter svømmeturen i Limfjorden var løbet ind i et elektrisk dyrehegn og om, hvilket chok han havde fået, da strømstødet jog igennem ham. »Jeg var nu klar over, at der var liv i mig«, skriver Wasik.

Med i brevet var også et foreningsemblem fra foreningen Royal Air Forces Escaping Society, hvis medlemmer er flyvere, der alle har været nedskudt over fjendeland under anden verdenskrig. Kristen Kaldahl og hans kone har hvert år siden modtaget en julehilsen fra denne forening. I 1980 var den nu pensionerede RAF-pilot W.

Mr. W. P. Wasik
82, Woodstock Gardens
Blackpool
Lancs. England.

Dear Mr. Kr. Kaldal,

I would like to thank you heartily for everything you have done for me during my
wasion from Denmark.
I do appreciate your brave action and
I owe you great gratitude.
Thank to you and Mr. and Mrs. Nielsen
I was able to start my escape. Those
first steps are very important and
I was really lucky I met such a
brave people in Alstrup.
I remember one item of my escape with
rather puzzled me. During my wandering
on the fields between Fjerå and Alstrup
village I wanted to cross a wired
fence. When I touched the wires I
received quite unpleasant electric shock.
I did not touch the fence any more.
I wonder now, if I was wrong or right
Do you have electrified fence on the
fields? Of course I have heard of such

Her ses et udsnit af et takkebrev, som den engelske pilot sendte til Kristen Kaldahl.

P. Wasik sammen med andre RAF-piloter gæster hos Frihedsmuseet i København i forbindelse med en udstilling på museet. I den forbindelse besøgte Wasik flyvergravene i Ålestrup, hvor hans kammerater fra nedstyrtningen ligger begravet. Samtidig benyttede han lejligheden til at gense den egn og hilse på nogle af de mennesker, der med velvilje og stor hjælpsomhed reddede ham fra tysk fangenskab.

Viborg-dreng kæmpede i Royal Air Force

I sidste uge fortalte vi om en polsk R.A.F. pilot, der blev skudt ned over Jylland og reddede sig via Sverige til England.

I denne uge vil vi beskæftige os med en Viborg-dreng, Niels Juul Rysensteen von Buchwald, der flygtede til England, hvor han som pilot i Royal Air Force deltog i krigen på de allieredes side, indtil han blev skudt ned af tyskerne over Holland.

Niels Buchwald, der var søn af daværende stiftsamtsmand S. von Buchwald, kom til Viborg, da hans far blev udnævnt til stiftsamtmand i Viborg i 1931. Her kom han i mellemskolen og i 1934 blev han nysproglig student ved Viborg Katedralskole. Det var just ikke det stillesiddende skolearbejde, der interesserede ham mest. Hans skolekammerater betegner ham som noget af en vildbasse, fuld af løjer og drengestreger. Der fortælles, at flere gange vandrede han rundt på amtmandsgårdens tag blandt andet for, som han sagde, at inspicere storkereden, der dengang var på amtsgården. I de glade studenterdage præsterede han en nat efter et festligt samvær, at køre på cykel på den lave mur, der skiller pladsen foran Katedralskolen og sportspladsen. Da hans mor nogle dage efter foreholdt ham udskejelsen med ordene: »Niels, der siges, at du har cyklet på muren ved sportspladsen«, svarede den brødebetyngede unge mand: »Mor, man må håbe, at det ikke passer.«

Den danske R.A.F. flyver Niels Juul Rysensteen von Buchwald. Bemærk skuldermærket med ordet Danmark i højre side af billedet.

Efter studentertiden rejste Niels Buchwald til England, hvor han tog certifikat som civil flyver. Han begyndte nu at studere statsvidenskab ved Københavns Universitet, men afbrød studiet og meldte sig til marinen. På flyvestationen

på Avnø blev han uddannet til flyverløjtnant ved marinen, hvor han fløj vandflyver. Hans eventyrlyst og vovemod gjorde dog, at han måtte forlade marinen, da han efter en vovelig og dristig flyvning med et lejet civilt fly blev afskediget, hvorefter han igen påbegyndte de forladte studier.

Da tyskerne besatte Danmark i 1940, fik Niels Buchwald for alvor uro i blodet og i august 1942 lykkedes det ham at flygte til Sverige, ved at padle sig i en kajak over Øresund.

Fra Sverige kom han til England, hvor han straks meldte sig på det danske rekrutteringskontor. Han blev optaget i Royal Air Force og blev ligesom mange andre danskere uddannet til jagerpilot på spitfire jagere.

Som jagerpilot kæmpede den unge dansker nu på allieret side med Dannebrog malet på sin maskine. I en kronik i Viborg Stifts Folkeblad den 2. november 1946 giver en god ven fra englandstiden ham blandt andet følgende karakteristik:

»...Mange meldte sig til flyvevæsenet. En af de bedste var den unge officer Niels Buchwald, der står tydeligt i min erindring som et smukt eksempel på pligtfølelse og fædrelandskærlighed. Han var blandt de piloter, der stærkt insisterede på, at ordet Danmark blev malet på hans flyvemaskine, og han satte alt i bevægelse for, at få dette ønske opfyldt, hvad der også lykkedes. Han var en fin kultiveret person og en dygtig, kæk og tapper flyver, der gjorde Danmark ære...«

Niels Buchwald deltog som jagerpilot under invasionen i Frankrig, ligesom han var med styrkerne under deres fremrykning mod Tyskland.

Niels Buchwalds grav i Holland.

I et brev, skrevet den 12. oktober 1944 til sin gode ven og skolekammerat, oberstløjtnant V. Carneiro, der 1944 opholdt sig ved Den danske Brigade i Sverige, fortalte Buchwald om livet som jagerpilot i R.A.F. Han fortalte også, at han nu havde fløjet det antal timer over fjendtlig territorium, som var tilladt for en jagerpilot, og at han nu skulle overføres til England, for at virke som instruktør og at han ventede på flyvelejlighed til England. Samtidig beklagede han, at han ikke mere kunne virke som kampflyver, og at han ville savne det ubrydelige sammenhold, der havde været i de kæmpende eskadriller.

Dette brev blev det sidste, man hørte fra Buchwald. Dagen efter den 13. oktober skulle eskadrillen på et togt ind over Holland, som endnu var i hænderne på tyskerne. Da der manglede en pilot til en af maskinerne, meldte Buchwald, der var ledig, sig frivillig.

Niels Buchwalds båre under højtideligheden i Viborg domkirke. På kisten ligger det trækors, der var plantet på graven i Holland og som havde følgende indskrift »Flying Officer N. J. Buchwald. R.A.F. Killed in action 12 oct. 1944.« Ved kistens hovedende ses tillige det lille dannebrogsflag, hvormed den hollandske familie havde smykket graven.

Denne flyvning blev hans sidste, idet han blev skudt ned af en tysk maskine i nærheden af Schoondijke. Under nedstyrtningen ramte hans maskine et kartoffelhus ved en bondegård, kurede videre og ramte et træ. Da tililende fra gården nåede frem til maskinen, var Niels Buchwald død.

Efter at den tyske værnemagt havde inspiceret liget af den engelske pilot, fik gårdens beboere tilladelse til at begrave ham. En datter fra gården, der havde bemærket dannebrog, der var malet på maskinen, syede et lille dannebrogsflag, som på halv stang blev rejst på den med blomster i rød-hvide farver tilplantede grav.

Her opdagede maskinarbejder og senere byrådsmedlem i Viborg byråd, Uffe Andersen, graven, der lå lige ud til vejen, da han i 1946, som hjælper ved organisationen »Fredsvenners Hjælpearbejde« under Røde Kors, var i Holland for at hjælpe ved reparation af de sprængte diger.

Ved en samtale med gårdens ejer, der havde set den dræbte pilots papirer, blev han klar over, at det var Viborgdrengen Niels Buchwald, der lå begravet her, og han skrev straks hjem til stiftsamtmand Buchwald om graven. Under et besøg, som fru Uffe Andersen aflagde hos sin mand i Holland, besøgte hun gårdmandsfamilien, der fortalte hende om den tragiske ulykke, da den danske jagerpilot blev skudt ned. De fortalte også om, hvor forfærdelig det havde været, da digerne blev sprængt, så vandet trængte ind over landet og oversvømmede alt. Fru Andersen fortæller ligeledes om, hvordan familiens hjem bar præg af krigshandlingerne, idet der endnu sad granatsplinter i væggene i stuen.

I løbet af efteråret blev det så bestemt, at Niels Buchwald's jordiske rester skulle føres hjem, så han kunne blive begravet i sit fædrelands jord.

Den 4. november nåede hans kiste så til Viborg og ved en smuk højtidelighed i domkirken tog familie og venner en sidste afsked med R.A.F. flyveren Niels Juul Rysensteen von Buchwald, i hvis slægt findes så berømte navne som Niels Juul og Schleppegrell.

Efter mindehøjtideligheden blev hans båre ført til Bislev kirkegård ved Nibe, hvor den blev anbragt i det Rysensteenske gravsted. På graven er der nu rejst et to meter højt marmorkors, på hvis fod er indsat en portrætmedaljon med et billed af flyveren, der faldt under luftkamp i Holland i 1944 og en tid lå begravet i en hollandsk landsby.

Da den tyske værnemagt fangede det danske politi

I sommeren 1944 strammede besættelsesmagten mere og mere grebet om det danske folk. Mod givne løfter deporterede tyskerne fanger fra Frøslevlejren til KZ-lejre, en ting, som ophidsede det danske folk meget. Politiet kom også i besættelsesmagtens søgelys, efterhånden som politistyrken nægtede at gå effektivt ind for bekæmpelse af sabotagevirksomhed med videre.

Efter at besættelsesmagten havde nedkæmpet det danske militær i august 1943, kom turen til politiet den 19. september 1944, hvor tyskerne i ly af en falsk luftalarm overfaldt samtlige politistationer og afvæbnede den 9000 mand store styrke. 1984 politifolk blev arresteret og ført til koncentrationslejre i Tyskland. De arresterede og deporterede politifolk var fra de store politistationer i København, Århus, Aalborg og Odense, medens personalet på landets øvrige stationer blev afvæbnet, men igen frigivet, men måtte rømme politistationerne, der blev overtaget af tysk politi.

For Viborgs vedkommende blev den dengang nyindrettede politistation ved brandstationen overfaldet og alt vagthavende personel blev afvæbnet, medens der blev foretaget razzia på ikke vagthavende politifolk, hvoraf det lykkedes en del at undslippe. Bortset fra nogle få politifolk, som opholdt sig på politiskolen i København, undgik Viborgs politistyrke at blive deporteret til Tyskland. Efter afvæbningen gik de ind i modstandsbevægelsen, hvor de dannede særlige politigrupper, indtil de efter kapitulationen søndag den 13. maj igen tog politistationen og politiets funktioner i brug.

I det følgende skal brin-

Politibetjent R. E. Relander.

Viborg-betjente, da de i 1945 atter trådte i tjeneste.
I forreste række står S. G. Østergaard, Thorning, Lundgreen Larsen, P. Dahl, M. Kongshøj og H. C. Hansen. I næste række står M. P. Simonsen, Bergmann, Harald Jørgensen og P. T. Olsen. Øverst står Kaj Jensen, Carsten Parbo og Astrup Madsen.

ges uddrag af politibetjent R. E. Relanders beretning om 7 måneders helvede i tyske koncentrationslejre under anden verdenskrig.

Politibetjent Relander, der var tilknyttet Viborg-egnen, idet han var gift med en datter fra Daugbjerg Mølle og derfor kom meget på Viborg-egnen, var den 19. september 1944 til tjeneste på politigården i København og var klokken 11, da tyskerne overfaldt politigården, lige blevet afløst, men nåede ikke at komme ud af porten, inden tyskerne spærrede udgangen og han måtte derfor gennem 7 måneders trængsler i tyske KZ-lejre.

Relander fortæller, hvordan politigårdens besætning efter overrumplingen i hold på 20 politifolk blev kørt ned til frihavnen, hvor de i det regnfulde vejr blev drevet ind i en indhegning. Der opholdt de sig, indtil de i løbet af aftenen blev indskibet i et norsk fragtskib, som i løbet af natten afsejlede med ukendt bestemmelsessted. Her i det overfyldte skib levede de mange mennesker i næsten tre døgn uden mad og drikke, til de langt om længe gik til kaj i Lübeck. Derefter blev de med tog i kreaturvogne kørt til KZ-lejren Neuengamme, hvor de blev modtaget af brutale SS-soldater, bevæbnet med maskinpistoler, lange piske og blodhunde.

I lejren blev de danske politifolk modtaget med hornmusik af det såkaldte »Pytjamasorkester«, som

altid spillede, når der kom nye »indbyggere« i lejren. I en galge hang en mand, der endnu ikke var taget ned efter gårsdagens henrettelse. Det var således med bange anelser om fremtiden, at de mange politifolk tog deres barak i besiddelse, efter at de havde afleveret alt, hvad de ejede såsom penge, værdigenstande, tøj med videre og fået udleveret fangetøj.

»I de seks dage, vi var i lejren, hvor vi var i karantæne, var vi vidne til forfærdelige ting«, fortsætter Relander sin beretning. »Folk blev mishandlet, pisket, sparket, skudt, bidt af hunde og meget andet.« Han fortæller blandt andet om en lille russisk jødedreng, der hver dag stod og sang russiske sange for at tigge mad og som aldrig havde prøvet andet, end at være i KZ-lejr.

Efter at de seks dages karantæne var overstået, gik turen igen pr. kreaturvogne til lejren Buchenwald. Under denne tur, der varede 44 timer, døde to politifolk af sult og udmattelse.

»I denne lejr«, fortæller Relander, »blev vi indkvarteret i en barak, der var 8 meter bred og 40 meter lang. Her skulle vi være 140 mand, og der skulle ligge 5 mand i hver køje, der var 1.40 meter bred og godt fyldt med lopper og andet utøj, ligesom barakken var fyldt med rotter. I samme barakgade boede der også amerikanske soldater, som hjalp os med både mad og cigaretter.«

Politibetjent Relander fortæller også i sin beretning om, hvor forfærdeligt de jødiske fanger havde det, hvordan de døde af sult eller blev gasset i gaskamrene. Om et hold børn i alderen 2-10 år, der måtte passe sig selv. Om et hold norske studenter, der var interneret i den store lejr, som var beregnet til 45.000 fanger, men hvor der var dobbelt så mange.

Om kommandantens rødhårede kone skriver Relander blandt andet:

». . . Hun yndede at ride ture hver dag og hendes fornøjelse var at ride ind i geledderne og sprede skræk og rædsel blandt fangerne. Hvis hun så en fange med særlig fine tatoveringer på arme eller bryst, fik fangevogterne besked på at passe godt på ham. Dette betød, at han inden aften var død og hans hud med tatoveringerne var skåret ud, for at blive brugt til lampeskærme og lignende. En meget sadistisk måde at vise sin magt og herskesyge på. . . «

Allerede den 21. december begyndte rygterne at svirre om, at de skulle hjem til Danmark. Politifolkene blev imidlertid kun flyttet til en anden lejr, som hed Myhlberg. Hertil ankom de den 23. december og oplevede her en juleaften med kun to stykker rugbrød til hver. Først nogle dage senere nåede Røde Kors julepakkerne frem, men de var desværre delvis ødelagte, idet maden var næsten rådden, medens honning og cigaretter var i behold. Senere blev politifolkene sendt rundt til de omliggende byer på arbejde og fik det mere frit. Deres fangevogtere var nu gamle soldater, som var meget forstående og medgørlige.

Den 25. marts kom der så endelig besked om, at de skulle hjemsendes, hvorpå de rejste med tog ind til Myhlberg. Under denne rejse oplevede Relander at se et tysk ammunitionstog, der holdt på en station, springe i luften, så både tog og station fuldstændig forsvandt.

Fra Myhlberg blev de senere flyttet til Neuengamme, hvorfra de den 4. april i Røde Kors busser blev kørt til Frøslev-lejren. Herfra blev Relander sammen med 48 andre ældre politifolk den 13. april frigivet og ved Røde Kors' foranstaltning blev de transporteret til deres hjem.

Relander slutter sin beretning om de syv måneder, han tilbragte sammen med sine politikolleger i tysk fangenskab, med at mindes de 131 kammerater, der satte livet til i de tyske KZ-lejre og takke Røde Kors for den livsvigtige hjælp, det havde ydet under politiets fangenskab.

Som en slags efterskrift til politibetjent Relanders beretning kan fortælles, at fru Relander den 19. september 1944 blev meget urolig, da hendes mand ikke kom hjem fra tjeneste til normal tid. Troende som hun var, søgte hun trøst i sin salmebog og slog op på det samme nummer, som de havde i telefon, nemlig nummer 671. Denne salme begyndte med ordene: »Jeg er en fattig fange. Og mine grænser er trange. . . « og straks var fru Relander klar over, hvad der var hændt hendes mand.

Politibetjent Relander døde i 1976 på befrielsesdagen den 4. maj. Han ligger begravet på Daugbjerg kirkegård.

Vognmandskørsel under krigen

Under krigen måtte danske vognmænd mere eller mindre mod deres vilje køre for den tyske værnemagt. Dette gjaldt især ved de store befæstningsarbejder, som tyskerne havde i gang dels langs vestkysten og dels ved de store flyvepladser, som blev anlagt i Jylland.

En af Viborg-egnens vognmænd, den nu 73-årige Harald Jacobsen i Løgstrup, fortæller her om, hvordan han under krigen kørte for tyskerne om dagen og for modstandsbevægelsen om natten.

»I starten af besættelsen kørte jeg blandt andet cement fra Aalborg til startbanerne på Karup Flyveplads, men mine biler egnede sig ikke til den slags kørsel, så jeg holdt op og gav mig til at transportere kreaturer o.s.v.

Jeg blev også udskrevet til kørsel for værnemagten ved opførelsen af ammunitionsbunkerne i Undallslund. Jeg fik det valg enten selv at køre eller aflevere min lastvogn, og der ville blive sat en anden chauffør på, så jeg valgte at køre min vogn selv. Denne kørsel varede dog kun i få dage, da jeg blev så uenig med den tyske pladskommandant, at den danske arbejdsformand mente, det var bedst, jeg blev afskediget for at undgå videre repressalier.

Min tilknytning til modstandsbevægelsen begyndte på en mærkelig måde. Jeg fik repareret hos Ford i Viborg og en dag, da jeg ville have motoren skyllet ud, kom jeg ind på værkstedet og spurgte, om jeg kunne låne vandslangen til at skylle med. Nu afdøde benzintankejer Louis Andersen, der dengang var lagermand hos Ford, svarede, at det kunne jeg måske godt, men der var visse betingelser, som gik ud på, at jeg skulle øve sabotage mod nogle af de tyske værnemagtsvogne, som stod i gården og ventede på reparation. Det havde jeg ikke noget imod, og i forbifarten knuste jeg et par lygter på en af bilerne.

Operationen havde nok mest været for at prøve min indstilling, for nogle dage efter kom Louis Andersen og ville have en fortrolig samtale med mig. Jeg havde nu på fornemmelsen, hvad det drejede sig om og svarede, at han ikke var gået til den forkerte. Han betroede mig så, at modstandsbevægelsen i Viborg manglede vogne til at transportere en sending våben og sprængstof, som lå i et kartoffelhus i Kvosted, til Viborg.

Denne transport, som var min første illegale, foregik ved højlys dag, og den blev oplagret i købmand Steensgaards kælder, der havde indgang fra Hjultorvgyde. De hårde drenge tog ingen notits af trafikken men spærrede gaden af, så længe aflæsningen stod på.

Nogle dage efter var det galt igen. Nu gjaldt det fire tons benzin, som var stjålet fra tyskerne, og som skulle bringes til Lundgaard Teglværk ved Stoholm, hvor den skulle opmagasineres.

Sådan gik det slag i slag, og jeg transporterede blandt andet våben fra nedkastningspladsen i Finderup, der hvor der nu er øvelsesplads.

Jeg husker en morgen, da jeg kørte hjem efter en natlig transport af nedkastningsvåben, at jeg mødte en mand, som jeg ikke stolede på. Om dagen skulle jeg køre gødning fra et skib, der lå i Hjarbæk. Den dag turde jeg ikke være på Hjarbæk havn, som var vanskelig at slippe fra, hvis Gestapo pludselig mødte op, så jeg fik en kollega til at køre for mig.

Så kom den uheldsvangre våbenmodtagning ved Dalgas plantage, der havde til følge, at næsten hele Kvolsgruppen blev taget af tyskerne.

Jeg husker, at modtagningen foregik den søndag nat, hvor vores datter var blevet døbt om dagen. Jeg måtte fortælle en løgnehistorie til min kone og de sidste gæster om, at jeg

skulle køre en tur til Skive med et par mennesker, der havde haft et biluheld. Det var den nat, hvor gruppen fik dobbelt portion på grund af skærmydslerne på nabopladsen ved Birke sø, da en tysk natjager beskød den engelske maskine. Det var en meget stor og tung last, jeg den nat kørte med i min generatortrukne bil med meget dårlige dæk.

Nogle dage efter blev der taget nogle mænd her i Løgstrup, og jeg turde ikke være her. Jeg havde den pågældende dag en transport af kreaturer fra Randers til Struer, og da jeg passerede gennem Løgstrup, kunne jeg straks se, at der var noget galt i byen. Folk stod i dørene og så sig forskræmt omkring. Hjemmefra fik jeg så ved hjælp af et kodesprog med købmanden at vide, at tyskerne havde været på besøg i byen og havde taget nogle med sig. Under den fortsatte tur til Struer var jeg uheldig at have et sammenstød med en Organisation Todt bil, hvis fører var beruset. Ved sammenstødet fik jeg den ene side af min vogn revet af. Fra Falck i Skive ringede jeg hjem for at høre, hvordan det stod til i byen, hvorefter jeg fortsatte mod Løgstrup. Jeg efterlod imidlertid bilen i Fiskbæk og gik det sidste stykke hjem. Jeg tilstod nu overfor min kone, hvordan det var fat, og at jeg måtte »gå under jorden.«

Med lidt tøj og en madpakke gik jeg nu tilbage til bilen og kørte over Kølsen, Hauris og Løvel til Ingstrup. Under denne køretur blev der pludselig vinket stop med en lygte. Med en pistol og andet i vognen turde jeg imidlertid ikke lade mig stoppe, så jeg satte farten op og trykkede mig ned i førersædet og fortsatte forbi de tyske vagter, medens jeg håbede på, ikke at blive ramt af deres geværkugler. Der skete imidlertid ikke noget. Tyskerne lod mig køre, og jeg har siden undret mig over, hvad grunden kunne være. Måske var de også bange for deres liv i den mørke nat på en ensom landevej.

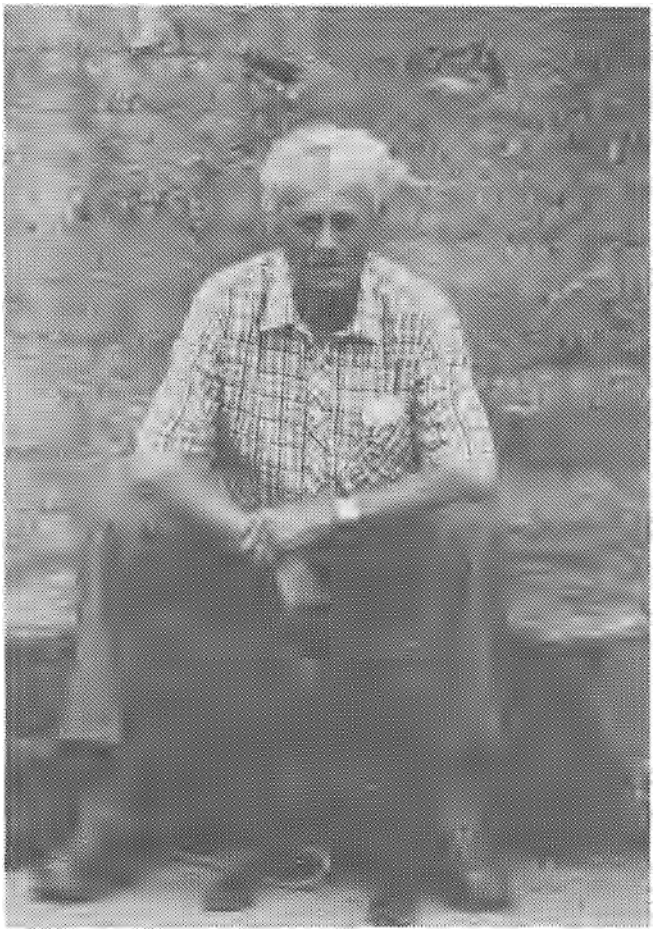
I Ingstrup kørte jeg ind i en lille plantage. Her fandt Holger Bay mig sovende og efter at have fortalt ham, hvordan jeg havde det, tog han mig med sig hjem, hvor jeg fik noget mad og en seng at sove i, medens min gæve ven gik i gang med at organisere et gemmested til bilen.

Med Harald Villumsen i Batum som mellemmand stillede gårdejer Jens Møller i Batum sin lade til rådighed som gemmested.

Da jeg afleverede bilen i laden, begyndte gårdens folk straks at tærske korn,

Harald Jacobsen med sin lastbil to dage efter, at den var hentet frem af Jens Møllers lade.

Vognmand Harald Jacobsen med sin ruhårede hønsehund Rolf.

og halmen blev dænget over bilen, efter at Jens Møller i en meget alvorlig snak med folkene havde forklaret dem, at de hurtigst muligt skulle glemme, at der stod en bil under halmen. Jens Møllers sidste ord til mig, inden jeg forsvandt, var, »hvis du kommer i knibe, så kom igen, så finder vi ud af noget.« Han holdt sit løfte, for en tid efter havde jeg ingen steder at være, og en nat bankede jeg således på sovekammerruden hos Jens Møller, og straks var han der. Jeg kan endnu se ham i den lange natskjorte og de bare ben i de spidsnæsede træsko. Med flagermuslygten i hånden anviste han mig et sikkert sted, hvor jeg kunne sove og få hvilet ud.

De syv uger, jeg levede som en slags landstryger, var nu ingen rar tid. Jeg flakkede rundt blandt familie, venner og bekendte kun ganske få dage hvert sted. Jeg passerede kun gennem Løgstrup en gang, og da talte jeg ganske kort med min kone ved bagdøren. Den sidste tid af krigen var en hård belastning for de mange familier, hvor manden var under jorden, så det var på tide, vi fik en ende på den lange krig.«

»Ja, det var ingen rar tid,« blander fru Elly Jacobsen sig i samtalen. »Jeg sad her hjemme med fire små børn, som ikke kunne forstå, hvor deres far var. Jeg husker, at den ældste af drengene hver aften sagde at han ville vente med at spise, til hans far kom hjem. Det var også utrygt ikke at vide, hvor ens mand var. Heldigvis havde min søster til tider forbindelse med ham, og så cyklede vi til Viborg, hvor vi mødtes og fik en snak om, hvordan Harald levede og klarede sig.«

Vognmand Harald Jacobsen døde efter længere tids sygdom, den 16. maj 1984.

Da Aalestrup-banen kom under tysk bevogtning

Efterhånden som krigen sidst på året 1944 nærmede sig sin afslutning, blev længdebanen ned gennem Jylland mere og mere udsat for sabotager. For at få de for tyskerne så vigtige militærtransporter igennem begyndte de at sende flere og flere af deres forsyningstog af privatbanen Viborg-Aalestrup-Løgstør. Tyskernes hyppigere brug af banestrækningen gjorde, at denne jernbanelinie også kom i sabotørernes søgelys.

For at forhindre sprængning af banen, når der var større transporter i gang, blev der udkommanderet tyske soldater på vagt langs banelinien, hvor de blev koncentreret på de strækninger, der var mest sårbare og vanskelige at reparere. Dette gjaldt således strækningen fra Kølsen til Skals, hvor banen løber på en dæmning langs med Limfjordens yderste gren og bliver ført over Skals å, ligesom den ved Kølsen føres over den såkaldte Møllebæk.

På denne strækning var der flere gange mod slutningen af krigen udkommanderet banevagter, der især afpatruljerede strækningen over engene med jernbanebroen.

Trods disse uregelmæssige bevogtninger af banelinien slog sabotørerne alligevel til, og en mørk nat blev broen over den lille Møllebæk sprængt med et sådant brag, at husene i den ellers lille fredelige by mellem bakkerne rystede, og byens beboere for forskrækket op af deres senge, enkelte så hurtigt, at de nåede at se nogle skygger og lys forsvinde fra sprængningsstedet i sydvestlig retning.

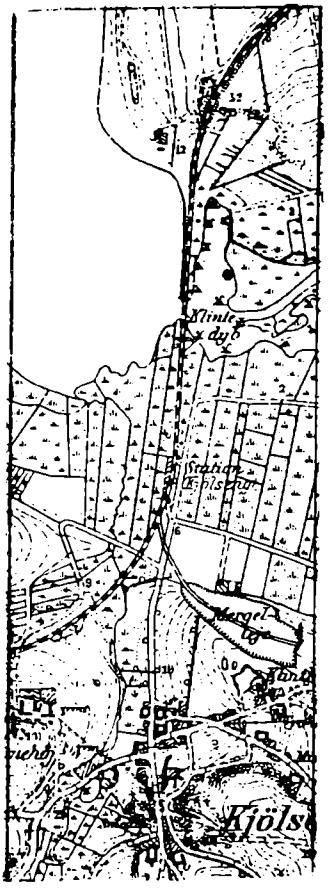
Fiskerbrødrene Sigvald og Peter Jørgensen ved jernbanebroen over Skals å. Denne bro var i den sidste del af krigen i modstandsbevægelsens søgelys, men den undgik at blive saboteret.

Sprængningen af den lille bro afstedkom, at værnemagten straks sendte en bevogtningskommando til Kølsen. Denne kommando koncentrerede sig nu om strækningen over engene og især om jernbanebroen over Skals å.

Bevogtningskommandoen, der bestod af 16 soldater og en vagtchef, gjorde klar til at blive i Kølsen i længere tid, idet vagtmandskabet blev indkvarteret i et af husene i den gamle fangelejr, hvor de straffefanger, der engang læssede mergel i Kølsen mergelleje, boede. I første omgang forlangte de tyske soldater at få en kornstak flyttet ind i huset for at bruge den som liggehalm. Vagtchefen indkvarterede sig derimod i huset, der hørte til holdepladsen ved banen. Denne pludselige tyske belægning i den lille landsby virkede meget generende på flere af byens og egnens beboere.

To af dem, der mærkede mest til tyskerne, var de to brødre, fiskerne Sigvald og Peter Jørgensen, som begge boede klos op ad jernbanelinien. Sigvald i trinbrædthuset ved Kølsen og Peter, der bor på den yderste pynt i Neder Hede sydvest for Skals i det så smukt beliggende gamle jernbanearbejderhus.

De to gæve pensionist-fiskere, der nu er henholdsvis 74 og 78 år, fortalte her i fiskerhuset på pynten hvidetirsdag i afvigte fastelavnsuge, alt medens fru Asta gæstfrit bød på kaffe med hjemmebagte fastelavnsboller, om de bevægede dage for 40 år siden, da tyske banevagter ved dag og ved nat patruljerede banelegemet. Det var en mærkelig blanding af gamle og unge soldater. De

gamle soldater var lede og kede af den krig, som de inderst inde godt vidste var tabt, og de unge knægte var så nervøse, at man aldrig vidste, hvornår der gik et skud af for dem.

»Jeg husker engang,« siger Sigvald Jørgensen, »at jeg skulle tværs over engene, for at tilse nogle vildtfælder og samtidig hente mælk hos min bror. Efter at jeg havde fået mælken og hentet en lækat i en af fælderne og var på vej hjem, havde man skiftet vagt. Den nye vagt var en ung knægt, som jeg ikke kunne forklare, at jeg var ude i lovligt ærinde, og at jeg forresten havde vagtchefen boende. Med ham som et rystende espeløv og hans gevær i ryggen måtte jeg nu vandre den lange vej over den halvmørke dæmning, indtil vi omsider nåede mit hus, hvor vagtchefen frigav mig og gav den nervøse kriger en balle. Men mælken og lækatten reddede jeg trods alt. Til tider har jeg endnu natlige mareridt, så bange var jeg for, at den nervøse soldat ved et uheld skulle have skudt mig.«

Ja, hvor var de i grunden bange og mistroiske over for os«, siger Peter Jørgensen. »Jeg husker en dag, da det var et herrens vejr, og en af vagterne havde søgt ly ved enden af vort hus. Jeg forsøgte at friste ham ved at række en kaffekop ud af vinduet, for ligesom at sige, om han ville ind og have kaffe, men krigeren turde ikke og rystede på hovedet. Jeg er såmænd sikker på, at han troede, at jeg ville liste ham væk fra banelinien, så den kunne blive saboteret.

Vi havde vores fiskegrej og garn med videre i et lille hus ved Klintedyb lige op ad jernbanebroen, og der havde vagterne fået for vane at forrette deres nødtørft. Det svineri skældte vi ud over, og de var såmænd meget brødebetyngede, når vi rasede.

Men stole på os gjorde de ikke, og det var vel ikke uden grund. Vi blev flere gange kontaktet af modstandsbevægelsen, der enten ville have os til at sprænge broen eller hjælpe deres folk med at komme ind til den. Det var nu ikke lysten, der manglede, men vi havde begge kone og børn, og blev broen saboteret, ville vi jo være de første, der kom i søgelyset, så af familiemæssige grunde valgte vi at holde os udenfor.«

»Det var nu nogle tyveknægte, de tyskere,« siger fru Asta, der den 9. januar blev guldbrud, idet det da var 50 år siden, hun og Peter blev gift i Skals kirke og flyttede ud på pynten af Neder Hede. »De stjal da mine æg lige fra hønserederne, og naboen Mads Germansens fine hollandske cigarer fik de da også fingre i. Det var endda en gave, han havde fået af den hollandske skipper, der med sit skib lå i Hjarbæk det meste af krigen.«

Det med æggene var da til at overse, mener brødrene, men at deres kortspilaftener blev ødelagt ved, at det var for farligt at gå over dæmningen i mørke, når de nervøse bæster gik på linien, det har de gæve brødre ikke glemt nu 40 år efter.

Med hensyn til sprængningen af broen over Møllebækken hersker der nogen uenighed mellem egnens beboere, der husker besættelsestiden. Nogle mener, at det kun tog få timer, inden banen igen var klar, medens en af ophavsmændene til denne historie påstår, at der kom en stor jernbanekran fra Århus til hjælp ved reparationen. Den var så tung, at den bløde bund ikke kunne bære, og den sank derfor ned i engbunden. Tyskerne måtte nu rekvirere endnu en kran, inden man fik den lille bro repareret. Derved gik der mange dage, inden banelinien, Viborg-Løgstør igen var farbar.

Broen over Møllebækken i Kølsen. Som det ses, er broen bygget i 1946, idet den gamle bro efter sprængningen i 1944 kun blev nødtørftigt repareret.

En heldig vådeskudsulykke

Under de fem besættelsesår 1940-45 kom der en masse illegale våben til Danmark.

Modstandsbevægelsen modtog således store mængder af våben og sprængstof samt andet sabotagemateriel. En del af dette materiel blev fabrikeret her i landet, og en del blev illegalt importeret fra Sverige. Dette materiel bestod dog udelukkende af ammunition og maskinpistoler. Langt den overvejende del af materiellet kom fra de britiske og amerikanske lagre og blev kastet ned med faldskærm. Danmark fik således tilført ca. 100 tons materiel fra engelske lagre.

Størstedelen af disse våben blev lagt i depot til brug for de såkaldte ventegrupper, men en stor del blev straks udleveret til sabotagegrupperne, som med meget lidt undervisning eller slet ingen skulle bruge disse våben og sprængstoffer. Det meget materiel i næsten ukyndige hænder afstedkom da også en del ulykker og vådeskud, som dog for de flestes vedkommende ikke fik dødelig udgang.

Vi skal her høre om en sådan vådeskudsulykke, som heldigvis trods dens farlighed fik en heldig udgang:

En af Viborgs ganske unge modstandsmænd var efter en våbennedkastning kommet i besiddelse af en lydløs pistol, en af de så-

Afprøvning af et engelsk raketstyr.

kaldte likvideringspistoler. Da han ikke havde opgaver, der krævede et sådant våben, havde han ikke fået nogen instruktion i pistolens brug, men lyst og ungdommelig interesse gjorde, at han gerne ville prøve at affyre det dengang så mærkelige våben for blandt andet at høre, hvor lydløst det i grunden var. For ikke at komme til skade, bandt han pistolen til en stolpe i et brændeskur for ved hjælp af en snor, bundet til aftrækkeren, at affyre våbnet. Det lykkedes imidlertid ikke at få pistolen skudt af, og da han frigjorde våbnet fra stolpen, glemte han, at der var en kugle i kammeret. På en eller anden måde gik skuddet af, og der lød et smæld, samtidig med at ungersvenden mærkede et stik i maven. Vor unge ven blev straks klar over, at han havde skudt sig selv. Det gav ingen særlige smerter, men han opdagede, at blodet løb fra ham: ».... Jeg mærkede umiddelbart efter om kuglen var gået ud gennem bagdelen af mig, men kunne ikke finde noget udgangshul i bagen...«.

Nu var gode råd dyre. Hjem turde han ikke gå, så han tog sin cykel og kørte ned i byen og fik fat på sin gamle patruljefører i Frivilligt Drenge Forbund. Da han blev sat ind i situationen og så, hvordan det var fat med vor anonyme ven, fik han den uheldige skytte med til en læge, som straks sendte bud efter en ambulance, og kort tid efter var ungersvenden indlagt på sygehuset. En noget bestyrtet overlæge undersøgte ham og fik ham røntgenfotograferet. På røntgenbilledet kunne han nu se, at den vildfarne kugle befandt sig i den venstre balle. Vor ven kom nu på operationsbordet, hvor overlægen personlig uden nogen indblanding tog kuglen ud.

Udsnit af et illegalt våbenlager i Viborg. Fotograferet 5. maj 1945.

I mellemtiden havde patruljeføreren fået fat i den uheldige unge mands forældre, som ankom til sygehuset noget bestyrtede over, at sønnen sådan var kommet til skade og var endt på sygehuset. I første omgang fik de at vide, at ulykken var sket under brændehugning, og at han ved et uheld havde hugget sig selv i maven. Denne forklaring gik dog ikke, og efterhånden blev de ved lægens hjælp klar over, hvad der var sket, så det var med betænkelige miner, de tilså deres uheldige søn.

Historien med øksen måtte imidlertid gælde overfor venner og bekendte, idet det jo på dette tidspunkt var en farlig sag, hvis det kom til tyskernes kundskab, at det var et vådeskud med et illegalt våben.

»...Jeg husker,« fortæller vores uheldige helt, »at jeg gennem den åbentstående dør på sygehuset så et par tyskere gå ude på gangen, og straks troede jeg, at nu havde tyskerne opdaget,

Randersvej under besættelsen med de tyske værnemagtskilte.

hvad der var sket og kom for at hente mig. Men jeg slap dog med skrækken, da de muligvis havde været på afdelingen for at besøge en indlagt kammerat. Efter en fjorten dages tid var jeg igen rask og kunne tage hjem til mine noget betænkelige forældre, der tog en alvorlig samtale med deres skydeinteresserede søn om skydevåbens farlighed i forbindelse med ungdom og letsind. Derefter tog vi alle tre på en ti dages ferie til en by i det østlige Jylland for ikke at være hjemme, hvis tyskerne eventuelt skulle dukke op, fordi de havde opdaget mit vådeskud.

Efter hjemkomsten fik jeg af min gruppefører indenfor modstandsbevægelsen en grundig instruktion i våbenbrug og en formaning om at være forsigtig og hensynsfuld med udleverede våben.

Efter min uheldige skudepisode var det nu som om, mine modstandskammerater holdt mig lidt udenfor, når de foretog operationer. Men jeg oplevede dog at være med til enkelte våbenmodtagninger, blandt andet den så uheldige våbennedkastning på heden ved Kistrup Krat, hvor den engelske maskine af en eller anden grund tog forkert bestik af pladsen og kastede containerne syd for Løvel by, hvor tyskerne hentede dem dagen efter. Det var den samme nat, at en af modtagerfolkene blev bidt af en hugorm og måtte på sygehuset.

I dag minder en prik på maveskindet på størrelse med en 25 øre og et lille ar på venstre balle mig om min ungdommelige uforsigtighed, som trods alt fik en heldig udgang. Hvad kunne der ikke være sket for såvel mig selv som mine medsammensvorne,« slutter den uheldige skytte sin beretning om et af de forholdsvis mange uheld, for ikke at sige ulykker, de mange våben i ukyndige hænder afstedkom.

Da Viborg-egnens folkeregistre forsvandt

Da den tyske besættelsesmagt i løbet af sommeren 1941 begyndte at komme med krav om legitimationskort for alle danskere, der befandt sig i det, tyskerne betegnede som militært område og senere udvidede kravet til, at alle voksne over 14 år skulle være i besiddelse af legitimationskort fra 1. august 1944, blev folkeregistrene, hvor tyskerne jo kunne kontrollere, hvem der boede i de forskellige kommuner og områder, en fare for modstandsbevægelsen.

Efterhånden som modstandsbevægelsen voksede, samtidig med at flere og flere af dens medlemmer blev eftersøgt og måtte gå »under jorden«, blev det bestemt, at disse registre i stor udstrækning skulle fjernes og gemmes væk til bedre tider. I første omgang var det folkeregistrene i de større byer, som forsvandt. Viborg folkeregister blev således fjernet den 17. november 1944, som det er beskrevet i en tidligere artikel under, »Det skete under anden verdenskrig«.

Senere blev det vedtaget, at også landkommunernes folkeregistre skulle »gemmes væk«, så man bedre kunne beskytte de mennesker, der havde skiftet navn og adresse og i stor udstrækning levede »under jorden« på landet.

Til denne operation blev der udtaget en gruppe, hvis fornemste opgave en overgang bestod i, at befri sognerådsformændene for det trykkende ansvar, at opbevare navn og adresse på kommunens beboere. Et ansvar, som nogen tog meget let, medens andre med næb og kløer forsvarede kommunens folkeregister.

Om nogle af disse operation »Folkeregister« fortæller et gruppemedlem, der var med til at udføre disse natlige røverier:

»Blandt de første landkommuner, der mistede deres folkeregister, var den lille Gråbrødre Landkommune lige nord for Viborg. Her beroede folkeregistret hos daværende sognerådsformand, gårdejer Peter Møller, Tougaard i Loldrup. Da gruppen i forvejen kendte Peter Møllers indstilling, besluttede man, at advisere ham om, hvad der forestod og finde ud af, om han ønskede et regulært »hold up«, eller han havde en anden løsning på røveriet. Peter Møller valgte simpelt tyveri, der skulle foregå en aften, hvor familien var inviteret på aftenbesøg i nabogården Tougaardslund. Han ville så sørge for, at der var adgang til kontoret gennem en havestuedør, som ikke ville være alt for godt låset.

Nu afdøde gårdejer P. Møller, Tougaard

Alt gik ikke som aftalt. Havestuedøren var velaflåset og barrikaderet med en vinterforsats, så der måtte et regulært indbrud til, for at komme ind i huset. Derimod var såvel registerkort som stempler og faksimiler, som lovet, let tilgængelige, så gruppen gik i gang med fremstilling af et betragteligt antal bestilte falske legitimationskort. Under dette arbejde begyndte pludselig en ugle at tude noget så gudsjammerligt i gårdens have. Det var et signal fra en af de udstillede vagtposter om, at der var fare på færde. Det lykkedes lige de tre mand i kontoret at slippe ud gennem et vindue, da fru Inger

Møller kom ind i gården. Om fru Inger Møller kom tidligt hjem, fordi hendes sjette sans sagde hende, at der var ubudne gæster i gården, er et spørgsmål. Men efter krigens ophør foreholdt hun et af gruppens medlemmer, at den slags hemmelighedskræmmeri bag en lukket kontordør, ville hun gerne have sig frabedt, for hun kunne måske også have været gruppen til nytte. Peter Møller beklagede ved først givne lejlighed, at adgangen til kontoret uden hans vidende ikke havde været som lovet, men han håbede, at operationen trods alt var lykkedes.

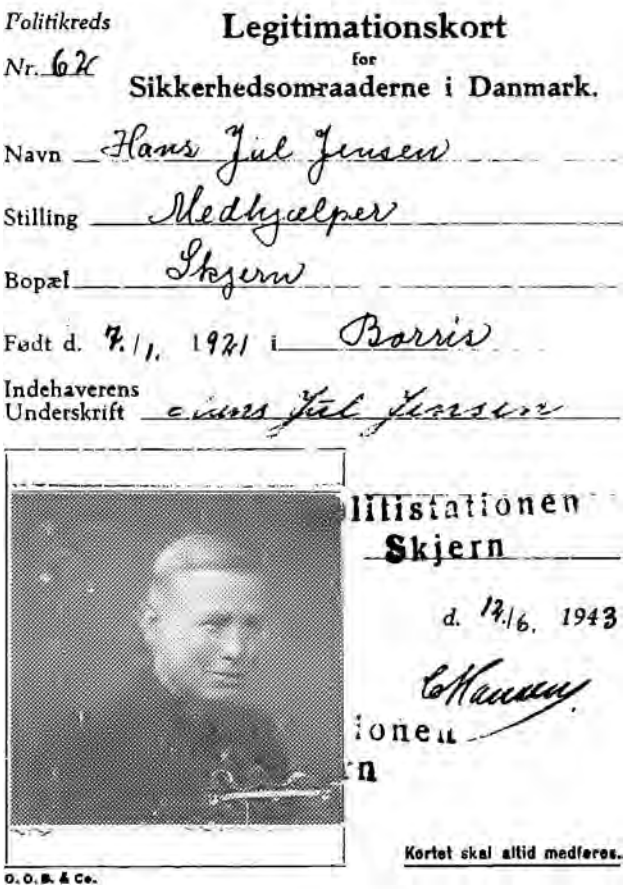
Slet så let gik det ikke nogle nætter senere, hvor en anden af omegnens landkommuner mistede sit folkeregister. Her mødte gruppen op, da midnatshanen gol og efter at telefonen var blevet afbrudt på behørig vis, bankede man hårdt og bestemt på sognerådsformandens dør. Derefter beklagede man, at ægteparret var blevet vækket af deres sunde søvn og meddelte dem, hvorfra man kom og i hvilket ærinde.

Her blev gruppen imidlertid ikke modtaget med åbne arme, men med trusler, skældsord og vrede. Først efter, at gruppens leder i bestemte vendinger havde forklaret, at ind ville man, idet operationen skulle gennemføres og at det var op til sognerådsformanden selv, om han dagen efter skulle have håndværkere, til at reparere såvel døre som kontorinventar, forstod han, at det var alvor og lod de maskerede mænd gøre deres arbejde. At sognerådsformanden og hans ellers så venlige kone så inviterede på frokost, da folkeregistret i nogenlunde stand blev afleveret i maj 1945, tjener kun til hans ære.

En tredie operation »Folkeregister« fik også et mærkeligt forløb. Da ordren kom til afhentning af denne landkommunes folkeregister, henvendte gruppen sig til kontaktmanden i den pågældende kommune. Her fik man at vide, at sognerådsformanden, som opbevarede registret, ikke var til at spøge med, og at han sikkert ville sætte sig mod afhentningen med både arme og ben.

For ikke helt at vælte huset for at komme ind, besluttede man sig til, at begynde operationen nogenlunde tidligt på aftenen, så der var en chance for, at yderdørene ikke var låset. Efter på behørig vis at have klippet telefontrådene over, slap de tre forbrydere da også ubemærket ind i stuehuset.

For nu at chokere sognerådsformanden og derved få lettere adgang til registerkortene, sparkede man døren op til stuen, hvorfra der skinnede lys ud i gangen. De tre forbrydere entre i stuen blev derved ret voldsom og hvad mødte så

Politikreds

Nr. 62

Legitimationskort
for
Sikkerhedsomraaderne i Danmark.

Navn Hans Jul Jensen

Stilling Medhjælper

Bopæl Skjern

Født d. 7./1. 1921 i Borris

Indehaverens Underskrift Hans Jul Jensen

politistationen
Skjern

d. 17/6. 1943

Kortet skal altid medføres.

O. O. B. & Co.

Legitimationskort, som blev benyttet i det af tyskerne kaldte sikkerhedsområde i Danmark

Tougaard i Loldrup, som den så ud under anden verdenskrig. Bemærk møllen, hvori der under krigen strandede en engelsk spærreballon

de brutale krigskarle? Et treårigt barn siddende let påklædt på stuens bord.

Da barnet så de svært bevæbnede og maskerede mænd, stak det i et hyl, der skar gennem marv og ben og på det nærmeste satte de tapre krigskarle ud af spillet. Heldigvis kom nu familiens øvrige medlemmer, hidkaldt af støjen, hurtigt til stede og den omsorgsfulde mor fik besked på at fjerne barnet. Sognerådsformanden var mod forventning meget medgørlig og inviterede på aftenkaffe, da operationen var slut. En invitation, der dog blev afslået, da det i embeds medfør var forbudt at indtage forfriskninger. Man lovede derimod, at ved afleveringen af de lånte arkivalier ville man ikke være så mådeholden.

Efter denne afhentning blev et af gruppens vigtigste våben ved disse operationer en pose bolsjer til eventuel beroligelse af bange sognerådsbørn.

Lundgaard Teglværk var hovedkvarter for Viborg-distrikt

I november 1944 måtte ledelsen af modstandsbevægelsen i Viborg »gå under jorden«, idet den havde fået et praj om, at Viborg kunne vente besøg af Gestapo i Århus, der havde fået fældende beviser mod flere af Viborg-organisationens ledende folk.

Da den såkaldte hårde kerne med byledereren, daværende bankfuldmægtig C. O. Pedersen, i spidsen således hurtigt måtte forlade byen, var man i den heldige situation, at teglværksejer Søren O. Sørensen, Lundgaard Teglværk, straks var klar til at huse de mange mennesker, der nok skulle væk fra Viborg, men heller ikke skulle længere væk, end de kunne passe det daglige arbejde i Viborg.

Teglværksejeren, der som den yngste i teglværksdynastiet i Højslev hele sit liv er blevet benævnt som »Bror«, fortæller på en af de kolde martsdage træk fra sin medvirken i modstandsbevægelsen og om, hvordan det var i godt et halvt år at have 10 eller til tider flere illegale pensionærer boende.

- Jeg kendte i forvejen officiant H. R. Sommer, hvis kone var fra Højslev. Vi mødtes til tider hos fælles venner og bekendte og havde under disse besøg drøftet den mærkelige tid med de mange ubudne grønne og ikke velkomne gæster i landet.

Jeg tror, det var Verner Nielsen, der en dag kom med tilbudet om, at jeg kunne indtræde i undergrundshæren. Jeg tror nu nok, det var mine mange biler, som gjorde, at man var interesseret i at få mig med, idet lastbiler var en stor nødvendighed, men en mangelvare hos modstandsbevægelsen. Det blev da også som natlig vognmand, at min væsentligste indsats kom til at foregå.

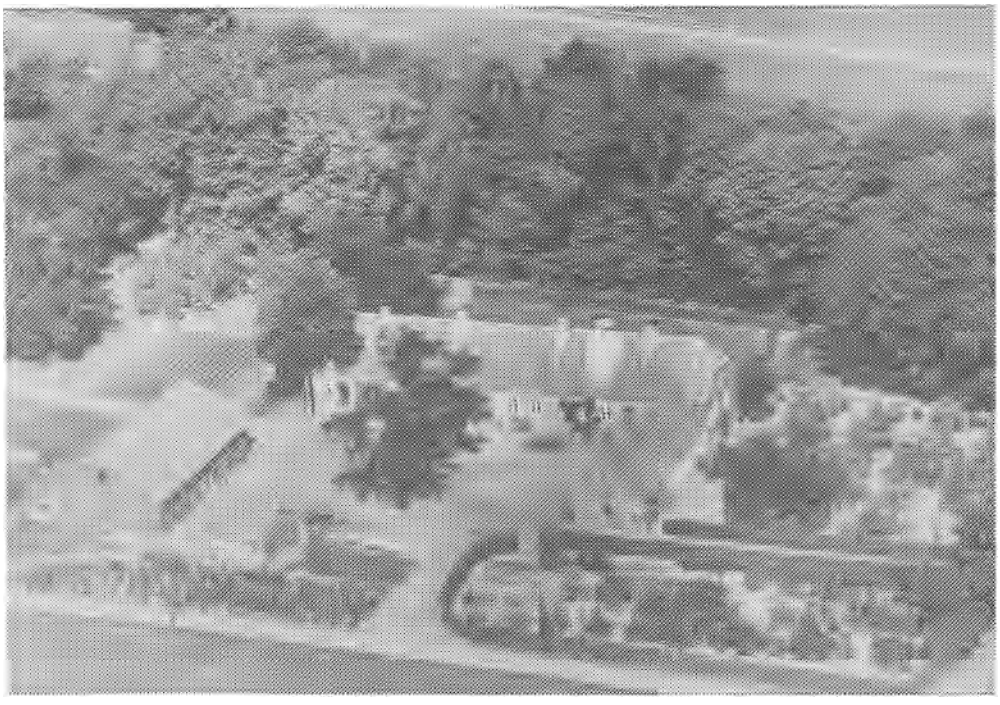
Udover at transportere våben og sprængstof til de forskellige depoter i Viborg og omegn kørte jeg også flere transporter af forskellige ting. Jeg kørte således en stor last benzin, som vi stjal fra et tysk våbendepot i Viborg. Benzinen blev fyldt i en tom benzintank her på teglværket. Jeg hentede også en gang en sending våben ude i nærheden af Hadsund, det var en lang transport med det illegale gods. Dette gods kom forresten i første omgang ned i Jydsk Andels Foderstoflager, men her kunne man ikke have det, så jeg måtte flytte det op i restaurant Børsens garage i Gravene.

Teglværksejer Søren O. Sørensen alias Bror.

En overgang benyttede vi min mors sommerhus i Baadsgaards vig. Vi ompakkede også en enkelt sending her på teglværket. Den blev pakket i kasser og sendt til Esbjerg som maskingods fra Viborg godsbanegård. Men en overgang var jernbanen for farlig at sende det illegale gods med. Jeg husker således, at der kom en vognmand fra Varde og hentede et læs våben, som skulle transporteres den lange vej til Sønderjylland.

Vi havde også god hjælp af landmand Kristian Kristiansen, som havde en lille landejendom i Nr. Feldingbjerg. Han stillede meget beredvilligt sit staldloft til rådighed som våbendepot og var altid behjælpelig ved det natlige arbejde med at få godset anbragt. En vinternat, da vi ikke kunne køre helt op til ejendommen med lastbilen, stillede han med sit hestekøretøj og transporterede de dyrebare våben det sidste stykke. Da

Hovedbygningen til Lundgaard teglværk, som den så ud i 1940erne. Det omtalte træ i gården er nu fjernet.

vi i de tidlige morgentimer var ved at være færdige, meddelte han os, at nu måtte vi selv rydde op, for nu skulle han og hestene ud med mælkevognen for at køre egnens mælk på mejeriet.

I dag nyder Kristiansen, efter mange års slid, sit otium i et lille hus i Stoholm. Det er den slags mennesker, der i dag burde hædres for deres indsats under krigen, slutter Bror sin beretning om besættelsestiden.

Om Lundgaard som hovedkvarter er Bror ellers meget fåmælt. »Jeg var jo ungkarl dengang, og der var plads nok i det store hus. Det var jo et mandssamfund, så alle måtte deltage i den daglige husførelse. Piger var der ingen af, kun en enkelt af konerne var her i nogle dage.

Alle levede på feltfod og sov rundt om på gulvet i stuerne. Kun C. O. Pedersen havde sit eget værelse, men han var også den, der var her længst og mest konstant. De andre kom og gik efterhånden, som opgaverne skulle løses. Det var noget af et problem med de mange mennesker, der kom og gik på alle tider af døgnet. Naboerne undrede sig nok en overgang over, hvad det var for mennesker, men da de efterhånden fik en anelse om, hvad det var, der foregik på Lundgaard, gjorde de vist alt for ikke at blande sig.

Den megen post, der kom til hovedkvarteret, var også noget at et problem, men det blev klaret ved post restante uden navn.

Nogle af de hændelser, som Bror ikke fortæller om, kender skriveren af disse linier imidlertid fra anden »pålidelig kilde«. Da der blandt andet var stor mangel på chaufførerer til teglværkets mange lastbiler, var forfatteren Johannes Krogh således blandt dem, der blev undervist i at føre motorkøretøj på betryggende måde. Dette skete rundt på de stoholmske markveje, hvilket også gik nogenlunde. Men det store træ, der dengang stod foran Lundgaards hovedbygning lykkedes det ikke eleven at komme udenom. Johannes Krogh har da også her i 40-året for kollisionen tilstået, at Kristian Kyper efter uheldet tog de helt store bogstaver frem og forsikrede, at den ellers velbegavede ungersvend aldrig ville kunne fuldføre en normal fredstidskøreprøve.

Med henvisning til seriens artikel om Viborg-Aalestrup-banen kan fortælles, at en af de sidste operationer med udgangspunkt fra

Byleder C. O. Pedersen og de to næstkommanderende, Leo Hjort Jensen og H. R. Sommer, der alle tre opholdt sig på Lundgaard Teglværk.

Lundgaard var en sprængning af baneterrænet på Skals station nogle dage før tyskerne kapitulerede. Ved samme lejlighed blev den så eftertragtede jernbanebro over Skals å gjort klar til sprængning, men blev reddet af kapitulationen.

Lundgaard teglværk var også udset til at være såvel distrikts- som regionshovedkvarter, når det endelige slag skulle slås.

Nu fik krigen og dermed besættelsen af Danmark jo en mere fredelig afslutning, end mange havde turdet håbe på, og opgaverne i forbindelse med kapitulationen gjorde, at det blev Hotel Preisler, der kom til at virke som hovedkvarter, og Lundgaard blev igen et stille hovedkvarter for et teglværk.

Nu 40 år efter de begivenhedsrige måneder på Lundgaards teglværk er mange af de, der sov på gulvet i hovedbygningen det sidste halve år af besættelsestiden, gået til Ryes Brigade. Det gælder C. O. Pedersen, H. R. Sommer, Kr. Kyper og flere andre. Man kunne godt have undt disse krigere flere forholdsvis fredelige år.

Da Vesterbrogade 17 var efterretningshovedkvarter

I 1941 blev daværende kaptajn Carl-Gustav Grüner Schøller chef for forsvarets 5. bygningsdistrikt, der havde til huse i Vestebrogade 17 i Viborg.

For Schøller, der med rette kan betegnes som sjælen i modstandsbevægelsen i Viborg, var denne stilling en ren ønskestilling. Schøller havde fra besættelsens begyndelse haft forbindelse med den engelske efterretningstjeneste, så denne stilling gav ham lejlighed til at holde englænderne underrettet om mange af værnemagtens handlinger i Jylland.

Hærens bygningstjeneste havde nemlig fra besættelsens begyndelse haft det daglige tilsyn med de danske kaserner med videre, som tyskerne havde overtaget, og forestod stadig vedligeholdelsen af disse etablissementer. Denne virksomhed gav Schøller rig lejlighed til at holde sig underrettet om, hvad tyskerne foretog sig, ligesom man derved også havde mulighed for at få at vide, hvilke og hvor store styrker, der var i Jylland.

Kaptajn Schøller gav da også straks ved sin tiltrædelse sine to hjælpere, arkitekterne Pedersen og Brøchner besked om, at de for alt i verden måtte holde et sådan forhold til tyskerne, at de kunne have adgang til kaserner med videre. Han sørgede ligeledes for, at de håndværkere, der inden besættelsen havde haft vedligeholdelsen, vedblev at holde de militære etablissementer i orden, og at det var folk, man kunne stole på.

Det blev således rapporteret fra Borrislejren, at man her forberedte bygning af den flyveplads, der senere blev bygget i Karup. Da arbejdet på fæstningsværkerne langs vestkysten begyndte, havde 5. bygningsdistrikt også en vis forbindelse med dette arbejde. De tegninger, som entreprenørerne arbejdede efter, lå hos tyskerne og blev udleveret ved dagens begyndelse og skulle igen afleveres ved fyraften. Ved hjælp af generatorfyrede biler blev der i flere tilfælde transporteret tegninger til Viborg, hvor de på Vesterbrogade 17 blev kalkeret af og igen kørt til arbejdspladsen ved vestkysten. Kaptajn Schøller sendte derefter tegningerne gennem sine forbindelser til den engelske efterretningstjeneste.

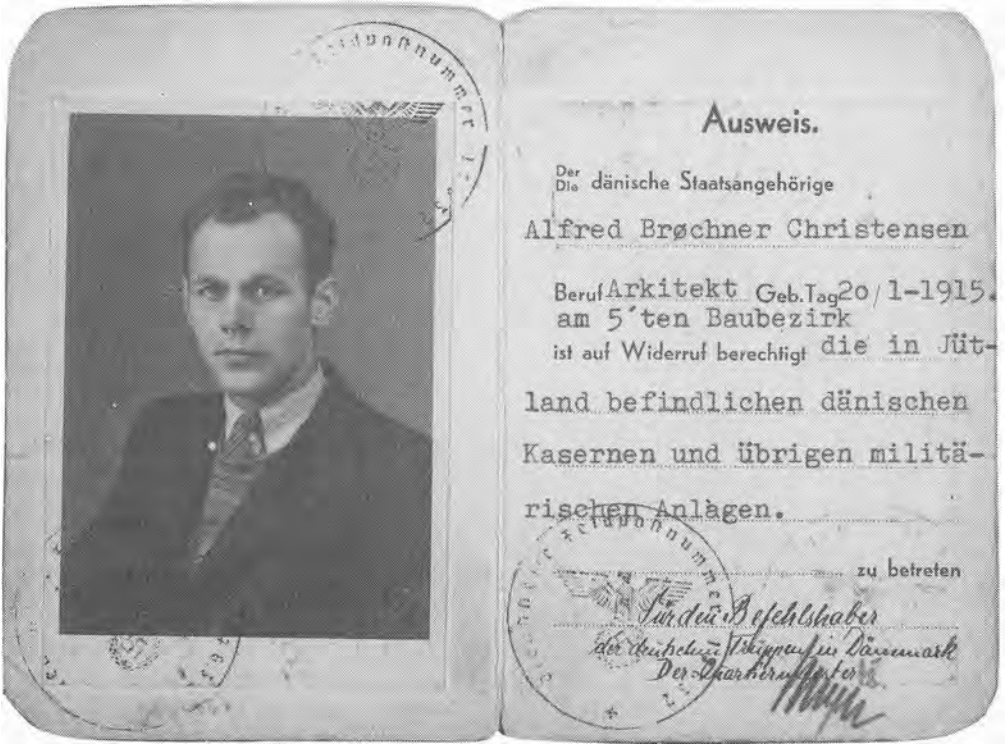
Kaptajn C. G. G. Schøller som regionschef den 5. maj 1945.

Da tyskerne den 29. august 1943 overfaldt de danske styrker, som blev interneret, undgik Schøller i første omgang internering, idet han var en mellemting mellem en militær og en civil person. Senere blev han imidlertid interneret på Viborg kaserne, men vedblev dog at have forbindelse med bygningsdistriktet, idet hans hjælpere hver dag besøgte ham for at få besked om forskellige ting vedrørende kasernerne. Da interneringen af det danske militær efter nogen tid blev ophævet, overtog Schøller igen sin gerning på Vesterbrogade 17 som dansk tilsynsførende for de danske kaserner.

Ved siden af sit officielle arbejde arbejdede Schøller imidlertid ihærdigt på, at stable en modstandsbevægelse på benene. En af opgaverne var at organisere folk til i påkommende tilfælde at sprænge banelegemet omkring Viborg, så tyskerne i tilfælde af engelsk invasion, som ventedes sidst i foråret 1944, ikke kunne flytte deres styrker. I den anledning afprøvede Schøller det engelske sprængstof, som blev kastet ned over Danmark. Under en af disse sprængninger, som foregik på banelegemet i Viborg, var sprængningen så voldsom, at man dagen efter fandt en splint fra en jernbaneskinne, der havde boret sig ind i en af bygningsdistriktets vindueskarme.

Gestapo havde imidlertid fattet mistanke til kaptajn Schøllers illegale virksomhed, og det var han godt klar over. Han havde derfor forberedt sig på, at de en dag ville komme og hente ham. Derfor sov Schøller, der boede privat i distriktets bygning, ikke i sit hjem, men havde indrettet et lysthus, der lå i den fjerneste ende af den store have, som hørte til Vesterbrogade 17, til soverum, ligesom der i hegnet var forbedredt en flugtrute.

Schøllers forudseenhed kom ham til gode, da Gestapo kom for at arrestere ham. Medens de gennemsøgte huset, forlod han i ro og mag havehuset, gik gennem hegnet og op på den anden side af gaden, hvorfra han holdt øje med, hvad Gestapo foretog sig og sikrede sig, at de ikke tog hans familie med som gidsler. Den nat, Gestapo kom for at hente Schøller, havde han uheldigvis sin gamle far på besøg, så han måtte sammen med de andre familie-

Ausweis.

Der/Die dänische Staatsangehörige

Alfred Brøchner Christensen

Beruf Arkitekt Geb.Tag 20/1-1915.

am 5'ten Baubezirk

ist auf Widerruf berechtigt die in Jütland befindlichen dänischen Kasernen und übrigen militärischen Anlagen.

zu betreten

Der Befehlshaber

Det tyske Ausweis, der gav adgang til kaserner og militære anlæg under besættelsen.

Regionschefen kaptajn Schøller taler til modstandsbevægelsens personel ved paraden på Nytorv i maj 1945.

medlemmer gennemgå et gestapoforhør.

Da bygningsdistriktets personale mødte på distriktet næste morgen, blev også de taget i forhør, men slap dog for, at blive taget med til gestapohovedkvarteret. Som bevis på, hvor lidt Gestapo orienterede værnemagten om deres arbejde, kan fortælles, at medens Gestapo om morgenen afsøgte det store hus, blev der ringet fra værnemagten, der ville vide, hvorfor Schøller ikke havde indfundet sig til et møde, som skulle afholdes på Viborg kaserne vedrørende visse reparationer. Da det af personalet blev oplyst, at grunden var den, at man havde besøg af Gestapo, blev telefonen skyndsomt lagt på i den anden ende af tråden.

Som et bevis på kaptajn Schøllers mange gøremål for modstandsbevægelsen kan oplyses, at han på et meget tidligt tidspunkt af besættelsen havde sikret sig de armbind - de blå med rød/hvide striber og skjoldet med de tre løver - som skulle benyttes, når den illegale hær skulle i funktion.

Kassen med armbindene blev opbevaret på distriktet, men efterhånden som tyskerne blev mere nysgerrige, blev de opbevaret hos en af medarbejderne ude i byen. Efter at Schøller var gået »under jorden«, turde den pågældende ikke have kassen stående og fik den opbevaret ved et flyttefirma.

Da kapitulationen kom den 4. maj 1945 og Schøller skulle bruge armbindene, kunne flyttefirmaet i første omgang ikke finde kassen, der havde været flyttet rundt flere gange. Efter en energisk eftersøgning dukkede kassen endelig frem. Derfor varede det nogle dage, inden modstandsbevægelsen i Viborg blev udstyret med de originale frihedskæmperarmbind, men i første omgang måtte nøjes med de lokale grønne armbind med Viborgs byvåben.

Ved kapitulationen dukkede kaptajn Schøller igen op i Viborg som chef for regionledelsen i Midtjylland (Region II), en stilling, han bedstred, til modstandsbevægelsen blev ophævet. I 1945 blev Schøller udnævnt til oberstløjtnant og chef for 2. pionerbataljon. I 1950 blev han forfremmet til oberst med tjeneste i Randers.

Ved sin afsked med hæren overtog han sit fødehjem, hovedgården Margaard på Fyn, hvor han døde i 1981, 78 år gammel.

Da oberst C. G. G. Schøller i 1953 fyldte 50 år, skrev Viborg Stifts Tidende blandt andet følgende:

»... Han er en dygtig Officer og et Menneske med vidtspændende Interesser. Oberst Schøller er Soldat med Liv og Sjæl, men hører tillige til de Officerer, der har kunnet omstille sig til de Krav, som tiden stiller til ham som Chef og Menneske...«

En karakteristik, som alle vi, der kendte ham, til fulde kan tilslutte os.

Ved årsskiftet 1944

Årsskiftet for 40 år siden 1943/44 var ikke alene vejrmæssigt en kold og dyster tid. Krigen og besættelsen strammede mere og mere til. Sabotagerne tog fart og de første henrettelser havde fundet sted i det år, der var gået. Manglen på de daglige fornødenheder blev mere og mere mærkbare. Omkring årsskiftet indførtes således rationering af sokker og strømper. Det skete ved, at et tillægsmærke til sukkermærkerne skulle afleveres, for at få et par sokker. Der kom ligeledes ved årsskiftet store indskrænkninger i rutebiltrafikken.

De obligate nytårsbetragtninger var da også præget af den alvorlige situation, som landet befandt sig i. Viborgs borgmester, fabrikant Aage Philipsen, holdt da også sin nytårstale til byrådet i alvorlige vendinger og i sin omtale af det forløbne år sagde han blandt andet følgende:

»..... Opgaverne har ikke alene været vanskelige, men de har til tider også været af en sådan karakter, at de ikke har kunnet give arbejdsglæde...«

At krigen ikke gik så godt for Tyskland, som den havde gjort, bar Hitlers nytårstale præg af. Selv om den var fyldt med hans sædvanlige pral, kom maleren også ind på, hvordan befolkningen i Tyskland skulle forholde sig i tilfælde af et invasionsforsøg i riget.

Det var således med mørke og bange anelser om, hvad det kommende år ville bringe, at Danmark fejrede nytår 1944.

Der skulle da heller ikke gå mange dage af det nye år, før de bange anelser blev til virkelighed. Når disse linier læses, er det nøjagtig 40 år siden, vi i alle landets aviser, heriblandt Viborg Stifts Folkeblad, den 5. januar kunne læse følgende meddelelse:

Kaj Munk myrdet

Bortført Tirsdag Eftermiddag fra Vedersø af fire Mænd

Fundet liggende dræbt i en Plantage udenfor Silkeborg i Gaar Morges

Ritzaus Bureau meddeler:

FORFATTEREN, Pastor Kaj Munk blev i Gaar Eftermiddags opsøgt i sit Hjem i Vedersø af fire Mandspersoner, der erklærede at være Myndighedspersoner, og at de havde til Opgave at anholde ham. Kaj Munk blev derefter kørt bort i en Bil.

I Morges er han fundet liggende dræbt i en Plantage ved Silkeborg Bakker. Han var blevet aflivet ved Revolverskud.

Politiet har konstateret, at de fire Personer, der har afhentet Kaj Munk i hans Hjem, ikke tilhører nogen Myndighed. Der er etableret en stor Efterforskning af de paagældende Personer.

Slagelse-Borger myrdet

Skudt ned paa aaben Gade i Slagelse

En Bil og en Cyklist passerede i Gerningsøjeblikket Mordstedet

Ritzaus Bureau meddeler fra Slagelse:

EN 33-aarig Fiskehandler Jens Chr. Petersen, Stenstuegade 19, Slagelse, er i Morges Kl. 7,08 blevet skudt ned paa aaben Gade i Slagelse. Jens Petersen, der tilhørte det nationalsocialistiske Parti, kom gaaende fra sin Bolig i Stenstuegade og blev, da han befandt sig ud for Ejendommen Herrestræde 22, skudt ned af en ukendt Person. Han ramtes af to Skud i Hovedet efter en forudgaaende Skudvekslung og døde paa Stedet.

Øjenvidner beretter, at der i Gernings-Øjeblikket passerede en Bil og en Cyklist forbi. Cyklisten forsvandt ned ad en tilstødende Gade. Liget blev efter at være fotograferet af Kriminalpolitiet i Falcks Ambulance ført

Hitler havde allerede i november måned året før bestemt, at henrettelserne i Danmark skulle afløses af mord på sagesløse personer som repressalier for modstandsbevægelsens sabotager og stikkerdrab. Det første af disse drab blev på forfatteren, pastor Kaj Munk, Vedersø, der i skrift og tale havde kæmpet tyskerne imod.

Kaj Munk, der længe havde givet udtryk for, at han ville blive et offer for den tyske besættelse, blev den 4. januar opsøgt i præstegården i Vedersø af fire civile personer fra den såkaldte Petersgruppe, hvoraf den ene var dansktalende. Under foregivende af, at han skulle til afhøring hos det tyske politi, fik han besked på, at følge med i den ventende bil.

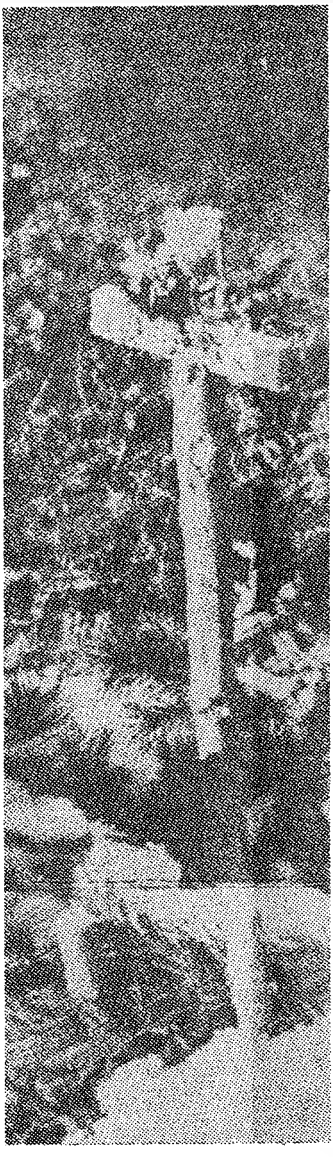
Den næste morgen fandt

så murer Anthon Sejthen Kaj Munk liggende myrdet ved pistolskud i vejgrøften på Hørbylunde bakke, 10 kilometer vest for Silkeborg.

I første omgang skulle det se ud, som om det var modstandsbevægelsen, der

Billedet viser Kaj Munks grav dagen efter begravelsen 8. januar 1944

På det sted, hvor Kaj Munk blev myrdet, rejstes kort tid efter drabet et simpelt trækors, som tyskerne flere gange fjernede

havde likvideret digterpræsten, idet der på hans frakke var hæftet en seddel, hvorpå der stod, »Du Svin har alligevel arbejdet for Tyskland.«

Det danske kriminalpoliti under ledelse af den legendariske opdager, kriminalkommissær Otto Himmelstrup, fandt imidlertid hurtigt ud af, at tyskerne stod bag mordet og at sporene pegede mod Dagmarhus i København. Det danske politi måtte dog på tysk foranledning stoppe undersøgelserne og først efter krigen blev mordet fuldt opklaret og morderne fundet.

Efter tysk ordre skulle Kaj Munk begraves i stilhed, men begravelsen blev en slående demonstration mod tyskernes vold mod sagesløse danskere, idet 3000 mennesker overværede hans begravelse på Vedersø kirkegård. Begravelsesprædikenen blev holdt af dr. theol. Niels Nøjgaard, der var Kaj Munks studiekammerat. Det var Kaj Munks ønske, at han skulle holde talen, idet han, da han satte sig ind i gestapos vogn, da han blev afhentet, sagde til sin kone: »Lad Nøjgaard tale over mig.«

Kaj Munks begravelse måtte dog ikke omtales i pressen. Den måtte kun omtales parallelt med modstandsbevægelsens likvidering af stikkeren, fiskehandler Jens Chr. Petersen fra Slagelse.

Horsens Avis havde således en nekrolog over digterpræsten, men blev dagen efter tvunget til at bringe en nekrolog over fiskehandleren, og den skulle være af nøjagtig samme omfang som Kaj Munks.

I vintermånederne gik der nu en bølge af arrestationer, drab og drabsforsøg over landet. Blandt andet blev daværende folketingsmand Ole Bjørn Kraft udsat for et revolverattentat, hvorved han blev ramt af fire kugler, men han slap dog fra attentatet med livet.

I Viborg mærkede man også, at tyskerne for alvor strammede grebet om byen og indførte en hårdere linie. Natten til den 6. januar blev således den 31-årige Gunnar Bak, søn af cykelhandler Bak, dræbt af en maskinpistolbyge, da han ikke hurtigt nok reagerede på en tysk patruljes tilråb.

Den 10. januar mødte gestapo fra Århus op i byen

og foranstaltede en større razzia, hvor blandt andet kreditforeningsassistent Helmer Wøldike, der senere blev henrettet, blev arresteret.

Den stærkt tiltagende aktivitet fra modstandsbevægelsen med sabotager og stikkerdrab var en torn i øjet på den siddende regering og i januar måned 1944 udsendte de store politiske partier gennem pressen et opråb af følgende ordlyd:

Partiernes opfordringer og manen til besindighed blev dog overhørt af størstedelen af det danske folk, der nu havde tabt tålmodigheden med tyskeråget og kampen mod besættelsesmagten var nu for alvor gået ind.

Opraab fra de store Partier.

Det danske Folk skal nu og i Fremtiden alene bygge paa Lovens og Rettens Grund.

Undertegnede Repræsentanter for Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Venstre, Det radikale Venstre og Danmarks Retsforbund udtaler vor Fordømmelse af den Attentatvirksomhed, som har udviklet sig, og hvorved man paa Grund af modstridende Indstilling og Anskuelser stræber hverandre efter Livet. Vi forkaster Voldsmetoder i den politiske Kamp, og vi er overbevist om, at det danske Folks aldeles overvejende Flertal med Afsky vender sig mod saadanne Kampmetoder.

Vi føler os derfor berettigede til at udtale vor Harme og Sorg over de forefaldne Attentater og Overfald og til indtrængende at paapege Nødvendigheden af, at denne Udvikling ophører.

Danske Borgere maa ogsaa under de nuværende Forhold føle sig forpligtede til ikke at øve Selvtægt. Tilbagefald til Fortidens Hævnmetoder maa bandlyses. Det danske Folk skal nu og i Fremtiden alene bygge paa Lovens og Rettens Grund.

V. Buhl. V. Fibiger.
Knud Kristensen. A. M. Hansen.
Oluf Pedersen.

Den 30. december 1953 blev der på drabsstedet afsløret et granitkors, hugget i bornholmsk granit af Junggren Have. Mindestenen, der altid er smykket med blomster, er inspireret af det lille middelalderkors ved Bækmarksbro, som Kaj Munk holdt meget af

Juletanker i krigsåret 1944

Den illegale bladvirksomhed i Danmark begyndte snart efter, at tyskerne var i landet den 9. april 1940. Det var vel i de første par år i det små. En statistik over de antal af blade, der udkom i de fem år, besættelsen varede, viser, at Det kongelige Bibliotek har registreret i alt 552 blade, hvoraf der kun var to i 1940, 30 i 1941 og 76 i 1942. I året 1943 steg antallet til 227 illegale blade, for i 1944 at komme op på 363. I 1945 kulminerede antallet med 552 forskellige blade, hvor det samlede oplag af illegale blade var på 10,1 million eksemplarer.

For Viborgs vedkommende begyndte den illegale bladvirksomhed med, at man genoptrykte de såkaldte landsblade, som så videresendtes til byens borgere og dens omegn.

I sommerens 1944 begyndte to politiske partier imidlertid at udsende lokale illegale blade, idet kommunisten, der gik under dæknavnet »Henry«, udsendte en lokal udgave af det kommunistiske blad »Tidens Stemme«, ligesom partiet Dansk Samling først i juni måned 1944 udsendte »Viborg Stifts illegale Tidende«, som i løbet af året udsendte 11 numre.

Den 21. december for 39 år siden udkom således »Viborg Stifts illegale Tidende« med sit julenummer, hvor man i følgende artikel under overskriften »Dansk Jul 1944« så tilbage på de fire besættelsesår og samtidig skuer fremad mod den fred, som man i den mørke besættelsesjul i 1944 med fortrøstning håbede, at kunne se frem til.

VIBORG STIFTS
illegale TIDENDE

1. Aargang. Torsdag, den 21. December 1944 Nr. 11.

DANSK JUL 1944

Hvem kommer ikke nu, da julen nærmer sig, til at tænke tilbage på Tiden, der gik, og til at lade Tanken flyve ud i Fremtiden og søge for en Tid at løfte en Flig af dens Slør. I disse Aar under Besættelsen må man hvert Aar, naar Aaret staar på Hæld, standse for en Stund, lade Øjeblikkets Kamp hvile og give sig Minderne i Vold. Frem stiger Billedet af Kampe, Skuffelser og Glæder. Man mindes Jul sidste Aar, hvordan man optimistisk brugte de sidste Risengryn, et helt Aar endnu kunde det da ikke vare. Man mindes forrige Jul, da man gik med noget af den samme Tanke. Og saa lader man Tanken vandre tilbage til alle de fem Aar, Krigen har raset. Man mindes Efteraaret og Nytaaret 39, denne mærkelige og uvirkelige Tid, da man knap nok fattede, hvad det var for frygtelige Begivenheder, der tog deres Begyndelse. Man mindes atter hin tidlige Foraarsmorgen, da vi brutalt blev revet ud af vores Søvn og stillet over for den bitre Virkelighed, vi enten ikke havde troet paa eller ogsaa nægtet at se i Øjnene. Og

saa Tiden der fulgte. Hvem mindes ikke det frygtelige Chok, da Frankrig faldt og det kommende Aar, da intet syntes at kunne modstaa Hitlers sejrrige Hære, da flere og flere begyndte at logre for dem, der udskreg sig selv som det nye Europas Herrer, da de, der endnu havde deres Frihedsfølelse i Behold, endnu vaklede bedøvede under de frygtelige Slag. Og saa... ja, saa var det at den sejrsberusede tyske Hær blev standset paa sin Fremmarch. Først turde man næppe tro meddelelserne, men da Begivenhederne fra Moskvafronten gentog sig foran Stalingrad, kunde ingen længere være i Tvivl om, at Hitler havde mødt en jævnbyrdig Modstander, den tyske Hær, som med sin knusende tekniske Overlegenhed indtil nu havde syntes uimodstaaelig, var blevet standset. Hvem mindes ikke det Haab, der dengang tændtes: Kampen er ikke haabløs, det kan nytte! Og siden da... Russerne holdt stadig ud, og England, som vi alle saa hen til, begyndte at røre paa sig. Tiden gik, og Landgangen i Italien tog sin Begyndelse. Tyskland maatte nu kæmpe på to Fronter samtidig med, at det blev mere og mere klart, af Luftwaffe ikke kunde standse den stadig stigende Luftoffensiv mod den tyske Krigsindustri. Og saa kom den tredie Front og Frankrigs Befrielse. Vore undrende Blikke saa, at Lynkrigen ikke blot var noget, som kun Tyskerne kunde betjene sig af, men vi blev Vidne til den største Militærbedrift, Verden endnu har set da de allierede Hære med det amerikanske Panservaaben i Spidsen fejede Frankrig fri for det søndrede tyske Aag. Nu staar atter en Jul for Døren, og denne Gang ved vi, at vi ikke fejler, naar vi siger: til næste Jul vil Dannebrog vaje over et frit Danmark.

Hermed standser dog ikke vore Tanker. Et Væld af Minder herhjemmefra om Begivenheder under Besættelsen strømmer frem, og Forhaabninger og Ængstelse for, hvad Fremtiden vil bringe, kæmper i vort Bryst. Hvad har vi ikke måttet gennemgå under Krigen? Vi maatte se, at Løfter intet betyder i en rovbegærlig Stormagts Mund, vi har maattet prøve, hvad det vil sige at være besat af en Hær, der synes at være et Redskab i den personificerede Ondskabs Haand. Vi har magtesløse maattet se paa, at ethvert Retsbegreb blev traadt under Fode, medens vort Land systematisk udplyndredes. Men ikke nok hermed. Samtidig har vi maattet være Vidner til, at Nazisterne med en djævelsk Snedighed har søgt at narre os til Venskab og til at fornægte, hvad der er os mest dyrebart. Hvilken frygtelig Forraaelse har vi ikke maattet se paa brede sig og true det bedste af vort Folk, hvor mange har vi ikke maattet være Vidne til at falde for Fristelsen og forraade deres Fædreland. - Og saa husker vi den Dag, da Bægeret flød over, og vi følte, at Maalet var fuldt, den Dag da vi selv fandt vor Plads i Kampen for vort Lands Frihed. Hvor ofte maa vi ikke med Tak se tilbage paa den Dag. Fra da af begyndte Livet atter at have en Mening for os.

Et udsnit af de mange landsdækkende illegale blade, der blev udsendt under besættelsen.

Nu er der imidlertid endnu en Tanke, der trænger sig paa. Hvad har vi lært af disse Aar? Thi en Belæring viste dog vor Mangel paa Forsvar d. 9. April. Vi har lært, at Goder som Frihed, Velstand, Folk og Fædreland faar man kun Lov at beholde, dersom man er rede til at kæmpe for dem. Vi har lært at kæmpe, og gennem Kampen er det, vi sætter vort Liv ind for, blevet os dobbelt kært. Der findes endnu Landsmænd, som gaar uvirksomme rundt og sukker over Tyskernes Brutalitet. Hvor maa vi ikke beklage dem!

De har endnu ikke fundet den Rigdom, ogsaa de har Del i - vort fælles Fædreland. Det finder man først, naar man har besluttet at kæmpe for det. Det er ganske rigtigt, at Tyskerne er brutale, meget endda, men Brutalitet overvindes nu engang ikke ved at sukke, kast Betænkelighederne for Danmarks Skyld, og kom med i Frihedshærens glade Kor. Der vil ogsaa De finde Deres Smil igen.

Og saa til Slut et Blik fremefter. Hvordan skal vi væbne os til at løse de Opgaver, som Fremtiden vil bringe. Store Krav vil der blive stillet til os baade om Sammenhold og om Offervilje, dersom vi atter skal bygge vort forarmede Land op, og dersom vi ogsaa skal kunne forsvare det, hvis paany et herskesygt Folk skulde kaste sit Blik paa os. Hvorledes vil vi mon bedst forberede os til at imødekomme de Krav, som Fremtiden vil stille os? Spørgsmaalet er enklere, end man skulde tro. Slut Dem til Modstandsbevægelsen, og De vil medvirke til, at et nyt, stærkt og enigt Danmark blomstrer frem, som ogsaa vil være i Stand til at løse Fredens og Genopbygningens store Problemer.

Glædelig Jul!

Ja, med disse manende ord ønskedes Viborgs borgere glædelig jul i 1944. Hvor godt eller dårligt vi har løst de omtalte opgaver, er måske tanker, som vil optage mange af os ved det kommende årsskifte 40 år efter.

Det lokale, illegale kommunistiske blad, der udsendtes fra sommeren 1944.

Det mislykkede DsU-majstævne i 1945

Da vi i krigsåret 1945 nærmede os 1. majdagen, havde alle i Danmark en fornemmelse af, at krigens afslutning var nær.

Det vi i dag med et fint ord kalder medierne, begyndte da også så småt at omtale krigens slutning og at beskæftige sig med fremtiden, idet de manede til besindighed, når afgørelsens time kom. Viborg Stifts Folkeblad gengav således den 2. maj dagbladet Politiken, der blandt andet skrev:

»..på et eller andet tidspunkt vil de store begivenheder, der udspilles nær vor grænse, nå frem til en afgørelse, og verden følger med spænding udviklingen af det store drama, hvis udgang vil berøre alle lande også Danmark..«

Senere i artiklen opfordrer man til ro og selvbeherskelse og håber, at det danske folk vil møde det historiske øjeblik med rolig værdighed.

Dagbladet Viborg Amts Socialdemokrat skrev i rubrikken »Viborg By og Omegn« under overskriften: »Majdag på fredens tærskel« blandt andet:

»For sjette og sikkert sidste gang oplever vi 1. maj under krig og besættelse, og endnu engang umuliggør forholdene, at der holdes møder og demonstrationer på majdagen, men også uden taler og resolutioner ved enhver, hvor den danske arbejderbevægelse står...«

Uffe Andersen

De manende ord fra aviserne til trods planlagde ungdomsorganisationen »Dansk socialdemokratisk Ungdom«, at man trods krig og forbud i håb om snarlig fred ville forsøge at holde et 1. majmøde i 1945.

Mødet skulle holdes på foreningens grund i den lille plantage ved den gamle Aarhusvej mellem Viborg og Rindsholm. Som taler var blandt andet indbudt det senere nu afdøde byrådsmedlem Uffe Andersen, der med betænkelighed havde sagt ja til at holde majtalen.

Når Uffe Andersen var betænkelig ved arrangementet, var grunden, at han nogle måneder i forvejen havde været kortvarigt arresteret af tyskerne. Denne arrestation viste sig dog at være en misforståelse.

Uffe Andersen og hans kone havde tidligere i 30erne boet i Sønderjylland og havde da været engageret i det dansk-tyske ungdomsarbejde og havde, da den tyske politiske omvæltning med Hitlerstyret kom, blandt andet været med til at få tyske politiske flygtninge ud af Tyskland. De havde begge drevet illegal politisk virksomhed og på et tidspunkt var det Uffe Andersen forbudt at rejse ind i Tyskland.

Grunden til Uffe Andersens arrestation var ikke denne virksomhed i 30erne, men at familien havde skrevet et fødselsdagsbrev til en god ven i Odense. I brevet havde Uffe Andersen skrevet om den forhåbentlig snarlige fred og blandt andet brugt sentensen »Nu dages det brødre, det lysner i øst.

Vennen i Odense var imidlertid blevet arresteret af tyskerne, og ved ransagningen af hans lejlighed havde man fundet brevet, og tyskerne ville derfor undersøge Uffe Andersens forhold nærmere. Uffe Andersens arrestation blev dog kun af nogle få timers varighed. Da han havde fået lejlighed til at forklare sig, blev han løsladt.

Men tilbage til 1. maj dagen i plantagen på Aarhusvej. Her havde de unge

socialdemokrater indrettet en festplads, pyntet med nyudsprungne bøgegrene. De havde hejst Dannebrog og flankeret pladsen med deres egne faner samt et antal af de såkaldte trepilefaner eller stormfaner, som blev brugt i 30erne af bl.a. socialdemokraterne i Tyskland, som en slags modvægt for de så forhadte hagekorsfaner.

Til mødet var mødt omkring 25 DsU'ere, heriblandt nu forhenværende indenrigsminister Henning Rasmussen, der er Viborgdreng og dengang var skoleelev på Katedralskolen. Han skulle være den ene af talerne ved majfesten. Blandt mødedeltagerne var også den senere skoledirektør og byrådsmedlem Kaj Børge Nielsen, som også havde været i konflikt med besættelsesmagten.

Kaj Børge Nielsen havde under hele krigen været leder af en studiekreds, som DsU i Viborg holdt i gang i alle krigsårene. Under en af disse studiekredsaftener, som blev holdt i et af centralbibliotekets lokaler, der dengang lå i Kompagnistræde, havde man som sædvanlig sunget »Internationale«. Det havde en tysker, der lige var kommet fra østfronten og som opholdt sig i Latinerhaven, hørt og resultatet blev, at det tyske og danske politi mødte op og tog hele forsamlingen med på politistationen. En dansk betjent sørgede dog for, at Kaj Børge Nielsen på en diskret måde fik lejlighed til at skille sig af med kompromitterende papirer, og hele affæren endte med, at Kaj Børge Nielsen som leder af studiekredsen slap med at få et forbud mod at benytte og afsynge Internationale.

Lidt efter at majmødet var indledt med en sang, og Uffe Andersen var trådt op på talerstolen, så man pludselig et par tyske soldater i fuld krigsmaling med stålhjelm og gevær komme snigende sig ind på festpladsen. Uffe Andersen, der i god tid havde set krigerne, forlod skyndsomst talerstolen og sammen med Kaj Børge Nielsen forlod han ubemærket festpladsen, da de begge, belært af deres tidligere bekendtskab med værnemagten in mente, ikke ønskede at blive konfronteret med besættelsesmagten i forbindelse med et planlagt, men forbudt majmøde.

Fru Elfrida Andersen, enke efter Uffe Andersen, med trepilefanen. De tre pile symboliserer »Frihed, Lighed og Broderskab«.

Fru Uffe Andersen, der som sønderjyde var tysksproget, blev imidlertid sammen med den senere indenrigsminister Henning Rasmussen og besvarede tyskernes nysgerrige spørgsmål om mødets formål med videre. Efter at have fået at vide, at det var en næsten privat majfest, stillede tyskerne sig tilfreds og vendte tilbage til deres ventende biler.

Nu estimerede socialdemokrater siger i dag, at de nok selv var skyld i, at majfesten gik i vasken. Grunden til, at tyskerne blev opmærksomme på, at der blev holdt møde, var, at man havde været så uforsigtige at hejse flagene, som kunne ses fra vejen af tilfældigt forbipasserende tyske politisoldater.

Når tyskerne tog så lemfældigt på, at DsU havde brudt mødeforbudet, var grunden nok, at i de bevægede dage omkring første maj 1945 var det tredie rige ved at gå i opløsning. Og fire dage efter var da også flagning og fest tilladt overalt i gamle Danmark.

Da frihedens dag var i sigte

Efterhånden som foråret 1945 nærmede sig, blev det mere og mere klart, at krigen stod foran sin afslutning. Efterhånden som dagene blev længere, steg forhåbningerne her i Danmark om en snarlig afslutning på de lange, triste og mørke år.

Allerede gennem nogen tid havde det været klart, at det gik mod et sammenbrud for den tyske værnemagt. Det første varsel var sammenbruddet i Italien og Østrig. Russerne pressede sig længere og længere frem mod Berlin. Værnemagten trak sine kampduelige styrker hjem, medens de tyske flygtninge strømmede ind over landet.

Omkring den 20. april begyndte så russernes egentlige slag om Berlin, samtidig med at vestmagterne satte et tredelt fremstød ind mod byerne Emden, Bremen og Hamburg. At kamphandlingerne nærmede sig landets grænser, kunne mærkes ved de næsten daglige luftalarmer. Trafikken var næsten lammet, dels på grund af de mange jernbanesabotager, og dels fordi togene var beslaglagt til transport af de mange tyske flygtninge. Rutebilerne, der først på måneden havde været i Tyskland for at hente danske og norske koncentrationslejrfanger, kørte stadig rundt med den hvide ma-

Den 4. maj 1945 om aftenen foran Viborg Stifts Folkeblad. Tyske soldater og viborgensere diskuterer meddelelsen om kapitulationen.

Natten mellem 4. og 5. maj 1945. Modstandsbevægelsens ventegrupper venter på ordre til at rykke ud.

ling, som de i hast var blevet oversprøjtet med inden turen til Tyskland. For at holde en blot nogenlunde forbindelse mellem byerne, var det på tale at indrette lastbiler til persontransport mellem de jyske byer.

At modstandsbevægelsen var i fuld vigør, viste de mange jernbanesabotager og de natlige eksplosioner, som næsten var blevet en tradition. Den 26. april meddelte Viborg-aviserne således, at der sidste nat var foretaget 12-14 store sprængninger forskellige steder i byen, hvorved tre slagterforretninger samt Viborg Andels-Svineslagteri var blevet delvis ødelagt.

På den lokale politiske front udtrådte byens borgmester, Aage Philipsen, af byrådet, da han var udsat for visse angreb, som var sat i omløb, og som han på grund af forholdene ikke kunne forsvare sig imod. Grunde, som eftertiden til fulde viste var ubegrundede. Som ny borgmester tiltrådte grosserer Egon Lauritsen.

Avisernes overskrifter fra de sidste dage i april og de første dage i maj viste, hvor retsløse tilstande der var i landet. Røveri, drab og bombeeksplosioner hørte til dagens orden i de fleste af landets byer. I Viborg undgik man heller ikke følgerne af de politiløse tider. Natten mellem den 3. og 4. maj var der stærk skydning i kvarteret omkring amtsgården i Skottenborg. Da ingen turde gå ud under de givne forhold, opdagede man først næste morgen, at to mænd lå skudt på hjørnet af Overdamsvej og Bøgevej.

Rygterne florerede og stemningen var på visse steder på bristepunktet. For at mane til ro og besindighed, bragte Viborg Stifts Folkeblad en af de første majdage på forsiden i en spalte under overskriften, »Mens vi venter,« blandt andet følgende: »De store begivenheder, der hastigt nærmer sig landets grænser, sætter i disse dage deres præg på alle sind. Spændingen er stor og til tider næsten ulidelig. Rygterne florerer som ingen sinde, og de iler langt forud for begivenhederne...«

Senere i artiklen meddeles det, at der er stærke allierede overflyvninger over Sønderjylland, og »det er ingen hemmelighed, at krigsbegivenhederne nærmer sig det danske landområde...« Artiklen slutter med, »at landet med den

Frihedskæmper i stilling ved det offentlige slagterhus den 5. maj.

Krydset Mathiasgade-Dumpen den 5. maj om morgenen, da personel fra modstandsbevægelsen var rykket på gaden. Bemærk de tilmurede vinduer ved boghandler Edith Antonsen.

sindige jyske ro skal heller ikke fornægte sig denne historiske stund«.

Den 2. maj kommer så meddelelsen om, at Hitler er »faldet«. Britiske tropper besætter Hamburg, Kiel og Flensborg, som erklæres for åbne byer.

Det store spørgsmål for Danmark var nu, om resterne af den tyske værnemagt ville trække op i landet, for her at kæmpe til sidste patron. En forlængst afdød viborgenser skrev i sine dagbogsnotater fra disse bevægede dage, »...Pyromangeneralen har jo erklæret, at der skal kæmpes til det sidste...«

Stemningen blandt byens befolkning i disse hektiske majdage kan vist bedst beskrives med nogle af vedkommende viborgensers dagbogsnotater fra disse dage:

Paris. (R. B.)

Det allierede Hovedkvarter meddeler:

Feltmarskal Montgomery har meddelt General Eisenhower, at alle tyske Styrker i Holland, Nordvesttyskland og Danmark, herunder Helgoland og de frisiske Øer, havde overgivet sig til 21. Armégruppe med Virkning fra Kl. 8, dobbelt brittisk Sommertid, Lørdag. Denne Overgivelse paa Slagmarken omfatter de Styrker, der nu staar overfor 21. Armégruppe paa den nordvestlige Flanke.

Befrielsesbudskabet, som det blev bragt i Viborg Stifts Folkeblad den 5. maj 1945.

»...Så kom den 1/5. Min datter, der netop denne dag var til midlertidig hjælp i en af byens forretninger, ringede hjem og fortalte, at rygterne gik, at tyskerne i Danmark havde kapituleret. At det ville blive til et sammenbrud i Tyskland. Imidlertid gik dagen, uden at der kom nogen bekræftelse på rygterne, og på samme måde gik onsdag den 2. i stadig uvished, og ikke bedre gik det torsdag den 3. Det blev dog oplyst, at det kun var rygter, men på den anden side syntes det dog efterhånden klart, at der kunne ligge noget bag ved det, ja, at der måtte gøre det.

Fredag den 4. kom stadig uvisheden. Jeg havde en aftale med min nabo om, at jeg skulle hente et læs kvas, og jeg begav mig derfor ud i plantagen, hvor jeg rensede ved de nye planter. Da vognen kom, læssede vi kvaset og begav os hjem med læsset og kom hjem kl. 18.15, lige da udsendelsen fra London begyndte. Men der var ikke noget særligt nyt fra London, så vi begyndte at læsse træet af.

Så nåede vi frem til kl. 20.30, hvor en ny presse fra London begyndte. Jeg nåede ikke at høre det første af udsendelsen, og der var ikke noget særligt nyt. Stadig spænding og uvished. Men så pludselig kl. 20.40 brød speakeren af og meddelte:

»Vi erfarer fra Montgomerys hovedkvarter, at de tyske styrker i Holland, Nordtyskland og Danmark har kapituleret«.

Efter denne meddelelse spilledes »Kong Christian« og »Der er et yndigt land«, og i bevægede ord bragte den tidligere medarbejder ved Pressens Radioavis, redaktør Sørensen, en hilsen til Danmark.

Privatbanken i Viborg flagsmykket den 5. maj 1945.

Der sad jeg ved siden af kakkelovnen i den lille stue, træt, nærmest beskidt, efter dagens arbejde, og så kom pludselig den største stund i mangfoldige år i mit lands historie. Jeg formår ikke at skildre, hvad jeg følte. Her kom pludselig det, vi havde længtes efter og set hen imod i disse fem lange fortvivlede år, og så sad jeg der og kunne ikke blive en vis bedrøvelse kvit. Jeg måtte skjule ansigtet i hænderne, mens tårerne trængte frem. Så fik vort land altså en måske ufortjent lykkelig udgang af kampen. Så skulle terroren være forbi. Forbi skulle være de lange aftener og nætter med at lytte efter bilerne, om en af dem skulle holde. Forbi skulle være med at gå i seng om aftenen og ikke vide, om jeg den næste dag skulle befinde mig i fangenskab.

Ja, sådan oprandt Danmarks lykkeligste dag, og jeg måtte sidde med bedrøvelsen over ikke at kunne samle børn og hustru i glæden over et frit Danmark...

Så oprandt den femte maj om morgenen, og aldrig hverken før eller siden har der vajet så mange dannebrog på flagstængerne. Folk uden det mindste kendskab til hinanden ønskede til lykke med freden, der var det, der fyldte alle tanker, og en forunderlig stemning var udbredt over det hele. Snart begyndte man at se frihedskæmperne med armbind og de mærkelige mangeartede våben.

Om aftenen var der takkeandagt i byens kirker. De fem besættelsesår havde vi lagt bag os, og den forunderligste dag, Danmark har oplevet, var forbi...«

Lad så disse viborgensiske dagbogsnotater fra dagene omkring befrielsen slutte den sidste egentlige historie i serien, »Det skete under anden verdenskrig.«

Opsummering

Artikelserien under fællesbetegnelsen »Det skete under anden verdenskrig«, som tog sin begyndelse i april måned 1983, lakker nu mod enden, og dette sammendrag er beregnet til at være det sidste.

Artiklerne begyndte nærmest ved en tilfældighed, men viste sig snart at have stor interesse i Viborg Nyts læserkreds, og mange meldte sig med beretninger og oplevelser under de såkaldte fem forbandede år, som var værd at fastholde og bevare for eftertiden.

Ikke alle henvendelser til undertegnede har kunnet give stof til en historie, og nogle af beretningerne har lignet hinanden, så det ville blive en gentagelse.

Meningen med historierne har blandt andet været at give et bredt udsnit af, hvad der hændte, hvordan man oplevede besættelsen, og hvad den bragte med sig.

Det kan for eksempel fortælles, at en lignende episode som den i Romlund, hvor en engelsk flyvemaskine smed sin last af bomber for at slippe fra en tysk jager, indtraf i nærheden af godset Tjele nordøst for Viborg. Her smed en engelsk bombemaskine også sin last en nat, hvor der foruden en enkel sprængbombe også blev smidt engelske brandbomber over et stort område.

Silkeborg har også haft sine huleboere i lighed med de tyske desertører, der boede i en hule i Tjele skov, idet blandt andet en tysk soldat den sidste krigsvinter boede i en hule i Silkeborg-skovene.

Der er ligeledes en beretning om en uhyggelig køretur, som jordemoderen i Løgstrup, der var ude i embeds medfør, havde under besættelsen, idet et krigsfly flere gange dykkede ned over hendes bil.

Til belysning af, hvor hemmelighedsfulde og forsigtige folk var med deres udtalelser under krigen, kan fortælles, at to ægtepar under hele besættelsestiden spillede kort med hinanden en aften om ugen, uden at mændene vidste, at de begge var medlemmer af modstandsbevægelsens ventegrupper. Stor blev forbavselsen, da de den 5. maj mødtes på gruppens hovedkvarter på ægpakkeriet på Blichersvej, nuværende Sct. Jørgensvej.

Der er også historien om manden fra Søndermarken, der var draget til byen og havde fået sig en tår over tørsten. Da han ved nattetide var på vej hjem, havde en gruppe modstandsfolk haft den frækhed at sabotere Viborg-Herning banen. Værnemagten var mødt op og havde afspærret vejene. Den natlige vandringsmand blev derfor standset, så han ikke kunne komme det sidste stykke til sit hjem. Først da hans noget urolige kone mødte op og bedyrede, at hun var gift med den sene nattevandrer, blev han løsladt med en belæring om, at han herefter skulle komme hjem ved dagslys.

Dette var kun et par af de mange henvendelser, som ikke blev til nogen selvstændig historie.

Mange af bladets læsere har også henvendt sig med supplerende oplysninger til artiklerne. Således har en viborgenser fortalt, at hans ankomst til denne verden skete i forbindelse med sprængningen af drejeskiven på banegårdsterrænet, som vi skrev om i 1983.

Hans mor har således fortalt ham følgende om hans dramatiske fødsel:

»Jeg lå med svære fødselsveer og ventede din ankomst den nat, drejeskiven blev sprængt. Pludselig kom detonationen, og i samme øjeblik bragede en splint fra en jernbaneskinne ned gennem taget. Jeg blev frygtelig forskrækket og braget fremskyndede vist din ankomst, for et øjeblik efter så du dagens lys. Og glad var vores lille familie. Vi var sluppet helskindet fra den nærgående jernbanesprængning og havde i tilgift fået en dejlig dreng.«

Mindestenene for befrielsen 5. maj 1945, som de kan ses den dag i dag på pladsen ved Viborg Domkirke op mod Kongehyldningsmonumentet

En ældre herre, der nu bor syd for byen, fortæller, at han i efteråret 1941, da de mange spærreballoner kom ind over landet, tjente på Loldrupgård. »Den dag spærreballonen hængte sig fast i møllen på Thougaard, var jeg ude at pløje, og pludselig kom den store ballon drivende ind over marken med en lang line efter sig. Hestene blev meget bange, og jeg havde stort besvær med at styre

Mindekorset for besættelsestidens faldne, som det var at se den 4. maj 1955 på Hjultorvet i Viborg - altså på 10-års dagen for befrielsen

dem.«. Han nåede dog at sikre sig et minde om den begivenhedsrige dag, idet han fik fat i en spændebolt fra wiren, som vedkommende nu har foræret til Garnisonsmuseet.

Vedrørende episoden i Skals den 9. april om morgenen, da de mange tyske flyvemaskiner begyndte at komme, og hvor en af de indkvarterede soldater skød efter en af maskinerne med sit gevær, har ingeniør Laustsen i Frederikshavn fortalt følgende:

»Den pågældende soldat var indkvarteret hos min far, hestehandler Ejnar Laustsen i Skals, og han logerede hos min bedstefar, der boede i aftægtshuset ved vejen. Jeg var seks år i 1940, men min bedstefar fortalte siden med stolthed i stemmen om episoden med den skydende soldat. Når han senere berettede om den ellers så bevægede aprilmorgen i 1940, fremviste han i stolthed patronhylstret, som var benyttet til skuddet«.

Min mening med artikelserien har været at genopfriske mange af de episoder og hændelser, det være sig alvorlige som mere morsomme, der trods den mørke og skæbnesvangre tid, vort land gennemlevede i disse besættelsesår, gav et sammenhold, som vi, der oplevede krigen, aldrig vil glemme. Det har ligeledes været mit håb, at den opvoksende ungdom, som skal føre landet videre, ved at læse disse beretninger, vil forstå, hvor ulykkelig og nedværdigende en situation det er for et land at være besat af en fremmed magt og derved vil gøre deres til, at Danmark aldrig mere skal komme i en sådan situation. De mange tilkendegivelser, jeg har modtaget fra unge mennesker og fra skoler med videre, gør, at jeg tror, at også ungdommen med interesse har læst artikelserien. En ting, som i sig selv er en løn for anstrengelserne.

Må jeg sluttelig takke for de mange telefonopringninger, jeg har modtaget i forbindelse med serien. Jeg takker ligeledes for den interesse og gæstfrihed, jeg har modtaget af de mange fortællere, som jeg har besøgt. Det har været både hyggeligt og meget interessant.

A. Vejen Andersen.

Indhold

Forord 5
En Viborg-soldats oplevelser omkring 9. april 1940 (I) 7
En Viborg-soldats oplevelser omkring 9. april 1940 (II) 10
Besættelsesminder fra Hvolris 13
Danske i den finske frihedskrig 16
Finske flygtningebørn i Danmark 19
En finsk flygtningedrengs oplevelser 22
En »tilfangetagelse« den 9. april 25
Rindsholm mølle under anden verdenskrig 28
Da spærreballonerne hærgede Viborg-egnen 31
To ungersvendes mislykkede rejse til England 34
En frihedskæmperkones oplevelser under krigen 36
Da Viborg garnison blev forvist fra byen 39
Jeg var oldfrue hos von Hanneken 42
Var det et vådeskud? 45
Hvad en arbejdsløs oplevede under anden verdenskrig 48
Da besættelsesmagten henrettede Helmer Wöldike 51
Flygtning og brigadesoldat 55
Da Krathus var tysk hovedkvarter 58
Hvordan en RAF-pilot undgik tysk fangenskab 61
Viborg-dreng kæmpede i Royal Air Force 64
Da den tyske værnemagt fangede det danske politi 67
Vognmandskørsel under krigen 70
Da Aalestrup-banen kom under tysk bevogtning 73
En heldig vådeskudsulykke 76
Da Viborg-egnens folkeregistre forsvandt 79
Lundgaard Teglværk var hovedkvarter for Viborg-distrikt 82
Da Vesterbrogade 17 var efterretningshovedkvarter 85
Ved årsskiftet 1944 88
Juletanker i krigsåret 1944 91
Det mislykkede DsU-majstævne i 1945 94
Da frihedens dag var i sigte 96
Opsummering 100

ISBN 87-981517-1-1